

CİLT1, SAYI 1

ULUSLARARASI  
HUKUK VE SOSYAL  
BİLİM  
ARAŞTIRMALARI  
DERGİSİ

***UHUSBAD***

***BİLİM DANIŐMA KURULU***

Prof. Dr. Sami ŞENER

Prof. Dr. Hacı DURAN İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Serhat YÜKSEL İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Mehmet Saim AŐCI İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Faik TANRIKULU İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Arzu DİLAVEROĞLU İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Selman DURAN İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Elif BAYKAL İstanbul Medipol Üniversitesi

**EDİTÖR KURULU**

Öğr. Gör. Ergün DİLAVEROĞLU	Başeditör	İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Arzu DİLAVEROĞLU	Editör	İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Faik TANRIKULU	Yabancı Dil Editörü(ing)	İstanbul Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı DURAN	Yabancı Dil Editörü(Arb.)	İstanbul Gelişim Üniversitesi

**İÇİNDEKİLER**

1. **Modernleşme Sürecinde Çözölen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası**  
Emine KARSLI.....1-14
2. **Rol-İçi ve Rol-Üstü Performansın İşyeri Ruhsallığı İle Arttırılması**  
Elif BAYKAL.....15-25
3. **G20 Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün 5 Yıllık Geleceğinin Arıma Yöntemi İle Tahmin Edilmesi**  
Serkan ETİ  
Hasan DİNÇER  
Serhat YÜKSEL.....26-38
4. **Brics Ülkelerinin Küresel Güç Olma Potansiyelleri ve Türkiye**  
Mehmet Enes AŞÇI.....39-60
5. **Ulakbim İndeksinde Taranan Sosyal Bilimler Alanındaki Dergilerde Öne Çıkan Konu ve Yöntemlerin Metin Madenciliği Yaklaşımı İle Belirlenmesi**  
Serkan ETİ.....61-66

# Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası

Emine KARSLI\*

## Özet

Aile kavramının mahiyeti, tarihsel gelişimi çerçevesinde kadın olgusu, aile yapısı ve annelik algısı, tarihsel süreçte kadının dönüşümü, modernizm ile aile ve kadın olgusunda oluşan açmazlar bu alanda yapılacak her bir çalışmayı gerekli hale getirmiştir. Çalışmamız aileyi içeren davranış örüntülerini, ilişkileri ve etkileşim süreçlerini açıklamak açısından oldukça önemlidir. Bu çalışma ile aile yeni bir boyuttan ele alınarak kadın erkek ilişkileri, kadının aile içindeki konumu ve konumunun yeniden düzenlenmesi konularında yol gösterici bir çalışmadır. Ayrıca aile kurumunun ve kadın olgusunun değerlerinin anlaşılmasına yönelik kılavuz özelliği göstermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Aile, Aile Türleri, Evlilik, Evlilik Türleri, Kadın,

## Family Structure And Women's Revised Construction In The Modernization Process

### Abstract

The nature of the concept of family, the phenomenon of the historical development, the family structure and the perception of motherhood, the transformation of women in the historical process, the dilemmas in modernism and the family and women have made each study necessary in this field. Our study is very important in terms of explaining the behavioral patterns, relationships and interaction processes involving the family. With this study, the family is taken from a new dimension and it is a guiding study on the relationship between the male and female relations, the position of the woman in the family and the reorganization of the position. It also provides guidance for understanding the values of the family institution and female phenomenon.

**Key Words:** Family, Family Types, Marriage, Marriage Types, Women

## Giriş

Aile küçük bir toplumdur, toplumda büyük bir ailedir. Sağlıklı bir toplum sağlıklı ailelerin var olmasından geçmektedir. Günümüzde bu kurum büyük sarsıntılar yaşamaktadır. Aile, toplumun ilk ve en güçlü nüvesidir. Bu yüzden aile toplumun minyatürüdür.

Modernizm ile birlikte aile hızlı bir dönüşüm içerisine girmiştir. Ailenin dönüşüm yaşamasıyla birlikte ailenin baş aktörü olan kadın da bu değişim dönüşümden nasibini almıştır. Toplumun en önemli kurumu olan aile ve ailenin mihenk taşı olan kadın, modernleşmenin etkisiyle birlikte değişim göstermiş; aile ve kadın belirli çözümler yaşamış bu durum sosyal problemlere yol açtığı varsayımından hareketle aile merkezli bir toplumun oluşturulması ve kadının yeniden inşası gerekmektedir.

Modernleşme ile beraber kadın, süregelen yapısından uzaklaşmış ve değişim içerisinde kendini bulmuştur. Modernleşme öncesi dönemde yeri ev olarak kabul edilen kadın, ev ve işyerinin ayrılmasının de etkisiyle, kamusal alanda çalışmaya başlamış; evdeki üretimi değersiz çabalar olarak görülmüştür.

Değişen aile kurumu ile birlikte toplumun ahlaki ve dini değerlerinin yıkım sürecine girdiği ve oldukça zayıfladığı gözlenmiştir. Ahlaki değerlerin etkisini yitirmesiyle annelik olgusu toplum nezdinde değerini yitirmeye başlamıştır. Araştırma, teorik bir çalışma yapılarak tamamlanmıştır. Genel bir kaynak taramasından sonra, konuyla ilgili yerler fişleme usulüyle kaydedilmiş, daha sonra mevcut doküman kompozisyon yapılarak araştırma tamamlanmıştır.

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı

## 1.Aile

İnsan türünü üretmek ve sürdürmek ihtiyacı aile kurumunun oluşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden aile toplumun minyatürüdür. Aile, bütün toplumlarda en fazla evrensellik gösteren kurum olma özelliği taşır. İnsanların duygusal anlamda gereksinimlerini tamamlayan, duygusal temele dayalı, toplumsal işlevleri olan bir kurumdur. Ekonomik, biyolojik, sosyolojik bir takım işlevlere sahiptir. Özellikle aile sosyal bir müessese olması sebebiyle diğer kurumlardan ayrıcalıklıdır. Evrensel bir kurum olan ailenin evrensel tanımı yapmak oldukça zordur.

Popüler ifade ile toplumda oldukça önemli mihenk taşı olarak tanımlanan aile, günümüzde büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm yalnızca ailenin şekli yapısında değil, geleneksel içeriğinde de gözlenmektedir( Canatan ve Yıldırım, 2011: 9).

Canatan'ın başka bir tanımlamasına göre ise aile, ilk insandan beri varlığını koruyan ve varlığı pek çok eskiye dayanan temel bir yapıdır( Canatan ve Yıldırım, 2011: 21).

Dolayısıyla aile kurumu, tarihsel süreç içerisinde pek çok ilim insanı ve düşünürün dikkatini çekmiş ve araştırmaların önünü açmıştır.

Kadim felsefe anlayışına göre insan ve evren arasında bağlantı olduğu gibi aile ile toplum arasında da bağlantı vardır. Aslında aile bir toplum özelliği taşımaktadır. Aile toplumsallığın gerçekleştiği ilk ortamdır.

Kişisel ve kültürel hayatın en etkin, en canlı yapılarından birisidir. Toplumsal yaşamın en küçük temsili olma niteliğine aile kurumu sahiptir. Ailenin bu niteliğe sahip olmasının sebeplerini ise şöyle ifade edilebilir. Toplumsal yaşamın devamı için gerekli kurallar aile kurumunun devamı için de gereklidir. Toplumsal hayatta birtakım kurallara sahip olduğu gibi aile için de birtakım kurallar vardır. Aile olgusal olan ancak yaşadığı dönüşümlerle kendini kurumsal olarak geleceğe taşımaktadır. Başka tanım ile aile, insanlığın devamını sağlayan, sosyalleşmenin ortaya çıktığı, kendine özgü kuralları barındıran, toplumdaki geleneksel yapıları gelecek nesillere aktaran sosyal bir kurumdur.

Ailede verilen terbiye kadar aynı zamanda devredilen birtakım değerler de büyük önem taşımaktadır. Çünkü değerler bir alışkanlık tarzıdır. Belirli bir yaşa gelmiş bireye birtakım değerleri mantiken kabul ettirebilirsiniz ama bu değerleri bireyin davranışlarına yerleştiremezsiniz.

Durkheim'a göre aile her şeyden önce ahlak eğilimlerine dayanmaktadır( Topçu, 2006: 108). Aile; güven, huzur, mutluluk, eşler arasında sevgi; merhamet, yardımlaşma ve dayanışmaya bağlıdır.

Aile bugüne kadar kurulmuş olan tüm medeniyetlerde, dinlerde ve hukuk sistemlerinde toplumsal hayatın birliğini, bütünlüğünü sağlamaya yöneliktir (Kahraman Sürücü, 2006:12). Fakat ne yazık ki aile gün geçtikçe bu özelliğini yitirmektedir.

Nevzat Tarhan'ın deyimiyle; aile kurumu yıkılmaya yüz tutmuş, aile bireyleri arasındaki bağlar zayıflamış, intihar hızı salgın düzeyine ulaşmış ve cinsel suçlar artmıştır( Tarhan, 2011: 15). Öyle ki kadın ile erkek arasındaki etkileşim tarzı sil baştan ele alınmalı ve bu iki kutbun birlikteliğinden doğan aile kavramı üzerine yeniden çalışılmalıdır.

Tarhan'ın ifadesiyle evlilik, su gibidir. Su bilindiği üzere iki elementin bir araya gelmesiyle oluşur. Aslında bu iki element havada dolaşırken serbest ve özgürdür. Özgür iki element kendi yapılarından fedakârlık yaparak su gibi bir yaşam kaynağına dönüşürler (Tarhan, 20011: 29).

### 1.2.Ailenin Temeli Olarak Evlilik

Ev ile evlilik arasında sıkı bir ilişki vardır. Aile ve evlilik arasında da aslında bir korelasyondan söz etmek mümkündür. Ev ailenin mekânı olarak tasavvur edilir. Bu nedenle ev nasıl ailenin mekânı ise evlikte ailenin temelidir. Evlilik; sosyal, ekonomik, kültürel, dini ve hukuksal güçlerle desteklenen bir olgudur. Evlilik belirli değerler ve normlar çerçevesinde gerçekleşir. Evliliğin çok farklı tanımları bulunmaktadır. Toplumsal kültürün özelliklerine göre evlilik tanımları değişebilmektedir.

Anthony Giddens, evliliği iki yetişkin birey arasında sosyal olarak gerçekleşen ve onaylayan cinsel birleşme olarak tanımlamaktadır ( Giddens, 2008: 247).

Evlilik, kadın ve erkek arasında meydana gelen bir sözleşme ile bir dizi süreçten oluşan bir sosyal olgudur.

Evliliğin başlangıcı bazı sosyal faaliyetlerle, eğlencelerle gerçekleşir. Bu faaliyetler, örfler, törenler, dualar, yemek ziyafetleri, kutlamalar şeklinde ifade edilmektedir. Tüm bunlar evliliğin önemini vurgulamaktadır.

Evlilik çeşitli hukuk sistemlerinde farklı şekillerde tarif edilmektedir. Bu farklılıklar daha çok evlenme akdinde dinin veya devleti alacağı rolden doğmuştur.

İslam hukukunda evlenecek çiftler arasında süt akrabalığı engeli bulunmamak, şahitler karşısında ve açık olarak yapmak koşuluyla evlilik dini değil, medeni bir işlemdir( Karaman,2006: 68-69). Buradan hareketle diyebiliriz ki evlilik için nikahı din görevlisinin yapması veya bir ibadethanede yapılması zorunlu değildir. Bir diğer tabirle evlilik hem kişisel hem de sosyal bir kurumdur. Evlilik kendi başına bir değer ve idealdir. Evlilik aslında kültürel formlarla aktarılır ve değişkenlik göstermektedir. Bütün özellikleriyle farklı renklere, desenlere sahiptir.

### **1.3.Evlilik Türleri**

Evlilik türleri toplumdan topluma farklılık göstermektedirler. Her kültürde kimin kiminle evleneceğini belirleyen sistemler farklıdır. Genellikle evlilik kararlarını noktasında etkin olan sistem akrabalık sistemleridir. Batı toplumlarında insanlar daha çok akraba dışı evlilikler yapmaktadırlar. Fakat bazı toplumlarda da akraba evliliği yaygınlık göstermektedir. Özellikle ülkemizde bunu görmek mümkündür.

Evlilik sınıflamaları farklı ölçütler alınarak yapılmaktadır. Grup esasına dayalı evlilik ikiye ayrılmaktadır.

- **Grup dışı evlenme/ egzogami (exogamy)**, kişinin kendi sosyal çevresi dışından birisiyle evlenmesini tanımlar “Bu türde kendi sosyal çevresi toplumsal tabakaları çerçevesinde var olabilir.” (Canatan ve Yıldırım, 2011: 67).

Sosyal hareketlilik bu tür evliliklerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü bu gibi durumlarda farklı gruplardan insanlarla tanışma ve karşılaşma imkânları çoktur. Böylece insanların farklı gruplardan evlilik yapması artmıştır.

- **Grup içi evlenme/endogami (endogamy)**, grup dışı evliliğin aksine grup içi yani kendi sosyal çevresinin içerisinde yapılan evliliklere denir(Canatan ve Yıldırım, 2011: 67).

Endogami daha çok geleneksel toplumların evlilik ekli iken egzogami batılı toplumların evlilik şekli olarak görülmektedir. Çünkü geleneksel toplumlarda akrabalık bağları oldukça güçlüdür. Akrabalık sisteminin evlilik gibi önemli bir konu üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Grup içi evliliğin amaçlarından bir tanesi ailede var olan servetin parçalanmaması için olduğu görülmektedir. Aslında endogami geleneksel toplumların bir özelliği olsa dahi tür düşünceyle yapılmış evlilikler hem geleneksel toplumlarda hem de modern toplumlarda görülmektedir. Buradan hareketle diyebiliriz ki sosyal tabaka ve sosyal kimlikler evlilikler üzerinde etkilerini sürdürmektedirler.

Aile içi zina olarak da adlandırılan ensenst ilişki biçimi tüm toplum tiplerinde yasak ve evrensel bir kuraldır. Her kültür öyle ya da böyle bir evlilik geleneğine sahiptir. Anneyle, kardeşle, babayla, amcayla evlenmek yasaktır. Ülkemizde bazı kesimlerde kuzenle evlenmek de hoş karşılanmamaktadır. Fakat yine de insanlar aynı etnik grup, sınıf, din vs. gibi gruplardan kişilerle evliliği tercih etmektedirler. Çok kültürlü toplumlarda günden güne gruplar arası evlilik atış göstermektedir.

Evlilikler eş sayısına göre de sınırlanmaktadır. Buna göre evlilik tek eşli ve çok eşli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

- **Çok eş evliliği (poligamy)**, Kadın veya erkeğin birden fazla eşe sahip olmasıdır. “Poligami sadece birden fazla eşe sahip olmayı ifade eder. Bunun gerçekte iki türü vardır. Poliandri, kadının birden fazla kocayla evlenmesidir. Polijini, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir.” (Yıldırım, 2011: 69).

Çok eş evliliğini destekleyen zeminler toplumdan topluma farklılık göstermektedirler. Özellikle bazı toplumlarda poligaminin din tarafından desteklendiği görülmektedir. Buna örnek olarak ABD’deki Mormonlar gösterilebilir. Bu topluluk da erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi sahip oldukları inanç tarafından desteklenmektedir. Daha sonra dinsel inançları bunu yasaklamasına rağmen azınlık da olsa bu uygulama devam etmektedir. İslam toplumlarında erkeğin çok eşliliği mutlak bir inanç davranışı değildir. Fakat bu toplumlarda da polijini zaman

zaman görülmektedir. Oysa İslam tek eşliliği idealize etmektedir. Tarih içerisinde bakıldığında çok kadınla evlenmenin farklı işlevlere sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı padişahlarının çok eşle evlenmesi ve bunlardan bazılarının yabancı ülkelerden yöneticilerin kızı olması bu duruma örnek gösterilebilir (Doğan, 2001:40).

- **Tek eş evliliği/monogami(monogamy)**, tek eşle yapılan evliliğe denir. Monogami, hem kültürel bir ideal olarak benimsenmekte hem de hukuk kuralları ve dini inanışlar tarafından desteklenmektedir( Canatan ve Yıldırım, 2011: 70).

Değişen hukuk düzeniyle beraber çok eşle evlilik yasaklanmış ve tek eş evlilik benimsenen bir norm haline gelmiştir. Değişen evlilik kültürleri sonucunda Batı toplumlarında tek eş evliliği artık pratiğini kaybetmeye başlamış, ömürlerini tek eşle yaşayarak geçirmeme yaygın bir davranış olmuştur. Bunu aslında ailenin çöküşü olarak yorumlayabiliriz.

Farklı toplumlarda yerel düzeyde geçerli olan çeşitli evlilikler bulunmaktadır. Türkiye'nin doğusu başta olmak üzere kırsal kesimlerinde görülen Levirat ve Sorarat evlilikler buna ilginç örnekler oluşturmaktadır. Bu evlilikler başlık parası sorununa çözüm getirmek amacıyla geliştirilen evlilik türleridir(Yıldırım, 2011: 70).

Levirat, kocası ölen kadının kayını ile evlenmesidir. Sorarat, karısı ölen kocanın karısının kız kardeşiyle evlenmesidir.

#### **1.4.Aile Türleri**

Aile tanımlamaları farklı olduğu gibi toplumlara, tarihsel süreçlere göre aile türleri de farklılık göstermektedir. Ailelerin modern öncesi ve modern olarak iki ayrı sınıflamaya tabi tutulması düşüncesi çürütülmüştür. Giddens'e göre, kadının yalnızca ev sınırları içerisinde aktif olduğu, ev içi sınırlarını aşmadığı dönemin geleneksel aile yapısının modernleşme öncesine dayanan bir yaklaşımın gerçeği yansıtmadığı tespit edilmiştir( Giddens, 2008: 248).

Modernleşme olgusunun aile üzerinde etkisinin olmadığını söylemek yanlıştır. Çünkü modernleşme ile birlikte aile de birtakım değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Aile türlerini keskin hatlarla ayırmak mümkün değildir. Toplumlar kompleks yapılardır. Bir tarihte tamamen çekirdek aile diğer zamanda tamamen geniş aile şekilleri var olmuştur diyemeyiz. Aile türlerini zaman olarak keskin hatlarla ayıramadığımız gibi aile çeşitlerini toplumlara göre de sınırlandıramayız. Örneğin, geniş aile tipi sadece, Doğu toplumlarının aile şeklidir demek hatalıdır.

Geleneksel aile ile modern aile arasındaki ayırım, hem farklı toplum tiplerini hem de ailenin ölçeğini dikkate alarak yapılan bir sınıflandırmadır( Canatan ve Yıldırım, 2011: 71).

##### **1.4.1.Geleneksel Geniş Aile**

Çok sayıda kuşakların bir arada oturmasından oluşan bir aile yapısıdır( Tezcan, 2010: 135). Bu büyük aile anne, baba, büyükbaba, büyükanne, amca gibi aile üyelerinden birçoğunu barındırır. Bu aile tipi daha çok geleneksel özellik gösteren toplum yapılarında örneğini göstermektedir. Geniş ailenin geleneksel toplumlarla özdeşleşmesi onun aynı zamanda geleneksel tipi olarak adlandırılmasa sebep olmaktadır. Çünkü geleneksel toplumlar daha çok tarımla geçimlerini sağlayabilmekte bu yüzden de ailede var olan üyelerin aynı ortamda yaşamları daha uygun görülmektedir. Buradan hareketle diyebiliriz ki bu aile tipi daha çok ekonomik amaçlıdır. Geleneksel aile yapısının özellikleri denilince akla gelenler; dayanışmacı, akrabalar arasında ilişkiler güçlü, birçok işleve sahip bir profil gelmektedir. Geniş ailede baba önemli bir aktördür. Ailenin geçiminden sorumludur. Ailenin reisidir. Toprağın mülkiyeti tek kişidedir( Tezcan, 2010: 135).

Geleneksel kültürde din, gelenek ve geçim faaliyetleri aileyi belirleyen unsurlardır. Bahsedilen aile tarzında ailede herkese bir sorumluluk düşmektedir. Erkeğinden kadınına, büyüğünden küçüğüne hepsinin bir parça sorumluluğu vardır. Bu aile tipinde aile de birinin bir problemi olsa ailedeki herkes o kişinin problemiyle ilgilenir. Çözüm yolları üretilmeye çalışılır. Bu durumda aile ilişkilerinin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Osmanlı kültüründe geniş aile modelinin yaygın olduğu görülür. İstanbul'da 1907 yılında bütün Müslüman ailelerinin %16'sı geniş aile modeli olarak görülmektedir. Bu geniş aile modeli genellikle kocanın aile fertlerine dahil olan kadın şeklinde oluşmaktadır. Genellikle bir bahçenin etrafında yer alan evler içerisinde dede, baba ve torundan oluşan üç kuşak fertlerinden oluşur( Ortaylı, 2004: 61).



Geleneksel toplumlarda mahalle kavramı oldukça önemlidir. Mahalle aynı zamanda geniş bir aile gibidir. Aile hayatındaki dayanışmayı mahalle hayatında da görmek mümkündür. Çünkü mahalleler iç içe geçmiş yaşantılara uygun bir mekândır.

Geleneksel Osmanlı mahallelerinde tabakalaşma söz konusu değildi. Zengin yoksul fark etmeksizin her kesim bir arada rahatlıkla yaşayabiliyordu (Ortaylı, 2004: 18).

#### **1.4.2.Modern Çekirdek Aile**

Geçen asırda Avrupa’da meydana çıkan büyük sanayi ailenin şeklini değiştirdi; ona yeni bir şekil verdi. Bu yeni şeklin adı çekirdek aile idi( Topçu 2006: 110).

Çekirdek aile modeli sanayinin gelişmesiyle birlikte modernleşmeyi yansıtan en önemli yapılardan birisidir. Çekirdek aile yapısı fert sayısının azlığı ile dikkat çekmektedir. Modern çekirdek aile, aslında bir karı-koca ailesidir. Anne, baba ve ergin yaşa gelmeyen çocuklardan oluşmaktadır. Sanayi toplumlarının bir vasfı olma özelliği salında çekirdek ailenin bu topluma uyumlu olmasından kaynaklanmaktadır. Sanayi Devrimi’nin en geniş sosyal modalarının analizi ailenin en küçük yapıları ile birlikte tahlil edilmelidir( Sayar, 2010: 3).

Bu toplumda aile tüketici özelliği ile tanınmaktadır. ( Canatan ve Yıldırım, 2011: 74). Bu tür ailenin oluşumu üretimin tarım dışına kayması, özgürlük, toplumsal hareketlilik gibi nedenlere bağlıdır. (Tezcan, 2010: 135). Bizim toplumumuzda da Tanzimat ile beraber geniş aile modelinden çekirdek aile modeline devinim söz konusudur. Bu toplumsal değişim ile ilgili bilgileri dönemin romanlarında da görmek mümkündür. İlk olarak bu durum çekirdek aile görünümü fakat geniş aile özelliği gösteren konaklarda gözlenmektedir( Yaman, t.y: 7).

Sanayileşme ile birlikte fertlerin her biri aile dışına itilmiştir. Böylece ailenin ekonomik birliği ortadan kalkmış oldu. Bu durum ailede bir zamanlar var olan feragat ve özgecilik gibi bağları zayıflatmıştır. Sonuç olarak modern çekirdek aile oluşmuştur (Topçu, 2006:111).

#### **1.5.Ailede Kadının Misyonu**

Kadın ailenin olmazsa olmaz bir parçası ve aile kurumunun temel oyuncusudur. Kadın ailede hem eşine hem de çocuklarına karşı sorumludur. Aile için kadın önemli bir koordinatör ve planlayıcıdır. Paydaş olarak kadın, ailenin devamını sağlıklı olarak sağlama noktasında, diğer paydaş olan erkekten daha da çok sorumluluk üstlenmektedir(Şener, 2009: Cilt 1). Açıklamadan hareketle diyebiliriz ki ailede kadınınomuzlarında çok ağır sorumluluklar vardır. Bu yüzden kadın aile konusunda vazgeçilemez bir unsurdur. Aile küçük bir toplum, toplum ise büyük bir ailedir. Ahlak bilimcilerimizde bu konu üzerinde önemle durmuşlardır. Eşlerin birbirlerine karşı hukuki sorumlulukları vardır. Saygı ve iyi niyet ön planda olmalıdır( Şener, 2009: Cilt 1).

Türk edebiyatının ilk eserlerinden olan Kutadgu-bilig’de aile de çocuğun eğitimi ile ilgili birtakım bilgiler verilmektedir. Çocuklar serbest ve başıboş bırakılmamalı, sıkı tutulmalı kötü hareketlerine mani olunmalıdır( Başer, 2007: 17).

Aslında bizim kültürümüzün, değerlerimizin oldukça faydalı felsefi anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Temel kaynaklarımıza baktığımızda kadın ve erkeğin sorumlulukları ile ilgili birtakım roller ve nitelikler ortaya konulmaktadır. Aile içinde yetişen bireye sosyal ve psikolojik bir ortam sağlamaktadır. Kişilerin karakterlerinin gelişmesine ve toplumsal anlamda bir yapının ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Ailede kadın çocuklarına kaliteli duygu alışverişi sağlamakla yükümlüdür. Çünkü çocuğun doğması, büyümesi ve karakterinin oluşmasında annelik rolünün yerini doldurabilecek bir başka kavram görülmemektedir.

Anne Yaradan’ın en önemli unsurudur. Ailede her şey onunla şekillenir ve ona dönüşür. Bireylerin ilkokulu ailedir; ilk öğretmeni, terbiyecisi annedir. Eğer bu yapı gereği gibi işlemezse psiko-sosyal bozukluklar ortaya çıkmaktadır. Sosyal unsurlara yön verecek ailede, rehberlik çalışmalarını yerine getiren kadının; çok önemli bir sorumluluğu üstlendiğini ve bu sebeple ailenin yetişmesinde çok etkili katma değer sağladığını bilmemiz gerekmektedir (Şener, 2009: cilt1).

## **2.Modernleşme Sürecinde Aile ve Değişen Kadın**

### **2.1.İş hayatında kadın**

Kadının iş yaşamında yer alması, özellikle ekonomik zorlukların yaşandığı süreçte, yedek yardımcı güç olarak görülmektedir. Çok değişen ve çok şeyi değiştiren yüzyıl olarak 18. yy görülmektedir (Gökkaya ve Kocacık, 2005:197).

Avrupa'da 18.yy da sanayi devriminin ortaya çıkışı ile birlikte sürekli yeni pazarların açılması üretim yöntemlerini olduğu kadar, düşünce ve duyguları da değiştirmiştir. Sanayinin bu denli bir gelişme göstermesi, işçi sayısının çoğalması ve iş bölümünün artması sonuçlarını doğurmuştur. Bu yeni sanayi, el sanatlarının önemini kaybettirdiği gibi, lonca örgütlerinin de tümünden ortadan kalkmasına sebep olmuş, böylece kadınların ekonomik alanda yer alma dönemi başlamıştır (Şenyurt, 2008: 12). Çalışmasının karşılığında para alması, Sanayi Devrimi ile birlikte olmuştur. Eğitimli kadınların sayısı artıkça onlara olan ihtiyaçta o oranda artık göstermiştir (Mercanlıoğlu, 2009: 42).

Sanayi Devrimi'ni takip eden süreçte, dokuma sanayisindeki gelişmelere paralel olarak, kadın çalışan sayısı hızla artmış; böylelikle mekanik gelişmelerin, kadının çalışmasını kolaylaştırması, dokuma sanayisinde kadın çalışanın, erkeklerden daha da başarılı olmasını getirmiştir (Altan ve Ersöz, 1994: 21). Fakat bu süreçte, kadın çalışanın çalışma şartlarında yoğun bir sömürüye maruz kaldığını söylemek gerekmektedir. Böylece Batı ülkelerinde kadının çalışma sürelerinin kısıtlanması uygulamaları başlamıştır (Altan ve Ersöz, 1994: 29). Başka bir ifadeyle sosyal politika faaliyetlerinin gelişmesine, kadının iş yaşamında sömürülmesi de farklı bir boyut olmuştur.

Türkiye'de bu süreci ele aldığımızda kadının iş yaşamına katılması iki aşamayla ortaya konulabilir: İlki Türkiye'deki kentleşmenin başlamasıdır. Bir diğeri ise Türkiye'nin küreselleşmesi aşamasında sektörler arası rekabetin artış göstermesidir (Gökkaya ve Kocacık, 2005:200).

Kentleşme kadınların iş yaşamına müdahil olmalarında düşüşe sebep olmuştur. Daha iyi hayat standartlarının egemen olduğu üst sınıflarda, ekonomik anlamda sıkıntıların olmaması kadının iş yaşamına katılımını da engellemektedir. Aslında yine de iş yaşamına katılım üst sınıflarda görülmektedir.

Göç sürecinde kadın, yine aynı sektörlerde çalışmaya devam etmektedir. Bu konuyla ilgili değişim beklendiği gibi olmamıştır. Türkiye'de iş yaşamındaki kadınlar ücretsiz (aile işçisi) sigortasız çalışmaktadır.

Ülkemizde para almadan aile işçiliği köylerde gözlenirken şehirde kadınlar genellikle bir para karşılığı çalışmaktadır. Tüm olanların yanı sıra kadınların eğitim aldirmamaları, kadınlara aitmiş gibi düşünülen ev işleri haricinde çok fazla çeşitli işlerde bulunamamalarına yol açmaktadır. Aynı zamanda evinin kadını olması sebebiyle kadın, pek çok fırsatı kaçırmaya ve iş yerinde idari kadrolara yükselmemesine neden olabilir.

Çalışan kadın ev ve iş yaşamını dengeleme noktasında pek çok sıkıntı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bahsi geçen sorunlar aile ve iş hayatını bir arada yürütmenin sorumluluğunu taşımaktan geçmektedir.

Çalışan kadının eşi evde kadına sadece yardımcı olmakta ve kadınlar her iki sorumluluğu da yüklenmek zorunda kalmaktadırlar (Demiriz ve Yaşar, 2009: 96). Burada kadın ile ilgili çift başlı bir problem ağının oluşması söz konusudur.

## 2.2. Aile İçinde Kadının Değişen Rolü

İnsanlığın büyük bir hızla değiştiği ve bu hızlı değişimlerin aile kurumunu da etkilediği söylenebilir. Bu yüzden aile kurumu hem toplum hem de sosyoloji için farklı bir ehemmiyete sahiptir. Batı dünyası ve değerlerinin yükselişi ile birlikte değersel değişimler baş göstermektedir. Hiç tartışmasız ki değişimlerden tek tek bireylerin etkilenmesi sonucu aile de nasibini almaktadır. Çağın getirdiği tartışmalar kadını bir dönüşüme zorlamıştır.

Modernleşme öncesi yaşamda aile muhteva olarak çok farklı fonksiyonları yerine getirirken, modernleşmenin başlamasıyla aile hem yapısal hem de kültürel değişimler geçirmiştir (Çelik, 2009: 6).

Modernleşme süreci olarak adlandırdığımız dönemi aile ve kadının rolü çerçevesinde değerlendirdiğimizde olumsuz birtakım farklılıkları ortaya çıkardığını görmekteyiz. Çünkü modernleşmeyi fitrata uygunluk ya da fitrata aykırılık olarak değerlendirdiğimizde tüm aile içi problemlerin, kadınların yaşadığı bunalımların sebebine temas etmiş olacağız. Çünkü kadın bugün asli görevi olan annelik görevini ihmal etmektedir. Anneliği ihmal etmesinin altında yatan sebep ise "modern" tutumlar çerçevesinde birtakım isteklere kulak vermesidir. Çünkü o anne olmanın dışında bir bireydir. Kendi ihtiyaçları her şeyden önemlidir, modern söylem ona bunları telkin etmektedir. Tüm bunlara göre hayatını şekillendiren kadın acaba modernizmin ona bahsettiği mutluluğu yakalayabilmiş midir? Bu sorunun cevabı olarak hep bir ağızdan verdiğimiz gibi hayır cevabını verebiliriz! Peki modern söylem niçin her şeyi vadedtiği kadını mutlu etmeye yetmemektedir? Çünkü modernleşme gayr-i fitri bir söylemdir. İnsan

yaradılışı gereği modernin hiçe saydığı birtakım duygulara sahiptir. Bunun en güzel örneğini aile içinde kadının değişen rolünde görmek mümkündür.

### **2.3. Kadın –Erkek ilişkilerinin Değişimi**

Geleneksel aile yapısındaki iş dağılımı şartları kaybolmaya başlamış ve kadının erkekle eşit haklara sahip olması gündeme gelmiştir. Bu sebeple erkeğinde kadının rollerini üstlenmeye, sorumluluk almaya çalıştığı bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır.

Böylelikle modernleşmenin getirisi olarak ailedeki rollerde de değişimler gözlemlenmektedir. Kadın adına bu değişim ve dönüşüm sürecini modernleşme akımı ve dünyevileşme başlatmıştır. (Tekin,2009:4). Ve oluşumların sonucu olarak kocanın eşinden ayrı metresi, kadınınkocasından başka aşığı olduğu kadın-erkek ilişkileri söz konusudur. Bu bağlamda, ilerleyen zamanda geleneksel aile modeli sorgulanmış, yeni rol dağılımı yapılmaya çalışılmıştır. Batılılaştırıcı yaklaşımlar birey kavramını öne çıkarmış ve aile içerisinde kadın, erkek gibi bağımsız kutuplaşmaları gündeme getirmişlerdir.

Said Halim Paşa'nın da üzerinde durduğu konu itibariyle hürriyet kavramı yanlış anlaşılmalı ve Avrupa'lı kadınların savunduğu hürriyet ile karıştırılmamalıdır. Oysa onların savunduğu hürriyet bir takım siyasi hakların istenmesine yönelik iken bizim kadınlarımızın isteklerinin mahiyeti içtimaidir ( Said Halim Paşa,1989: 145). Yanlış anlaşılmalı bu hürriyet birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Özellikle kadın- erkek ilişkileri noktasında bunu görmek mümkündür. Bu sıkıntılardan en bariz olanı ise sen bana karışamazsın gibi söylemlerdir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, hürriyet yani diğer bir ifadeyle özgürlük sorumlulukları ilga etmez. Sorumluluğu hesaba katmadan özgürlük kavramı ön plana çıkarılmakta ve bu durumda kadın-erkek ilişkilerine zarar verilmektedir. Özellikle ailede vazgeçilmez olan sadakat duygusunu zedelemektedir.

Batılılaşma ile birlikte kadın-erkek ilişkilerinin dönüşüme uğraması, çok farklı sonuçlar ile kendini göstermektedir. Modernleşmenin doğurduğu hayatın dünyevileşmesi kadın-erkek ilişkilerini bir ticari ortaklığa dönüştürmektedir. Aile bireyleri ayrı ayrı kendi hayatlarını yaşamaya devam etmektedirler. Aile de eşler için ev sabah bırakıp gidilen, yenilip içilen, dinlenen herkesin kendi hayatını yaşadığı bir mekân haline dönüşmektedir. Bu bağlamda evin otelleşmesi kavramı gündeme gelmektedir. Çalışan kadın artık eşinden bağımsız hareket edebilmektedir. Erkeklerde aynı şekilde davranabilmektedir. Artık öyle bir hal almıştır ki erkekler çalışmayan maddi açıdan yeterliliği olmayan bir eş istememektedir.

### **2.4.Ahlak Ve Dini Kuralların Etkisizleşmesi**

Ahlak, toplumsal hayatın varlığını sürdürmesi bakımından oldukça önemlidir. Bireylerin, toplumların değerlendirme açısından kıstasları ahlak temelli olmaktadır. Ahlakın toplumsal hayat içerisindeki öneminden olacak ki filozoflar, bilim adamları, sosyologlar bu konu hakkında çalışmışlardır. Birçok sosyoloğun ahlak konusu üzerinde durması itibariyle ahlak sosyolojisinden bahsedilmektedir. Bunalıma çalışmalarında yer veren Saint-Simon, bunalımı, sosyal grupların çözüldüğü veya yıkım sürecine geçtiği ahlaki durum olarak görür. Hem Kant hemde Saint-Simon'dan etkilenen Durkheim'da ahlak ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Durkheim, ahlaki toplumsal bir süreç olarak ele alır. Tüm bu düşünceleri incelediğimizde milletlerin akıbeti açısından ahlak oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze farklı farklı toplumların yaşadığı bunalım ve huzursuzlukların önemli ölçüde bir ahlaki çöküşle gerçekleştiği ifade edilebilir. Roma ve Doğu Roma İmparatorluklarının çöküşü, bu toplumdaki ahlaki yıkımın sonucu olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ahlaki konulara oldukça ehemmiyet verilmiş, ahlaki olarak hem devlette hem de sosyal hayatta çözümlerin olduğunu gören devletin ileri gelenleri ahlak adına pek çok kitap yazmışlardır.

Örneğin Osmanlı'nın ileri gelen âlimlerinden Said Halim Paşa'nın hemen hemen tüm eserlerinde ahlak konusunun merkezi bir yere sahip olduğunu ifade edebiliriz. İçtimai Buhranlarımız, İslamlaşmak gibi kitaplarında ahlaka büyük pay ayrılmıştır.

Toplumun ahlaki yapısı ve psiko-sosyal durumu ne kadar yüksekse refah ve saadeti de öylece yüksek olur. Evet aslında ahlaksızlıkla bir toplumun temelleri sessiz sessiz oyulurken bazen hiçbir şey hissedilmeyebilir. Hissedildiği anda iş işten geçmiş olabilir. Tam da bu noktada bizim toplumumuzaçısından çok önemli kontrol

mekanizmaları devreye girebilmektedir. Mahalledeki amcalar, teyzeler, filanca abla görürde beni ayıplar gibi. Fakat bu duruma bir göz atacak olursak zamanla bu mekanizmalar de fonksiyonlarını yitirmiştir. Mevdudi'ye göre insan vücudunun eşit sayılması, ahlaki kuralların etkisinin toplumdan soyutlanacak şekilde yeni bir ahlak anlayışının oluşmasına sebep olmuştur( Mevdudi, 2010: 159).

Mahallenin var olduğu, binaların müstakil ve az katlı evlerin yaşam alanı, akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu zamanlarda aile birtakım farklı değerlere sahipti. Aynı zamanda bu ailevi değerler yaptırım gücüne sahipti. Kınanma duygusu birtakım tutum ve davranışları kontrol etmekteydi. Modern değerler dizisi ile birlikte önce evlerimizin şekilleri, caddelerimizin isimleri değişerek ruhsuz yapay oluşumlar ortaya çıktı. Daha sonra bu değişim ailemizin içine sızarak ailevi ilişkilerimizi ve değerlerimizi yok etmeye başlamıştır.

Daha açık bir modernleşme ile aile değersel bir dönüşüm yaşamıştır(Tekin, 2009:9).Ailenin değerlerinin bağlayıcılığından kopması sonucu toplumsal bir takım kontrol mekanizmaları etkisini kaybetmiştir. Modern hayat ve düşüncenin hayatımızı istilasını sonucunda geleneksel ailenin koruduğu paylaşma, sadakat, yuva bilinci v.b değerler çözülmeye başlamıştır. Modern- seküler söylemlerden ailede nasibini almakta ve dünyevileşmeye maruz kalmaktadır. İşte aranan özellikler değişmekte, bireysel talepler artmakta, değerler seküler potada eritilmekte, aile bağları zayıflamakta, nikahsız yaşamalar artmakta bunun ardını boşanmalar takip etmektedir. Tüm bunlardan hareketle şunu diyebiliriz ki, yaşam kalitemizi yükseltelim derken değerlerimizden olduğumuz görülmektedir. Tüm bu sürecin devamını da da yeni söylemler literatüre girmektedir.

İngiltere'deki "çocuk anne"ler kavramı tipik bir örnek olarak gösterilebilir. 14-15 yaşlarında eşcinsel ilişkilerin serbest olması bir kız, daha belirli olgunluğa erişememiş iken anne olabilmektedir (Tekin, 2009:10). Dinler, aile kurumunun en önemli destekçisidir. Dinler aileye zemin hazırlamaktadırlar. Aile kurumunun devamını konu edinen Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayet mevcuttur. Başka semavi dinler de aileyi desteklemektedir. Ailenin kurulmasında dini değerler önem taşımaktadır. Dini değerlerdeki yozlaşma aile kurumunu da etkilemektedir. Ailenin de sekülerleşmesi sonucu dini değerlerin getirdiği kriterler yok olmakta ve aile kurumu da çözülmeye uğramaktadır. Böylece boşanmalar artmakta, şiddetli geçimsizlikler hat safhaya ulaşmaktadır. Ailede dinin etkisizleşmesiyle birlikte evlilik yaşı da giderek artmaktadır. Çünkü birlikte yaşama modern dünyada bireylere daha cazip gelmektedir. Evliliğin, bir yuva kurma sorumluluğu almanın üstesinden böylece gelinmektedir.

Ahlak ve dini değerler toplumun bekası için muhtaç olduğu kan gibidir. Bunlar olmadan bir toplumun müreffeh olması düşünülemez. Böyle bir toplum hastalıklı bir bünye özelliği gösterir. Ruh sağlığı açısından sakıncalı tabloların oluşmasına zemin hazırlar.

## 2.5.Ailede Buhran Ve Aile Dışı Hayat

Sosyal yapıyı oluşturan temel unsurlar, değerlerin benimsenmesinde, yaşatılmasında oldukça önemli paya sahiptirler. Toplumsal değerler, sosyal grupların hüviyeti niteliğindedir adeta parmak izi gibidir ve insan davranışlarının temelini oluşturur. Eğitim gibi birçok önemli gelişmenin ilklerinin aile de yaşandığı düşünüldüğünde, değer aktarımı konusunda aile oldukça önemlidir. Geçmişte toplum tarafından kabul gören değerler, geniş aile modeli ile çocuklara çok rahat aktarılırken, şimdilerde pek mümkün olmamaktadır. Bu durum özellikle anne-babaların kalmaktadır( Turgut, 2010: 51).

Şimdinin dünyasında aile ve aile çevresinde meydana gelen problemlerin, değişim ve dönüşümlerin, çözümlerin ve yıkımların etkisi toplumun genelinde kendini göstermektedir. Süre gelen değişimlerle birlikte değer yargıları da değişime uğramaktadır.

Her türlü sosyal değişimler, buhranlarla beraber meydana gelmektedir. Yeni kurumların yeni fonksiyonlarla meydana çıkması, içerisinde işledikleri cemiyetin hayatıyla denkleşmiş bir hal alabilmesi için geçen zaman esmasında ister istemez birtakım sarsıntılar görülecektir( Topçu, 2006: 112).

Büyük sanayinin ortaya çıkması ile birlikte eski hayat sistemi ile yeni hayat sistemi değişmiştir. Yeni kurumların düzeni oturuncaya kadar birtakım buhranlar ortaya çıkmıştır. Büyük sanayi meydana çıktıktan sonra toprak ile uğraşan çiftçi toprağını bırakarak fabrikaların kucacağına atıldılar. Her biri artık çarkın dişlisi konuma gelerek sermaye sahiplerinin arzularına göre hareket etmek zorunda kaldılar. Bu fabrikalarda çalışabilmek adına köylerini terk ederek şehre akın ettiler. Şehre gelen aile tutum ve davranış konusunda bir takım bocalamalar yaşadılar. Müşterek işler yapma alışkanlıklarını, birtakım geleneklerini, aile emeğini ter etmek zorunda kaldılar. Tüm bu yaşananlar ekonomik açıdan bir değişmeyi içerse de aslında aile birliğini ortadan kaldırdığı görülmektedir.

Sanayileşme üretim yaklaşımlarının yanı sıra bütün sosyal ilişkileri tamamen değiştiren, ailenin yapısına da etki etmiş ve sonuçlarından nasibini almasına sebep olmuştur(Aktay, 2004: 71). Modern dönem ile beraber yeni bir yaşam şekli oluşan toplumda, eski değerlere rağbet edilmemektedir. Tabii bu fikir her aile için geçerlidir demek doğru olmaz. İşçi ailesinin her bir ferdi başka sermayedarlar hesabına çalışmakta, aralarındaki bağılıklar, hürmet duyguları ve karşılıklı ödevlerin son derece ortadan kalktığı gözlemlenmektedir. Ekonomik çalışmanın şiddet kazanması, öbür taraftan dine bağlı inançların sarsılıp gevşemesi yüzünden, vaktiyle ruhi ve ahlaki bağların kuvvetle beslediği aşk duygularının aileyi kurarak ona hayat vermesi ve kendi etrafına yaydığı anlaşma, saygı ve kalbi minnettarlık hisleriyle onun emniyetle devamını sağlaması imkânları ortadan kalkmaktadır( Topçu, 2006: 113).

Genel itibariyle diyebiliriz ki, yaşanan tüm bu ailevi buhranların sebebi çeşitli şartlara göğüs gerebilecek olan iman ve vicdan eksikliğine bağlıdır.

### **3.Çözülen Aile Yapısında Kadının Yeniden İnşası**

Aile toplumun devamını sağlayan; fertlerin karakter gelişiminin sağlıklı bir şekilde oluşması ve toplum standardında bireylere dönüşmelerinde oldukça önemli bir yapıdır. Bireyin sosyal ilişkisi doğumla başlamakta ve ailesiyle devam etmektedir. Aslında aile toplumun özüdür.

Aile, bireylerin kişiliğinin oluşup olgunlaştığı yerdir. Aile, bireylerin kişiliğini oluşturan bir kurum olduğu gibi aynı zamanda kimliklerini şekillendiren de bir kurumdur. Kimlik kişinin var oluşunun ifadesidir. Kimlik bireyin kendi farklılığını ortaya koymasidir. Bu yüzden aile toplumun mihenk taşı olan kurumların en başında gelmektedir.

Bir toplum aile kavramları, aile bağları yaşadığı müddetçe varlığını sürdürebilir. Fakat aile dünden bugüne var olan toplumların vazgeçilmez bir parçası olmasına rağmen, her dönemde farklı sorunlarla karşımıza çıkmıştır.

Batı'da olduğu gibi ülkemizde de bir takım çözümler yaşanmaya başlanmıştır. Her kurumda olduğu gibi aile kurumunda da çözümler görülmektedir. Batı ailelerinde olabildiğince serbest yaşam normalleşmiştir. Bunun yansımalarını kendi ülkemizde de görmekteyiz. Tüm bu olayların neticesinde aile ve evlilik kurumuna olan ilgi azalmıştır. Aile ve evlilik kurumunun tam manasıyla algılanamaması, ailenin alternatifsiz aktörleri olan kadın ve erkeğin sorumluluklarının tam manasıyla anlaşılabilmesi sonucunda kurumda dağınıklar, yıpranmalar söz konusu olmuştur.

Ülkemizde aile değerlerinin değişmesi ve fertlerin bu değerleri sağlam bir şekilde oturtamaması ailenin parçalanmasını kolaylaştırmaktadır. Aile kurumunun sorunları hep belirli paradigmalarda çerçevesinde ele alınmış ve çözüm noktasında sınırlı kalınmıştır. Aile kurumunu sorunlarına çoğunlukla başrollerinde uzakta çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda kadın ailenin önemli bir aktörüdür. Modern sürecin getirdiği anlamsal farklılaşmalar ve yaşam felsefesindeki dönüşümler aile ile ilgili değerleri yıprattı( Tarhan, 2011: 11).

Özellikle ülkemizde tanzimattan itibaren aile ve kadın üzerinde ciddi bir plan yapılmıştır. Çünkü bizim toplumumuzda modernleşme batılılaşma olarak algılandı. Batılılaşma için aile en büyük engeldir.

Bu anlayış aile açısından kadını ve erkeği birbirini bütünleyen varlıklar değil, birbirine karşıt hale gelmesine yol açmıştır. Oysa kadın ve erkek birbirini bütünleyen varlıklar olmalıdır. Bu nokta da aile açısından kadın ve erkeğin birbirinden kopuşunun sebepleri irdelenmelidir. “Yuvayı dışı kuş yapar” atasözünden hareketle ailede kadın ve aile kurumu açısından kadın kimliği üzerinde durulması gerektiğini düşünüyorum. Tabii ki bu atasözü bütün sorumluluğun hanımda olduğu anlayışını güçlendirmek adına kullanılmamıştır. Burada ailede kadının misyonuna vurgu amacıyla kullanılmıştır.

#### **3.1. Kadın Algısı**

Osmanlı'nın son zamanlarında Anadolu'ya gelen kadın misyonerler Anadolu kadını hakkında raporlar hazırlamışlardır. Bu misyonerlerin raporlarında kadın algısı olumsuzluklarla doludur. Oriental, islami yaşayan kadın sosyal yönden özürsüz olarak kabul edilmiştir. ( Acun, 2007: 95). Böylece müslüman kadın olumsuz özellikler çerçevesinde aktarılmıştır. Onun nasıl olması yönünde karar vermişler ve kendi kararlarını idealize etmişlerdir. Onlara göre kadın toplumların değişim aracı olarak görülmektedir. Kadının toplumdaki yerinin iyileşmesi, doğrudan toplumun kendi iyileşmesine bağlıdır.

Acun'a göre, Avrupalı gözünde, kadın Cumhuriyete kadar geleneklerin ve dinin baskısı ile ezilmiş, hayatı boyunca ailesine ve çevresine hizmet etmekle geçirmiş, hayatın hiçbir döneminde gerekli haklara sahip olmamış bir kadın algısı mevcuttur (Acun, 2007: 97).

Cumhuriyet ile birlikte kadın algısının değiştiği görülmektedir. 1900'lü yılların başından itibaren Batılı toplumlara yerleşmiş olan modern kadın algısının bizim toplumumuza da yerleştiğinin örneklerini görmekteyiz. Bu dönemde başka konularda olduğu gibi kadın ve aile konusunda da hızlı değişimler olmuştur. Aslında bu değişimin köklerini seküler söylemde bulmak mümkündür. Bir diğer ifadeyle dünyevileşme modernleşme sürecinin temel unsurlarından biri olmak yönünden modern dönemin kavramı olarak ele alınmakta, insanlığın var oluş sürecine kadar geri götürülebilecek bir muhtevaya sahiptir (Tekin, 2009: 2).

Değişim adım adım gerçekleşmiştir. Hıristiyanlık üzerinden "din" mahkûm edilmiş, bilim yegâne meşru bilgi kaynağı haline gelmiştir. Toplum artık her türlü konuyu tartışabilir hale gelmiştir. Böylece kadını da en radikal biçimde tartışmaya başlamıştır.

Modern söylemlerin geleneksel kadın algısının bazı yönlerine itirazı söz konusudur. Bunlardan belli başlı olanları; Kadının annelik rolüne olan itiraz sayılabilmektedir. Çünkü kadın anneden önce birey olarak var olmalıdır.

Kadın cinsellik hakkında konuşabilmeli sadece bu konu evlilik gibi geleneksel bir yapı ile sınırlı kalmamalıdır. Bunun gibi noktalarda kadın artık geleneksellikten uzak olmalıdır. Böylece geleneksel kadın algısı değişecek ve yerine 'modern' kadın algısı yerleşecektir. Nitekim öyle olduğunu görmekteyiz. Modern kadın argümanı aslında bir kopuşun ifadesidir. Kadının fitri özelliklerinden, annelik ve eş olma rollerinden kopuşunun ifadesidir denebilir. Aliya İzzetbegoviç'in de ifadesiyle, modern söylem anneliği aşmıştır (İzzetbegoviç, 2007: 40)

### 3.2. Kadının Rol Alanının Belirlenmesi

Toplum içinde yaşamının tabii bir sonucu olarak, günlük yaşamımızda çeşitli roller üstlenir ve o rollere göre hareket ederiz. Bunlar toplum tarafından bireye verilen rollerdir.

Toplum tarafından belirlen bu rollerin en iyi ve anlamlı şekliyle oluştuğu ortam aile ortamıdır. Bu yüzden aile, kadın ve erkeğin çocukluktan itibaren toplumsal rollerini edindikleri kurum olma fonksiyonu yüklenmektedir (Önel, 2008: 61).

Kadının aile yapısı ve toplumun diğer alanlarındaki gelişme ve değişimlerden etkilenmesi erkekten farklı olarak gelişmiştir. Kültür yapısında ve teknolojideki değişimler aile yapısının değişmesine sebep olmuştur. Sosyal, siyasal ve ekonomik alanlardaki değişimler, ailenin yapısını değiştirebilir aynı zamanda bireyin sorumluluklarında da değişime sebep olabilir.

Dünyanın hemen her ülkesinde kadınlar, ekonomik özgürlüklerine sahip olsalar bile, ev işlerinden sorumlu tutulmaktadır. Ev işlerinin paylaşılması, kadın ve erkeğe atfedilen roller çerçevesinde geleneksel toplumlarda pek fazla kabul görmemektedir görüşünün değiştiğini Ersöz dile getirmektedir. Ersöz'e göre kadın ve erkek ev işlerini paylaşmaya başlamışlardır (Ersöz, 1999:18).

Bu düşünceye katılan bir başka isim olarak da Yörükoğlu karşımıza çıkmaktadır. Değişen çalışma anlayışı geleneksel rollerin de zaman içinde değişmesine de neden olmuştur. Dünyanın birçok yerinde ev işleri ve çocuk bakımı konuları hala kadının görevi gibi görülse de yavaş yavaş değişiklikler gösteren kısımlar bulunmaktadır. Yörükoğlu, erkeklerin toplum yapısındaki değişimlere uymamazlık edemediklerini, işe birlikte gidip gelen karı-kocanın yemeği birlikte yapıp, bulaşığı birlikte yıkadıklarını söylemektedir (Yörükoğlu, 1992: 48).

Kadının en önemli rol alanı aslında ailesidir denilebilir. Çünkü aile toplumun devamını sağlayan nesillerin yetişmesi açısından önem arz etmektedir. Çocuğun eğitimi ve sosyalleşmesinde aile kurumunun önemi büyüktür. Özellikle küçük yaşta çocuklar anne sevgisine ve şefkatine ihtiyaç duyarlar. İlk eğitim annenin verdiği eğitimidir ve daha sonra aile de verilen eğitimidir sözünden hareketle diyebiliriz ki anne özellikle çocuk için çok önemlidir.

Bu yüzden iyi yetişmiş ve eğitilmiş kadın hem toplum hayatında daha etkili olabildiği gibi, aynı zamanda eğitimci rolü oynar.

### 3.3. İş Hayatı Ve Aile Hayatının Dengelenmesi

İş hayatı herkesin yaşamında çok büyük ehemmiyet taşımaktadır. Bu sebeple iş ve aile hayatı arasında başarılı bir denge kurmak, her iki tarafta da verimliliği ve mutluluğu yakalamak adına önem taşımaktadır. Sağlıklı aile ortamı kurabilmek ve bunu iş yaşamına taşımak herkes için çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü iş hayatı, kişinin yaşam standartlarını, isteklerini ve planlarını etkilediği için öncelikli önem arz etmektedir. Yoğun

ve uzun süreli çalışma hayatı, bireyin aileden beklentisini e aynı zamanda da ailenin bireyden beklentisini değiştirmektedir.

İş ve aile çatışması çok yönlü bir süreçtir. İş ve aile karmaşasının meydana gelişi kişilerin çoklu rollere sahip olmasından kaynaklanır. Bu çatışmanın önüne geçilmesi ve engellenmesi gerekmektedir. Özellikle kadınların çalışma hayatı ve aile hayatında bir denge oluşturması gerektirmektedir. Çünkü kadınlar her şeyin en iyisini yapabilmek için iş ve ev rolleri konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Ümit Meriç hanımın da bu görüşe katıldığını görüyoruz. Biyolojik bir realite olan annelik ile sosyal bir realite olan iş hayatını dengeleme noktasında aileler sıkıntı yaşamaktadır( Meriç, 2012: 264).

Sosyal olmayan çalışma süreleri, işçinin aile yaklaşımını ve sosyal yaşamını sekteye uğratabilmektedir. Kadınlar çalışma yaşamında birçok sorunla karşılaşmakta ve bu sorunların önemli bir kısmının çalışma yaşamının karakteristiğinin kadının fitratına uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Tüm bu düşünceleri dile getirirken kadının çalışmaması gibi bir konudan söz etmiyoruz.

Barbarosoğluna göre, kadın tarih boyunca tüm zamanlarda ve tüm coğrafyalarda çalışmıştır. Sanayi devrimi ile beraber kadının çalışması evden uzaklaşmıştır. Böylelikle evinden ayrı tanımadığı kişilerle bir arada çok uzun süre aynı ortam ve zamanı paylaşan kadının stresi çoğalmıştır.

Tüm bu olanları fertlerin mutluluğunu engellememesi açısından ele alacak olur isek, iş ve aile hayatı dengesi sağlanmalıdır. Çalışma koşullarının kadınların fitri özelliklerine uygun hazırlanması önemli bir nokta olarak görülmektedir. Bu açıdan baktığımızda kadınların mesai saatleri içinde ezilmemesi için yarım gün çalışma seçeneğinin olması çok önemlidir. Özel iş yerleri kadınları 12 veya daha fazla saat çalıştırmakta, böylece kadının adeta canı çıkmaktadır. Kadının bir ailesi olduğunu ve öncelikle anne olduğunu unutmaktadır. Tüm bu düşüncelerden hareketle, kadın daha az süreli bir çalışma şartları ile ailevi yükümlülüklerini daha rahat sürdürebilecek şekilde çalışabilmeleri en önemli çözümlerden biri olacaktır.

Kadınların evinde çalışma imkânlarının belli alanlarda gündeme getirilmesi söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla kadınlar hem ailesini hem de kendisini ihmal etmeden sosyal görevlerini yapma imkanı bulabilecektir (Şener, 2009: Cilt1).

Barbarosoğlu'na göre, bir de aile ve iş hayatı açısından bu meseleye baktığımızda sadece kadını ele almak adil bir davranış olarak değerlendirilmemektedir.

### **3.4. Kadının Aile İçi Konumunun Yeniden Düzenlenmesi**

Kadınlar toplumun ve ailenin etkin bir üyesidirler. Kadınların bu anlamda tartışılan erkeklerle eşit olması konusu insanlık tarihi kadar eskidir. Aslında Kur'an-ı Kerim bu konuya açıklık getirmiştir.

Kadın Allah'ın kulu olması bakımından erkekle eşit seviyede yaratılmıştır sözünden hareketle kadının Allah katında erkek ile eşit seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Her ikisi de eşit derecede Allah'ın emir ve yasaklarına muhataptır. Dini hak ve görevleri de aynı seviyededir( Gencer, 2012: 24). Erkek ve kadın birbirleriyle üstünlük ve özgürlük yarışı içinde olmamalıdır.

İslam, gerçekçi bir sistem olduğu için kadını yapısına göre vazifelendirmiş ve Allah tarafından ona ailenin ve toplumun temel taşı olan annelik vasfı verilmiştir. İslam toplumlarında kadının her alanda büyük bir öneme sahip olmuştur.

Gencer'e göre İslam toplumunda eğitim ve öğrenme ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Ve kadın en mükemmel terbiyecisi olarak nitelendirilir. İslam'da anneliğin yeri, değeri ve şerefi çok yüksektir. Çocukları asıl yetiştiren ve terbiye eden kadındır. Eğer kadın iyi bir eğitim almışsa çocuklarını da aynı şekilde eğiteceği sebebiyle annenin de eğitimi olması son derece önemlidir( Gencer, 2012: 26).

Günümüzde kadının kabiliyetleri ve ilmi ile toplumda erkekler kadar sosyal sistem içerisinde sorumluluk alması gerekmektedir.

Sayın Şener'in de bu konu üzerine düşüncelerinde ifade ettiği gibi, özellikle üzerinde düşünülmesi ve hassasiyetle davranılması gereken şey; kadın, sosyal yaşamına dair sorumlulukları yerine getirirken, ailedeki merkezi sorumluluğunu ihmal etmemeli ve bu rolü çerçevesinde kendisine hedefler belirlemelidir. Çünkü kadının ailedeki yerini doldurabilecek başka biri yoktur. Bu çerçevede kadının ailesine yönelik sorumlulukların izin verdiği ölçüde bir iş kadını yahut girişimci olmasında hiçbir problem yoktur (Şener, 2009: Cilt1). Ancak aile içi yükümlülüklerde de kadına yönelik sorumluluğun, adil bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Ailede çocuğun bakımını, temizlik,

yemek yapımı gibi yükümlülükleri yalnızca kadının görevi gibi görmek yanlıştır. Bu yaklaşım yerine, görevlerin yükümlülükleri anne, baba ve devlet ile ortaklaşa pay edilmesi yaklaşımın daha uygun olduğu düşünülmektedir. Ailede kadının konumu artık çalışan, üreten ilimli, bilgili sorumluluklarını hakkıyla yerine getiren ve bir o kadar da kendine güvenen bireyler olacak şekilde değişecektir.

### 3.5. Aile Merkezli Bir Toplum Planlaması

Aile, sağlıklı bir toplum için temel kurum özelliği taşımaktadır. Aile sosyal yapının en önemli sistemsel unsuru olup, sistemin genel yapısını yansıtmaya ve üyelerine bunu aktarma fonksiyonuna sahiptir(Çelik, 2009:2).Modernleşmeyle birlikte değişimin en etkili biçimde yaşandığı kurum ailedir. Modernleşmeyle ailenin pek çok fonksiyonu değişerek, ailenin içeriğinde köklü bir farklılaşma meydana gelmiştir. Ne kadar böyle ifade edersek edelim ailenin öneminin azaldığından da söz etmek zordur. Değişim ve dönüşüm ile beraber değişimi yaşayan en temel kurum toplumsallaşma açısından oldukça önemli olan, kültürel kodların aktarıldığı ailede yaşanmıştır. Bir milletin sağlıklı ve sağlam olabilmesi için aile kavramının kalıp olarak belirli yaklaşımlar çerçevesinde kurulması gerekmektedir.

Oysa son zamanlarda yaşanan hızlı değişim, dönüşüm neticesinde aile konusunda klasik ve yerleşmiş değer yargılamalarımızı alışılmış uygulamalarımızı hayatımızdan çıkarırken maalesef ki bu yaptıklarımız doğru ve faydalı kültürel zenginliklerimizin de kaybolmasına sebep olmaktadır. Günümüzde geçmişle şimdinin algısını ve yaşam pratiklerini uygun bir şekilde tanımlanarak ailenin toplumun merkezine yerleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Zamanın değişimini iyi anlamak gelecek ile geçmiş iyi analiz etmek aile merkezli bir medeniyet coğrafyası geliştirmek zorundayız.

İnsanoğlu modernitenin getirdiği yaşam felsefesini benimsediği oranda bencil davranan, başına buyruk yaşayan kişiler, eş olmanın ne demek olduğunu kaybettiler. Evlilik beraber yaşama olarak görülmeye başlanınca kurulamayan aile bağları zayıfladı ve aile olmanın yerini birlikte yaşayan nikahsız çiftler aldı. Tam da bu noktada günümüzün sorunlarının çatırtıları duyulmaya başlanmıştır. Böylece aile de kadın – erkek ilişkilerinde değişimler, ailede buhran gibi tanılmalara, aile dışı hayat gibi duyular dile getirilmeye başlanmıştır.

Bu çerçevede ele kurumunu ele aldığımızda evliliğin yalnızca bir kadın ve erkeğin imzalarıyla gerçekleşmediği anlaşılmalı, kutsal bir yuva olduğu unutulmamalı, toplumda ailenin bu boyutu öne çıkarılmalıdır. Devletin politikaları aile merkezli olarak şekillenmelidir. Aile ve evin toplumun dini, ahlaki değerlerin merkezi olduğu konusunda sivil toplum çalışmaları yapılmalıdır. Bireylerin aileye ve topluma karşı sorumluluklarını geliştirmeye yönelik politikalar geliştirilmelidir. Hayattaki merkezi kurumların birincil sırasına aile yeniden oturtulmalı, aile fertleri sosyo-psikolojik ihtiyaçları konusunda ailesinde tatmin bulabilmelidir.

### Sonuç

Hayatımıza yapısal ve sosyal olarak yön veren modernite fikri, çok boyutlu bir baskı algısı üzerine varlığını oluşturarak hayatıyetini sürdürmektedir. Bugün tüm dünyada görülen belirsizlik ağırlıklı olarak birkaç asırlık bir mirasın yansıması olarak gerçekleşmiştir. Süregelen miras, insanlığa özgürlüğü vademediği adına onu bir karmaşa ile baş başa bırakmıştır. Bu belirsizlik karmaşası, insanın hür ve özgür olması olarak isimlendiren mantık aslında, her türlü sabiteden şüphe duymasını sağlayarak bir bilinç yoksunluğunu amaçlamaktadır.

İnsanoğlu, Hz. Adem'den günümüze süre gelen yaşam macerası boyunca sahip olduğu her türlü yapısal ve sosyal değeri, büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Şüphesiz, süreç içerisinde elde edilen sabitelerin işlevsiz hale getirilmiş olmasının yok sayılamaz bir etkisi vardır. Birey ile toplum arasındaki karşılıklı iletişim sürecinin ortamı olan aile konumundan dolayı her çeşit faaliyetlerinin odağını oluşturmaktadır.

Kendisini gerçek yapan değerlerle beraber tüketilen ve yeri doldurulamayan aile kurumuna, toplumun modernleşmesi yönünde taşıyıcı rolü atfedilmektedir. Hâlihazırda kapitalizmin popülerleştirdiği çekirdek aile, dinin ve dini dışlayan düşüncelerin açıkça çeliştiği önemli bir alandır( Aktaş, 1992: 7).

Dünya toplumlarında çekirdek aile modelinin yaygınlığı modernitenin evrenselliğini ilan etme çabasından başka bir şey değildir. Bu süreç dikkate alınınca, ortaya çıkan problemlerin yaygınlığı modern düşüncenin etki alanı kadar geniştir.

Aile, millet ve toplumların temelini teşkil eden çok önemli bir kurumdur. Ailenin bir arada olması ve devamı noktasında, eşler arasındaki sevgi, saygı, anlaşma ve uyuma bağlıdır. Bir ülkenin geleceğini temsil eden sağlıklı ve mutlu nesiller yetiştirmek, çocuklarımızı eğitip, onların yarınlarmı sağlam temeller üzerine inşa etmek mutlu aile tablosu çerçevesinde mümkün olabilir.



Kadının sosyalleşmesi olarak ifade edilen ev kadınlığının vasıfsız, anneliğin değersiz görüldüğü bir düzeneğin çışma mantalitesi sorgulanmalıdır. İnsanlığa bu düşüncenin nereden geldiği araştırılmalı, arka planına inilmelidir.

Modernizm ile birlikte geleneksel konumundan uzaklaşan ve değişim sürecine giren kadın, değerlerinin tekrar farkına varmalı, toplumu yetiştirme gibi önemli bir misyonun üstlendiğinin farkına varmalıdır. Toplum açısından ise aile merkeze alınarak planlar yapılmalıdır. Bunun için gerekli şartlar hazırlanmalı hatta bu çerçevede eğitimler, seminerler düzenlenmelidir. Aile kurumu fonksiyonlarını geliştirmelidir. Kadın rolleri, statüsü, konumu çerçevesinde yeniden inşa edilmelidir.

#### **KAYNAKÇA**

ACUN, Fatma( 2007), “ **Görsel Verilerde Kadın İmajı 1923- 1960**”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 16, ss. 91- 112.

AKTAŞ, Cihan(1992), **Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği**,Beyan Yayınları, İstanbul.

AKTAY, Yasin(2004), “ **Modern Dünyada Ailenin Toplumsal Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülâhazalar**”, Fikir Dünyası Düşünce Dergisi, Sayı 2, ss. 70-77, İstanbul.

ALTAN, Şengül ve Aysel Ersöz( 1994), “ **Kadının Çifte Yükümlülüğü**”, Kadın ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü. Bülteni, Sayı2.

BAŞER, Sait(2007), **Kut ve Töre**, Trabzon Valiliği Kültür Yayınları, Trabzon.

CANATAN, Kadir ve Ergün Yıldırım(2011), **Aile Sosyolojisi**, Açılım Kitap, İstanbul.

ÇELİK, Celalettin( 2009). “ **Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din**”, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

DEMİRİZ, Gülhan ve Hülya Yaşar( 2009), “ **Kadın Yönetici Olmanın Anlamı; Aydın’da Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma**”, Kadın Çalışmaları Kongresi, I. Cilt, Sakarya.

EL- MEVDUDİ, Ebu’la’la(2010), **Hicab**, Ağaç Yayınları, İstanbul.

ERSÖZ, Aysel(1999), **Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti Tutum ve Eşler Arası Paylaşım**, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

GENCER, Zeynep( 2012), “**İslam’da Çalışma Hayatında Kadın**”, Farabi Dergisi, Sayı 2.

GIDDENS, Anthony(2008), **Sosyoloji**, Ayraç Yayınları, Ankara.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya(2007), **İslam Deklarasyonu ve İslam’ın Yeniden Doğuşunun Sorunları**, Fide Yayınları, İstanbul.

KAHRAMAN SÜRÜCÜ, Sümeyye(2006), **Kur’an ve Hadislerde Aile Kavramı**, Adana.

KARAMAN, Hayrettin(2006), **İslam’da Kadın ve Aile**, Ensar Neşriyat, İstanbul.

KOCACIK, Faruk ve Veda B. Gökkaya( 2005), “ **Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları**”, C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, Sivas.

MERİÇ, ÜMİT(2012), **Türkiye Kanatlarımızın Altında**, Timaş Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber(2007), **Osmanlı Toplumunda Aile**, Tan Yayınları, İstanbul.

ÖNEL, Nursun( 2006), “ **İş- Aile Çatışmasının Çalışan Kadının Aile İçi İlişkileri Üzerine Etkileri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül, Sakarya.

PAŞA, Said Halim(1989), **İçtimai Buhranlarımız**, Yöneliş Yayınları, İstanbul.

SAYAR, Kemal ve F. Bağlan(2010), **Koruyucu Psikoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul.

ŞENER, Sami( 2009), “ **Kadının Aile İçi ve Sosyal Rollerinin Dengelenmesi**”,Kadın Çalışmaları Kongresi, I. Cilt, Sakarya.

ŞENYURT, Ceren( 2008), “ **Türk Televizyon Dizilerinde Kadın İmaji**”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Bilim dalı, İstanbul.

TARHAN, Nevzat(2011), **Son Sığınak Aile**, Nesil Yayınları, İstanbul.

TEKİN, Mustafa( 2009), “ **Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın**”, İstanbul.

TEZCAN, Mahmut(2010), **Sosyolojiye Giriş**, Anı Yayınları, Ankara.

TOPÇU, Nurettin (2006), **Sosyoloji**, Dergah Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, Ergün( 2011), “**Aile ve Evlilik Türleri**”, Aile Sosyolojisi, Açılım Kitap, İstanbul.

YÖRÜKOĞLU, Atalay(1992), **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yayınları, İstanbul.

# Rol-içi ve Rol-Üstü Performansın İşyeri Ruhsallığı ile Arttırılması

Elif BAYKAL\*

## Özet

*Sanayileşme süreci sonrasında gerçekleşen teknik gelişmeler, demokratikleşme, sekülerliğin giderek kabul görmesi ve ekonomik anlamda gitgide yaygınlaşan kapitalist bakış açısı, aşırı rekabetçilik ve küreselleşme gibi değerleri yaratmış ve modern toplumun köklü bir şekilde değişiminde etkili olmuştur. Bu atmosferde modern çalışan da manevi olarak içi boşaltılmış fazla pozitivist bir çalışma tarzını benimsemek durumunda bırakmıştır. Bu yeni çalışma hayatı, işyeri ruhsallığını benimseyen yani çalışanların bireyselliklerine alan açan daha spiritüel bir iş ortamına olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu çalışmada işyeri ruhsallığının rol içi ve rol ötesi performans üzerindeki olası etkilerini incelemek amacıyla 190 akademisyen üzerinde yapılan araştırmanın sonuçları ve bu ilişkinin kavramsal arka planını sunulacaktır.*

**Anahtar Kelimeler:** İşyeri Ruhsallığı (maneviyatı), Spiritüelite, Rol-içi Performans, Rol-üstü Performans

## Improving In-Role and Extra-Role Performance through Workplace Spirituality

### Abstract

*Technical developments after the industrialization process, democratization, increasing acceptance of secularism, and an increasingly widespread economic capitalist perspective, created values such as extreme competitiveness and globalization and influenced fundamental changes of modern society. In this atmosphere, the modern worker has to adopt a more positivist working style that is spiritually evacuated. This new working life has increased the need for a more spiritual work environment, which opens up space for the individuality of the employees. In this study, we will present the results of the field research conducted on 190 academicians and the conceptual background of the workplace spirituality-performance relationship.*

**Keywords:** Workplace Spirituality, Spirituality, In-role Performance, Extra-role Performans

## 1.Giriş

Modern toplum ve yeni nesil çalışma şartları, bireylerin sevgi ve merhamet yoksunluğunu tetiklemede ve aşırı açgözlülük kaynaklı birçok sosyal, psikolojik ve ekonomik soruna sebep olmaktadır (Cacioppe, 2000). Aslında günümüz toplumlarında, kapitalist üretim ve tüketim felsefesi, kendi tüketim anlayışını yaratmış ve bu anlayış tüm yaşamı kuşatınca yaşam gün geçtikçe daha da maddileşmeye başlamıştır. Aşırı rekabetçi iş ortamı, zorlayıcı piyasalar, beklentisi gittikçe büyüyen müşteriler ve zorlayıcı performans gereklilikleri çalışanları bunaltmakta ve yormaktadır. Diğer bir yandan, Çağdaş iş hayatının genel kabul görmüş, merkezi, bürokratik ve genellikle hiyerarşik örgüt yapıları modern iş hayatının gereklerini karşılayacak temel örgüt tarzlarından biri olarak kabul edilmekle birlikte birey bazında problemleri de beraberinde getirmektedir. Sanayileşme ile birlikte geleneksel örgüt yapıları işlevini yitirmiş, yerlerine daha karmaşık, daha büyük ve daha bürokratik yeni örgütsel yapılar ortaya çıkmış, ileri seviyede bir iş bölümü, uzmanlaşma, hiyerarşik ast üst ilişkileri, gayrişahsilik, rasyonelite, kural ve ilkelere sıkı sıkıya bağlılık gibi kriterlere ortaya çıkmıştır.

\* Dr.Öğr.Üye., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, [enarcikara@medipol.edu.tr](mailto:enarcikara@medipol.edu.tr)

Teorik olarak bakıldığında, modern bürokrasilerde Weber'in (1993) bürokrasi anlayışı hakimdir. Yani bu tür yapılanmalarda, kişisellikten arınmıştır (gayrişahsilik), yasal prosedürlere büyük önem arz eder, tüm süreçlerde rasyonellik hakimdir. Normal şartlar altında bürokratik sistemlerde yüksek verimlilik ve etkinlik sağladığını belirtir. Ancak kimi zaman, sistem fazla otomatik hale gelmekte, hatta hantallaşabilmektedir. Söz konusu örgütlerde örgütsel süreçlerin insani ve sosyal değerlerden ayrışık olması, bireylerde yalnızlaşma, yabancılaşma, nevrotik semptomlar gösterme, örgüt aleyhinde tavırlar sergileme ve kimi zaman reel hayattan kaçınmak gibi sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Kanungo, 1992: 414).

Bauman'a göre (2001), modern toplumlarda her geçen gün artan bürokratikleşme süreci insanın doğasına ve varoluşsal gerçeklerine zarar vermekte, toplumsal hayata abartılı bir tekdüzelik getirmekte, çalışanların iç dünyalarını göz ardı etmekte, duygularını yeterince önemsememektedir. Çalışanlar örgüt içerisinde bireyselliklerinden ödün vermekte ve kendilerini ifade etmek için yeterli alanı bulamamaktadırlar. Bu da örgüt içerisinde git gide anlamsızlık, yalnızlık ve tatminsizlik gibi olumsuz duygular yaşamasına sebep olmaktadır. Gittikçe sosyal hayattan soyutlanan çalışanlar, bürokratik örgütlerde, yeni bir "bürokratik kişilik yapısı" edinirler. Belli bir süre sonra örgütsel dayatmaları meşru ve gerekli görürler, itaat ve rıza göstermeyi sürecin normal bir parçası olarak karşılarlar ve kendi menfaatlerinin örgütün menfaatlerinden sonra geldiğini kabullenirler. Kalabalıklar arasında kaybolan konformist profillere dönüşürler. İtaatkar olmanın her zaman aranan ve takdir edilen bir davranış olarak addedilmesinin temelinde ise, itaatin, iktidar için işlevsel bir değeri olmasının yanı sıra, insanlık tarihi boyunca itaatin erdem, itaatsizliğin de bir sapma olarak kabul edilmesinin büyük rolü vardır (Fromm, 1987:15). Bürokratik örgütler, örgüt üyelerini ihtiyatlı ve disiplinli olmaya iterken bir taraftan da aşırı uyumluluğu doğurur. Söz konusu örgütlerde, örgüt üyelerinin kuralları sorgulaması ve onlara aykırı davranması anormal kabul edildiğinden, normlara uygun hareket etmeleri kaçınılmazdır.

Modern örgütlerde ortaya çıkan olumsuz duygular verimliliğini ve devamlılığını azaltmakta, örgüt içerisinde huzursuzluklara ve kayıplara neden olmaktadır. Aslında modern örgütlerdeki, gayri insani örgütsel işleyiş, insani ve sosyal değerleri birbirinden ayırıştırır, çalışanlarda yalnızlık, işlerine ve kendi gerçeklerine karşı yalnızlaşma, nevrotik semptomlar gösterme, iş ortamında sapkın tavırlar sergileme gibi sorunlar yaratır (Kanungo, 1992: 414). Modern örgütlerde, işlevsellik yegane üstün değer olarak kabul edildiği için örgüt içerisindeki birey ancak görevindeki beceri ve performansına göre değerlendirilir. Breyler bu yapı içerisinde atomize bir şekilde çalışmayı ve kendi kendilerine yetmeyi öğrenirler. Bu durum çalışanları diğer çalışanlarla soyut ilişkiler kurmaya yönlendirir (Morgan, 1986:20). Günümüz işletmelerinde, sistemin çalışanda oluşturduğu, kendi işinin tümüne hakim olmama daha doğrusu olamama izlenimi çalışanı işinden soğutmakta, işini yeterince benimsememesine sebep olmaktadır. Örgüt üyeleri bütün işin sadece bir parçasından sorumlu oldukları için genellikle işin bütünüyle ilgili fikir sahibi olmazlar ve sadece standart bazı görevleri ifa ederler. Bu da şirket içerisinde kısıtlı etki alanlarının olmasına yol açar. Yani, uzmanlaşma bireyin sınırlanmasına ve etki alanının oldukça dar tutulmasına sebep olur. Etkisi ve yetkisi kısıtlanan modern çalışanlar, zamanla işlerinden sıkılma ve işlerini küçümseme eğilimi gösterir ve işlerine yabancılaşırlar. İşine yabancılaşmış bir çalışan işine rahatlıkla konsantre olamaz, kendisini örgütünün bir üyesi olarak göremez. Örgütünün kendisine uygun gördüğü konumu benimsemez ve işini yaşamının dışında bir alana iter. Bu durumdaki bir çalışan genellikle, örgüt yönetimine bakışı gayet negatiftir, örgüt içi sosyal etkinliklere ve faaliyetlere sırtını döner.

İş yeri ruhsallığı (Spiritüelitesi, maneviyatı) bürokratik modern örgütlerin yarattığı problemleri çözmede önemli bir araç olarak dikkat çekmektedir. 1980'lerden sonra hızlanan spiritüelite hareketi, dönemin agresif piyasalarına ve iş hayatına karşı bir reaksiyon olarak gelişmiş ve bu dönemde yaşanan mutsuzluklara ve memnuniyetsizliklere karşı kullanılabilecek bir örgütsel müdahale aracı olarak kabul edilmektedir.

## 2.İşyeri Ruhsallığı (Spiritüelitesi)

Martin ve Carlson (1988) spiritüeliteyi bireyin kendisinden daha üstün ve güçlü bir manevi gücü kabul ettiği, onun varlığına ve kudretine inandığı ve hayatını bu üstün gücü dikkate alarak uyumlandığı süreç olarak tanımlar. Csikszentmihalyi'ye (2003) göre bireylerin işleri söz konusu maneviyatlarını deneyimleyebildikleri ve gündelik hayatlarında ihtiyaç duydukları spiritüel aktivitelerini yaşamaya devam edebildikleri bir mecradır. İş yeri ruhsallığı, örgüt üyelerinin ve örgütün, işleri, gelişmek ve topluma katkı sağlamak için bir fırsat, spiritüel bir alan olarak kabul etmesidir. Bu anlamda spiritüelite, ilgi, destek, şefkat, sevgi, saygı, içsel bütünlük, dürüstlük gibi manevi değerleri ihtiva eder (Narcikara, 2017: 51). Aslında spiritüelite ile ilgili akademik tanımların çoğu, maneviyatın bir bütünlük duygusu, bağlılık duygusu ve bireylerin daha derin değerlerine odaklanma eğilimini

içerdiğini iddia eder (Milliman, Czaplewski ve Ferguson, 2003: 427).

Aschos ve Duchon'a (2005) göre iş yeri ruhsallığına olan ilginin artmasının arka planında, tüm dünyada yaygınlaşan bazı olumsuz ve etik dışı gelişmeler ve eğilimler yatmaktadır. Öncelikle; finansal başarısızlıklar, iflaslar ve krizler örgüt üyelerinin moral seviyelerini düşürmekte, değişen sosyo-ekonomik koşullar bireylerin eskiden sosyalleşebildikleri ve ruhsal olarak beslenebildikleri sosyal alanlar olan ibadethanelere, cemaatlara ve cemiyetlere daha az katılma eğilimi göstermelerine ve dolayısıyla bu ihtiyaçlarını iş ortamında giderme ihtiyacı duymalarına sebep olmaktadır. Bu da iş ortamında ait oldukları gruplara bağlanma arzularını tetiklemede, iş ortamında ruhlarını dinlendirme ihtiyacını doğurmaktadır. Spiritüel liderlik teorisyenlerinden Fry'a (2003) göre de modern hayat ve modern çalışma koşullarının getirdiği sıkıntılar ve modern insanı hayata dair daha derin bir anlam ve bağlılık arayışına zorlamış ve iş yeri ruhsallığını doğurmuştur. Dolayısıyla bu ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olacak dini ve spiritüel öğretiler son yıllarda gittikçe popülerlik kazanmıştır (Aschos ve Duchon, 2005). İş yeri ruhsallığı bakış açısıyla spiritüelite, dinden bağımsız ancak dini de ihtiva eden bir maneviyat anlayışı olarak kabul edilmekte, bireyin manevi tatminini sağlayan üst bir güce bağlanması ve bu üst güçle duygusal anlamda bağlantılı olması şeklinde algılanmaktadır (Baykal, 2018: 14).

İlgili alan yazınında işyeri maneviyatı büyük ölçüde kişisel ve felsefi bir kavram olarak kabul edilmiştir. Önemli spiritüelite araştırmacılarından Giacalone ve Jurkiewicz'e (2003, s. 13) göre işyeri maneviyatı iş süreci boyunca aşkınlığı teşvik eden örgütsel değerler çerçevesi olarak tanımlayarak, şefkat ve neşe duyguları ile sonuçlanan bağlanma duygusuna katkıda bulunur. Zafar'a (2010) göre işyeri ruhsallığı iş görenlere işlerini yaparken anlam duygusunu deneyimleyebilmeleirni sağlar. Bireylerin ruhsal özelliklerini dikkate alır ve ruhsal ihtiyaçlarına odaklanarak işlerini yaparken hayatlarını daha anlamlı kılmalarına katkıda bulunur. Böylelikle örgüt üyelerinin kendi iç dünyalarında saklı olan potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine, pozitif tutum ve davranışlar geliştirmelerine ve çevreleriyle daha pozitif ilişkiler geliştirmelerine katkıda bulunur (Narcikara, 2017: 51).

İş yeri ruhsallığı anlam, cemiyet bilinci ve değerlerin örtüşmesi olmak üzere üç temel boyuttan oluşur. Anlam boyutu örgüt içerisindeki bireylerin yaptıkları işi anlamlı, önemli ve kıymetli görmesi ile ilgilidir. Örgütsel davranış araştırmalarına konu olduğu cihetle temellerini temellerini iş dizaynı literatüründen alır (Narcikara, 2017:52). Wrzesniewski ve Dutton (2001) için örgüt üyeleri tarafından anlamlı bulunabilmesi için üç önemli gereklilikten bahsetmektedir. Bunlar: iş ortamının birey açısından tatmin ediciliği, çalışanların bireysel özelliklerinin ve karakterlerinin işe uygun olması ve bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamın onun açısından çekici ve memnuniyet verici olmasıdır. Diğer bir deyişle kişinin çalışırken kendi iç dünyasını rahatlıkla ortaya koyabileceği özgür bir alan olması iş yeri ruhsallığının varlığının önemli bir göstergesidir. Aslında iş yeri ruhsallığını savunan araştırmacılar iş yerinin maneviyattan bağımsız bir alan olmasını doğru bulmaz (Pfeffer, 2003, Fry, 2003), üyelerinin kendilerini ifade edebilmeleri için bütüncül bir örgütsel yaşam kodunun gerekliliğini savunurlar (Tourish ve Tourish, 2010). İş yeri ruhsallığı açısından ahenk, uyum ve içsel bütünlük gibi kavramlar büyük önem taşımaktadır. Özünde Ahenk hem spiritüelliği besler hem de spiritüellikten beslenir (Narcikara, 2017:55). Duchon ve Lokman'a (2005) göre insanlar buldukları toplum veya cemiyetle ahenkli bir ilişki içerisinde olduklarında spiritüellikleri gelişecek ve iç dünyaları daha zengin hale gelecektir. Örgütü ile uyumlu bireyler, örgüt içerisinde bulunmaktan mutlu olacak ve değerlerinin çalıştıkları firma ile uyumlu olması onların daha fazla pozitif örgütsel çıktılar elde etmelerine katkıda bulunacaktır. Kuşkusuz kişi-örgüt uyumu özellikle değerler yani maneviyata verilen önem noktasında daha belirgin hale gelmektedir. Örgütün değerleri ile uyum, örgüt içerisindeki bireyin amacının kendinden daha büyük olduğu ve başkalarına veya topluma katkı yapması gerektiği önermesiyle ilgilidir (Milliman, Czaplewski ve Ferguson, 2003: 430). Yani birey örgütsel değerlerle ve hedeflerle o kadar uyumlu bir bilinç seviyesindedir ki örgütün faydasına olacak şekilde düşünür, çalışır ve örgütün genel iyiliği için elinden geleni fazlası ile yapar. İş yeri ruhsallığının üçüncü önemli boyutu kişinin Bu tanımın üç parçası da yani, kişinin diğer insanlarla bağlantılı olma isteği ve bulunduğu gruba veya cemiyete ait olma isteği ve örgütün bu ihtiyacı karşılamasıdır. Duchon ve Plowman'a (2005) göre de kişi, örgüt içerisinde kendisini diğer insanlarla bağlantılı hissettiğinde örgüte aidiyeti artmakta kendisini daha güvende hissetmekte ve örgüte daha rahat angaje olmaktadır. iç dünyasını iş ortamına taşıyabilmesi, anlamlı bir işe sahip olması ve cemiyet bilincine sahip olması, örgüt teorisinde geçen; benlik kavramı, iş zenginleştirme ve örgütsel iklimle yakından ilintili kavramlardır .

Diğer bir yandan, iş yeri ruhsallığını bir örgütte tesis edebilmek için bazı temel konularda hassas davranılması gerekmektedir. Fry'a (2003) göre, iş yeri ruhsallığından bahsedilebilmesi için örgüt içerisinde hem liderlerin hem de diğer örgüt üyelerinin beş temel spiritüel uygulamayı benimsemeleri gerekmektedir. Bunlar; yüksek farkındalık sahibi olma, diğer örgüt üyelerine karşı olabildiğince nazik davranma, diğer örgüt üyeleri ile samimi bir şekilde ilgilenme ve onların inançlarına saygı duyma, güven odaklı bir örgüt iklimini benimseme ve örgüt

içerisinde spiritüel aktivitelerde bulunulmasına izin verme ve tüm çalışanların kendi spiritüel değerlerini rahatça yaşamamalarına özellikle destek verme (ibadet, meditasyon, çalışanların aileleri ile iletişim kurması, dua, dinlenme, diğer çalışanlarla sosyalleşme vs.). Dolayısıyla spiritüel örgütlerde çalışan bireyler kendilerini daha güvende, daha huzurlu ve daha samimi hissederler. Pfeffer'e (2003) göre, işyeri maneviyatı, işteki insanların dört temel gereksinimini karşılamaktadır: (1) ilerleme ve gelişime izin veren anlamlı bir çalışma (2) amaç hissi, (3) diğer meslektaşlara bağlı olma ve sosyal etkileşimde bulunma onlar ve (4) yaşamda entegrasyona sahip olma, kişinin doğası ile uyum içinde yaşaması. Aslında bu dört gereksinim karşılandığında birey örgütü ve kendi gerçekleri ile uyumlu, hedef odaklı, tatmin duygusuna sahip mutlu bir takım oyuncusuna dönüşmektedir.

Spiritüeliteyi, örgütsel seviyede ele aldığımızda, maneviyata önem veren örgütlerde örgüt içerisinde spiritüeliteye imkan tanıyan bir kültürün benimsenmesi ve örgüt kaynaklarının dağıtımında bir çerçeve olarak kullanılması dikkat çeker (Kolodinsky vd., 2008). Örgütsel anlamda, işyeri ruhsallığının birçok faydasından söz etmek mümkündür. Kısıtlı sayıda olsa da ilgili alan yazınında bu ön kabulü destekleyecek çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; Altaf ve Awan (2011) tarafından yapılan çalışmada işyeri ruhsallığının iş yükü işe iş tatmini arasındaki ilişkide moderatör etkisini üstlendiğinin göstermiştir. Kazemipour vd.'nin (2012) çalışmasında ise örgütsel bağlılık, işyeri ruhsallığı ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine odaklanılmış ve çalışmanın sonuçları örgütsel bağlılığın iş yeri ruhsallığı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında aracı etkisi gösterdiğini kanıtlamıştır. Afsar, Badir ve Kiani'nin (2016) yılında yaptığı çalışmada, spiritüelite, liderlik ve çevre dostu çalışan davranışı teorileri sentezlenmiş ve Tayland'da yapılan bu çalışma neticesinde spiritüel liderliğin iş yeri ruhsallığını olumlu yönde etkilediği iş yeri ruhsallığının ise içsel motivasyonu ve çevre dostu davranışları tetiklediği görülmüştür. Çalışmada algılanan örgütsel destek spiritüel liderlik ve işyeri ruhsallığı arasındaki ilişkide moderatör etkisi göstermiştir. Petchsawang ve McLean (2017) ise işyeri ruhsallığının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisini incelemiş, Tayland'da gerçekleştirdikleri çalışmalarının sonucunda işyeri ruhsallığının ve işle özdeşleşmenin meditatif uygulamalara izin veren örgütlerde daha yüksek oranda görüldüğü ve meditatif uygulamaların özdeşleşme ile arasındaki ilişkide iş yeri ruhsallığının aracı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir taraftan, birçok çalışma iş yeri ruhsallığının örgüt içerisinde negatife sapan davranışları ve negatifliği önleyici etki yarattığını göstermektedir. Mesela Chawla'nın (2014), çalışmasında işyeri ruhsallığının negatife kayan davranışları azalttığı, Daniel'in (2015) çalışmasında stresi azalttığı ve Gatling vd.'nin çalışmasında (2016) işten ayrılma niyetini azalttığı tespit edilmiştir. Baykal ve Zehir'in (2019) Türkiye'de yaptığı çalışmada ise spiritüel liderliğin çalışanların psikolojik sermayesi üzerinde pozitif bir etkisi olacağı öngörülmüş ve psikolojik sermayenin spiritüel liderlik ve çalışan performansı arasındaki ilişkide aracı etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçları araştırma modelinde öngörüldüğü gibi psikolojik sermayenin spiritüel liderlik ve çalışan performansı arasındaki ilişkide aracı etkisini kanıtlamıştır. Naseer vd.'nin (2019) Pakistan bağlamında yaptığı çalışmada ise liderin spiritüel özelliklerinin çalışanların pozitif duygu durumları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

### 3. İşyeri Ruhsallığı / İş Performansı İlişkisi

Kazemipour vd.'ne (2012) göre çalışanlar diğer iş arkadaşları ile bağlantılı olduğunda ruhsal olarak aşkınlığa daha rahat kavuşabildiklerini savunmaktadır, bu da çalışanlar açısından materyalizmden yani madde odaklı yaşamaktan çok daha önemlidir. Madde odaklı yaşamayan çalışan kendisini daha motive hissedecek, daha huzurlu ve daha özgüvenli olacaktır. Oysa çağdaş örgütler ne yazık ki bunun tam tersi bir ortam yaratmaktadır ve başarı kriterleri de oldukça madde odaklıdır. DoGull ve Doh'un da (2004) belirttiği gibi klasik bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, birçok çağdaş örgüt yapısında performans ölçümü anlamında odaklanılan kriterler halen dışsal, yönetilebilir, sayısal, ve son derece maddi kriterler ve değişkenlerdir. Söz konusu kriterler performans ölçüm süreçlerini, birçok uygulamacının da rahatsız duyduğu gibi, yetersiz ve derinlikten uzak hale getirmektedir. Çalışanların performansı çoğu zaman yaptıkları işleri ve işyerinde harcadıkları çabayı tam olarak kapsamayan kriterlerle ölçülmekte ve adaletsiz bir süreç işlemektedir. Aslında klasik performans yönetimi bakış açısının arka planında bireylerin ve örgütlerin manevi taraflarını göz ardı eden bir bakış açısı vardır. Aslında modern örgütlerde, iş hayatı ile özel hayatın çok kati bir şekilde ayrılmış olması, ve bu iki alanın birbirlerine asla temas etmeyen ve etmemesi gereken yaşam bölümleri haline getirilmiş olması, örgüt üyelerini stresli, yalnız ve kendilerini rahatça ifade edemeyen bireyler haline getirmektedir (Narcikara, 2017: 144). Çalışanların maneviyatlarını iş ortamında yaşayamamaları ve ifade edememeleri onları hem işlerine karşı yabancılaştırmakta hem yaşadıkları içsel baskı örgüt içerisinde uzun süre huzurlu bir şekilde çalışmalarını engellemektedir. Bu da uzun vadede performanslarını olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Bu noktada, spiritüelite araştırmacılarından Reave (2005) spiritüel değerleri

vurgulayan yöneticilerin ve organizasyonların örgüt üyelerinin iş tatminini ve üretkenliklerini olumlu yönde etkilediğini savunmaktadır. Yani iş ortamı maneviyata alan açtıkça çalışanların daha yüksek performans gösterebilecekleri içsel motivasyon seviyesine daha rahat ulaştıkları savunulmuştur.

İlgili alan yazınında spiritüel liderlik ile örgütsel performans arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar incelendiğinde bu tarz çalışmaların sayıca oldukça az olduğu ve aslında spiritüel liderliğin örgütsel performansa olan etkisi ile ilgili bir fikir ayrımının olduğundan bahsedebiliriz. Bir grup araştırmacıya göre spiritüelite yapısı itibari ile anti-pozitivisttir. Doğası itibari ile pozitivist perspektifle ele alınmaya uygun değildir dolayısıyla da performans ve iş çıktıları arasında anlamlı bir ilişki beklemek bilimsel olarak mümkün değildir (Dent vd., 2005; Fornaciari vd., 2003). Spiritüeliteyi dinden bağımsız bir kavram olarak gören spiritüelite araştırmacılarına göre ise spiritüelite, pozitif örgütsel çıktılar ve performans ile ilişkilendirilebilecek yönetsel araçlardan biri sayılmalıdır (Ashmos ve Duchon, 2000; Garcia-Zamor, 2003; Fry, 2005).

Ancak spiritüelite ile ilgili bazı önemli noktalar bu olgunun performans üzerinde olumlu etkisi olabileceğini düşündürmektedir. Öncelikle, spiritüelite, bireylerin farkındalıklarını ve bilinç düzeylerini artırır, algısal kabiliyetlerinin gelişmesine sebep olur ve gelişen bu sezgisel derinlik bireyleri daha etkin hale getirir (Narcikara, 2017:110). Bunun yanında, Neck ve Milliman'a (1996) göre spiritüel değerlere sahip örgütlerde yaratıcılığı yüksek çalışanlar örgüte daha rahat çekilmekte hem de bu çalışanların örgütte uzun süre çalışmasını sağlamak daha rahat olmaktadır. Benzer şekilde, Paloutzian vd. de (2003), çalışmanın bireyler tarafından ilahi bir çağrı kutsal bir görev ve manevi değerlere hizmet olarak görüldüğünde örgüt üyelerinin nezdinde daha önemli hale geldiği ve üretkenliği arttırdığı savunmaktadır. Emmons (2000) ve Collins (2001) gibi araştırmacılar ise spiritüeliteyi IQ ve EQ gibi bir zeka türü olarak kabul etmişler, bu zeka türünde yüksek olan bireylerin de bir çeşit zeka türü olduğunu savunarak, mistizm, ruhsal aşkınlık, ortalamanın üstünde spiritüel bilinç ve maneviyat, kutsal olanı bulma ve etik ve erdemli davranma gibi eğilimlerinin yüksek olacağını savunmuşlardır. Dolayısıyla spiritüel zekası yüksek olan bireylerin rol ötesi performans da diğer örgüt üyelerine göre daha yüksek olabileceğini düşündürmektedir.

#### **4.Hipotezler**

Bu çalışmada rol ötesi performans örgütsel vatandaşlık davranışına yakın ifadeler içeren bir değişken olarak kullanılmıştır. Çalışanın formal olarak kendisinden beklenen performans beklentisinin ötesine geçmesi, görevini hakkıyla yerine getirmek için fazlasıyla uğraşmasıdır. İlgili alan yazınına baktığımızda işyeri ruhsallığı ile rol ötesi davranış arasındaki ilişkiyi inceleyen bir yayın olmamakla birlikte sayıca az da olsa iş yeri ruhsallığı ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar yer almaktadır. Bu anlamda, Malik, Naeem & Ali'nin Pakistan bağlamında yaptığı çalışmada işyeri ruhsallığının örgütsel vatandaşlık davranışı vasıtasıyla hızlı tüketim mallarının satışında görev alan personelin satış performansını arttırdığını ispatlamıştır. (2011) Kazemipour, Amin, & Pourseidi (2012) hemşireler üzerinde yaptığı çalışmada işyeri ruhsallığının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüş ve bu ilişkide örgütsel bağlılığın aracı etkisi tespit edilmiştir.

Nasurdin, Nejati, & Mei'nin (2013) yılında Malezya bağlamında gerçekleştirdiği çalışmaları neticesinde ise işyeri ruhsallığının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür. Ahmadi, Nami, & Barvarz'ın İran bağlamında yapılan çalışmasında (2014) işyeri ruhsallığı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ilişki bulunmuştur. Noh ve Yoo (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada işyeri ruhsallığı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki Kore bağlamında teyit edilmiştir.

İlgili alan yazınında işyeri ruhsallığı ile rol bazlı performans arasındaki ilişki ile ilgili de çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Olan çalışmalarda ise rol bazlı bireysel performans ile spiritüelite veya spiritüel liderlik arasındaki ilişkinin pozitif çıktığı çalışmalar olduğu gibi ne ilişkisiz veya zayıf çıktığı çalışmalar da görülmüştür. Örneğin; Wilson (2008) tarafından Amerika'da yürütülen doktora tezinde, spiritüel liderlik ve örgütsel performans arasındaki ilişkinin anlamlı fakat oldukça zayıf olduğu görülmüştür. Ayrancı'nın (2011) Türkiye'de bağlamında yaptığı çalışmasında da tepe yönetimin spiritüel zekasının örgütün finansal performansını etkileyeceği öngörülmüş ve 374 üst düzey yönetici üzerinde yaptığı araştırmada spiritüel zekanın finansal performans üzerindeki etkisini ölçmüş ancak araştırma sonuçları çok zayıf bir ilişkiyi göstermiştir. Hindistan bağlamında Chawla (2016) tarafından yapılan çalışmada ise iş yeri ruhsallığı ile bireysel performans arasında pozitif bir ilişki bulunmuş ve bu ilişki de örgütsel bağlılığın aracı etkisi tespit edilmiştir. Yine Narcikara (2017) tarafından Türkiye'de yürütülen doktora tez çalışmasında spiritüel liderlik ile finansal performans arasında pozitif fakat zayıf bir ilişki bulunmuştur. Çin bağlamında Xiaorong ve Juan (2018) tarafından yapılan bir diğer çalışmada



ise örgütsel değerlerin, örgüt içi süreçlerde gayri şahsiliğin yerleştirilmesinin ve takım odaklı çalışmanın tükenmişlik sendromunu arttırdığı ve performansı arttırdığı görülmüş ama çalışma dizayn edilirken öngörülen işyeri ruhsallığının söz konusu ilişkilerde moderatör etkisi yapacağı varsayımı doğrulanmamıştır. Afrika’da van der Walt (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise işyeri ruhsallığının işe adanmışlık ve işte bireysel olarak başarılı olma konularında büyük ölçüde etkili olduğunu göstermiştir. Bahsi geçen çalışmalarda görüldüğü gibi işyeri ruhsallığı örgüt iklimini olumlu yönde etkileyerek çalışanların hem rol içi performans gösterme eğilimlerini yani rollerinin gereği olan gereklilikleri yerine getirme durumlarını hem de rol üstü performans gösterme eğilimlerini yani rollerinin gereği olandan fazla performans göstermelerini pozitif yönde etkilemektedir. Bu çalışmalardan ilham olarak söz konusu ilişkilerini Türkiye bağlamında incelemek amacıyla H1 ve H2 hipotezleri kurulmuştur.

**H1:** İşyeri ruhsallığı çalışanların rol içi performans gösterme eğilimlerini pozitif yönde etkiler

**H2:** İşyeri ruhsallığı çalışanların rol üstü performans gösterme eğilimlerini pozitif yönde etkiler

## 5. Metodoloji

### 5.1. Örneklem ve Veri Toplama

Bu çalışmada, ilgili saha araştırmasında kullanılan anketler yüz yüze anket metodu ve çevrimiçi anket toplama yöntemi ile gerçekleştirilmiş ve ilgili örneklem kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırmaya ait örneklem seçilirken işyeri ruhsallığı konusunda en çok talepkar olabilecek grup olduğu düşünülen ve beyaz yaka personel kategorisinde sayılabilecek akademisyenlere odaklanılmıştır. Kalabalık bürokratik yapılar sayılabilecek üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin, çok fazla insanla muhatap olmaları, yoğun performans baskısı altında çalışmaları, terfi süreçlerinin yorucu ve stresli olması ve çalışma düzenlerinin birçok kural ve yönetmeliğe göre düzenlenmesi gibi sebepler dolayısıyla modern çağın getirdiği manevi eksikliklerden ve rahatsızlıklardan muzdarip olabilecekleri düşünülerek ilgili araştırma Türk üniversitelerinde çalışan akademisyenler üzerinde uygulanmıştır.

Katılımcıların cevapları beşli Likert Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Bu ölçekte cevaplar tamamen katılmıyorum, katılmıyorum, ne katılıyorum ne katılmıyorum, katılıyorum ve tamamen katılıyorum şeklinde sıralanmıştır. Çalışmaya ait saha araştırmasında kullanılan anketler iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Bilal ve Afsar’ın (2017) geliştirdiği cemiyet bilinci, değerlerin örtüşmesi ve anlam duygusu alt boyutlarından oluşan 21 soruluk işyeri ruhsallığı ölçeği, ikinci bölümde ise rol içi performans ölçen 4 soru Goodman ve Syantek’ten (1999), Rol üstü performans ölçen 8 soru ise Williams ve Anderson’dan (1991) alınmıştır.

Araştırmaya ait anket 800 kişi ile paylaşılmış ancak 190 kullanılabilir anket elde edilmiştir. Araştırmada yer alan katılımcıların % 52.32’ü 0-2 yıl arası iş tecrübesine sahipken %32’si 2-5 yıl arası tecrübeye sahiptir, %28’i ise 5-10 yıl arası iş tecrübesine sahiptir. Bunun yanında, katılımcıların %20’si 30 yaşından genç akademisyenlerden oluşurken, %50’si 30-39 yaşları arasında ve %22’si of 40-49 yaşları arasındadır ve %62’si erkek akademisyenlerden oluşmaktadır.

Çalışmada, veriler tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistikler açısından ele alınmıştır. Çalışma örneğindeki verilerin yeterli olup olmadığını test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem yeterliliği analizi yapılmıştır. Örneklem yeterlilik katsayısı 0,937 çıkmıştır ve Barlett skoru 0,001’in altında bulunmuştur. İlgili değerler analizlere faktör yapısının incelenmesi ile devam etmek için yeterlidir.

Çalışmada gözlemlenen değişkenlerin öngörülen boyutlarda yüklenip yüklenmediğini test etmek için açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda işyeri ruhsallığına ait maddelerin orjinal ölçekteki gibi üç boyuta ayrıldığı görülmüştür. Rol içi performans ve rol üstü performans soruları da orjinal ölçekteki gibi tek boyut olarak dağılmıştır. Ancak rol içi performans sorularından biri faktör yapısını bozduğu için analizden çıkarılmıştır. İlgili faktör yapılarına ait sonuçlar ve faktör yapılarına ait Cronbach Alfa değerleri Tablo 1’de özetlenmiştir.



Tablo 1. Faktör Analizi

	Component				Cronbach Alfa
	1	2	3	4	
SENC28	0,851				0.935
SENC29	0,847				
SENC30	0,829				
SENC31	0,806				
SENC26	0,798				
SENC24	0,79				
SENC23	0,774				
SENC27	0,767				
SENC33	0,73				
SENC25	0,729				
SENC32	0,617				
MEANW20		0,864			0.815
MEANW19		0,806			
MEANW21		0,782			
MEANW18		0,729			
ALW39			0,9		0.794
ALW38			0,89		
ERP47				0,804	0.860
ERP48				0,786	
ERP49				0,786	
ERP44				0,723	
ERP45				0,719	
ERP50				0,683	
ERP46				0,649	
ERP51				0,632	
IRP43	0,762				0.715
IRP41	0,748				
IRP40	0,747				

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Daha sonra, iş yeri ruhsallığının alt boyutları (SENC= Cemiyet Bilinci, MEAN= Anlam Duygusu, ALW= Değerlerin Örtüşmesi) ile rol-içi performans (IRP) ve rol-üstü performans (ERP) boyutları arasında ilişki olup olmadığını görmek amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon sonuçları aşağıdaki Tablo 2'de görülebilir. Tabloda görüldüğü gibi, Tablo-2'de gösterildiği gibi her ilişki için iki faktör arasında önemli ilişkiler vardır ( $\rho < 0.01$ ,  $\rho < 0.05$  seviyesi).

		SENC	MEAN	ALW	IRP	ERP
SENC	Pearson Correlation	1				
MEAN	Pearson Correlation	,461**	1			
ALW	Pearson Correlation	,310**	,351**	1		

IRP	Pearson Correlation	,298**	,278**	,377**	1	
ERP	Pearson Correlation	,319**	,554**	,398**	,564**	1
** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).						

## 5.2. Hipotez Testleri

Çalışmaya ait hipotezleri olan H1 (İşyeri ruhsallığı çalışanların rol içi performans gösterme eğilimlerini pozitif yönde etkiler) ve H2'nin (İşyeri ruhsallığı çalışanların rol üstü performans gösterme eğilimlerini pozitif yönde etkiler) test edilmesi için regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 3'de Model 1, H1 hipotezini test etmek için düzenlenmiş regresyon analiz sonuçlarını gösterirken, Model 2, H2 hipotezini test etmek için düzenlenmiş hipotez testi sonuçlarını göstermektedir. Model 1'de işyeri ruhsallığının rol içi performans üzerindeki pozitif etkisi teyit edilmiştir (Adjusted R<sup>2</sup>:.165, Sig:.,000), böylece H1 hipotezi Kabul edilmiştir. Ancak bu etki işyeri ruhsallığının alt boyutları olan cemiyet bilinci ve işe yüklenen anlam boyutları üzerinden gerçekleşmiş, değerlerin örtüşmesi ile ilgili alt boyutun rol içi performans üzerinde pozitif etkisi bulunmadığı görülmüştür. Model 2'de de benzer şekilde işyeri ruhsallığının rol üstü performans üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür (Adjusted R<sup>2</sup>:.190, Sig:.,000). Model 2'deki söz konusu etki büyük ölçüde Model'de olduğu cemiyet bilinci ve işe yüklenen anlam boyutları üzerinden gerçekleşmiştir. Model 1'de olduğu gibi değerlerin örtüşmesi ile ilgili alt boyutun rol üstü performans üzerinde pozitif bir etkisi görülmemiştir. Hipotez testlerinde görüldüğü gibi bireylerin örgütleri ile değerlerinin uyuşması her iki performans türü üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etki yaratmamıştır. Bu durum değer uyumunun işyeri ruhsallığının alt boyutları arasında performans üzerinde direk bir etki yaratmayacak kadar anti materialist bir kavram olabileceğini düşündürmekte ve olası etkisinin ancak çok uzun vadede gözlemlenebileceğini akla getirmektedir.

Tablo 3. Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Model 1 Rol içi Performans		Model 2 Rol ötesi Performans	
	Beta	t	Beta	t
Constant	2.384	8.402***	2.254	8.454***
SENC	0,148	2,447**	0,17	2,967**
MEAN	0,305	4,541***	0,309	4,871***
ALW	0,002	0,035	0,027	0,543
F	13.812		15.928	
Adjusted R Square	0.165		0.190	
Sign.	0.000		0.000	

## 5.3. Tartışma ve Sonuç

21. yy'da iş hayatına dair gelişen son trendlerden biri işyeri ruhsallığıdır (Milliman, Czaplewski ve Ferguson 2003:426). Gibbons'a (2000) göre iş yeri ruhsallığı bireysel ve felsefi bir kavramdır ve kavramla ilgili neredeyse tüm akademik tanımlar, bütünlük, bağlantılılık ve bireyin içsel derinliklerindeki değerlerine olan bağlılığını kapsar. İşyeri ruhsallığı kendisini çeşitli şekillerde göstermekle birlikte, temelde bireysel ve örgütsel olmak üzere iki farklı düzeyde ortaya çıkar: İlk aşamada, bireyler, kişisel spiritüelliklerini yaşayabilmek için iş ortamında serbestiyet ararlar ve spiritüel değerlerini işyerinde deneyimleyebilmek isterler. Kendi spiritüel değerlerini deneyimleyebilecekleri bir iş ortamı bulurlarsa işlerini daha anlamlı ve kıymetli buldukları için daha özverili ve şevkli çalışırlar. Dolayısıyla daha yüksek performans gösterirler hem de iş arkadaşlarıyla bir cemiyet bilinci ile bütünleştikleri için onları daha fazla desteklerler ve onların da daha yüksek performans göstermesini sağlarlar (Garcia-Zamor, 2003:360). Örgütsel düzeyde de işyeri ruhsallığı benzer etki gösterir çalışanların geneline kendi spiritüelliklerini yaşayabilmeleri için fırsat tanınması, örgüt içerisinde ortak bir cemiyet bilincinin oluşması ve

örgütsel anlamda bireylerin değerleri ile örgütün değerlerinin örtüştürülmesi, örgüt üyelerini örgütleri için severek çalışacak, ortak vizyonun gerçekleşmesi için uğraş verecek ve örgütlerinin üyesi olmaktan gurur duyacak bireyler haline getirir. Böyle bir ortamda çalışanların daha yüksek performans göstermesi muhtemeldir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi işyeri ruhsallığının performans üzerine etkisi ile ilgili bazı çekinceler vardır. Kavramın oldukça soyut olması, spiritüelitenin tanımı ile ilgili farklı görüşler bulunması, ve kavrama yüklenen fazla uhrevi mana, bazı araştırmacı ve uygulamacıların nezdinde kavramın net bir neden-sonuç ilişkisi dahilinde performansa olan etkisini açıklamanın anlamlı olmayacağını, en azından bu etkinin kısa vade de gözlemlenebilen direk bir etki olmayacağını düşündürmektedir.

Bu düşünceyi destekler nitelikte bir durumda ilgili alan yazınında işyeri ruhsallığının iş performansı üzerindeki etkisine dair literatürde çok fazla ampirik çalışma bulunmamaktadır. Bunda kavramın yeni bir örgütsel davranış kavramı olması etkili olduğu gibi, bir çok araştırmacının doğası gereği bu kavramın performansa direk pozitif bir etki yaratmayacağını düşünmesi de yatabilir. Ancak, alan yazınında yer alan kısıtlı sayıdaki çalışmaya baktığımızda bu çalışmada elde edilen sonuçlara paralel bazı çalışmalarla karşılaşmaktayız. Mesela, Osman-Gani, Hashim ve Ismail (2013) Malezya bağlamında yaptıkları çalışmalarında, dindarlık ve spiritüelliğin çalışan performansını olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Hamid ve Dehghanizadeh'in (2012) hemşireler üzerinde yaptığı araştırmada Garg'ın (2018) Hindistan'da gerçekleştirdiği çalışmada, bizim çalışmamızda olduğu gibi işyeri ruhsallığı ile iş performansı arasında pozitif ilişki bulunmuş ve bu ilişkide örgütsel vatandaşlık davranışının tarafında aracı etkisi gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak aksi yönde çalışmalar da mevcuttur. Mesela; Xiaorong, Hui ve Juan'ın 2018 yılında Çin bağlamında gerçekleştirdiği çalışmada spiritüelitenin çalışanların tükenmişlik sendromu yaşama eğilimleri ile iş performansları üzerindeki etkisini incelemiş, ancak çalışma neticesinde işyeri ruhsallığının iş performansı üzerinde direk bir etkisi bulunamamıştır. Benzer şekilde, Joelle ve Coelho, (2019) tarafından yapılan çalışmada iş yeri ruhsallığının performans üzerinde ve örgütsel bağlılık üzerinde pozitif etkisi olduğu teyit edilmiştir. Türkiye bağlamında Ayrancı (2011) tarafından yapılan çalışmada da beklenenin aksine işyeri ruhsallığının performans üzerinde çok zayıf bir pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Özetle, literatürdeki fikir ayrılıklarını göz önüne aldığımızda bu çalışma spiritüelite ile ilgili çok tartışmalı bir konu olan, spiritüelitenin performans üzerindeki pozitif ilişkisinin varlığı ilgili tartışmalara bir nebze de olsa açıklık getirecek bir sonuç elde edilmiş oldu. Bu çalışma ile, Türkiye bağlamında maneviyatın iş performansını olumlu yönde etkileyen bir faktör olduğu ve bu etkinin hem bireylerin zorunlu olarak yerine getirdikleri yani asli görevleri olan rol içi performansta hem de kendi inisiyatifleri ile yerine getirdikleri rol üstü performansta görüldüğü teyit edilmiştir. Çalışmanın eğitim sektöründe yapılması sonuçların genelleştirilmesini engellemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi çalışma akademisyenler üzerinde yapılmıştır ve meslek grubu olarak akademisyenler hem kalifikasyonları hem bilgi ve becerileri hem de beklentileri yüksek bir gruptur dolayısıyla manevi anlamda da kendi spiritüelitelere işyerinde yaşamak istemeleri doğal kabul edilmelidir. Daha genelleşici yorumlar yapmak için çalışmayı farklı sektörlerde de test etmek anlamlı olacaktır.

## **6. Yöneticiler için Tavsiyeler**

Krishnakumar ve Neck'e göre (2002) işyeri ruhsallığının hüküm sürdüğü örgütlerde örgüt çalışanlarının, kendi spiritüel inanışlarını sosyal ortamlarda yaşama noktasında serbest bırakmalı ve bu serbestiyet bireyin ideolojisinin, inancının ve de hayat felsefesinin ne olduğundan bağımsız olmalıdır. Yani spiritüel bir iş ortamından bahsetmek için bireylerin benimsedikleri ve hayatlarında uygulamak istedikleri spiritüelite ile ilgili tam serbestiyetin olması gerekmektedir. İşyeri ruhsallığında esas, bireyin kendi bireysel maneviyatını deneyimlemesi diğer örgüt üyelerinin bireysel maneviyatlarını deneyimlemelerine engel olmadığı ölçüde serbest olmalıdır. Kuşkusuz işyeri ruhsallığının benimsenmesi örgüt içerisinde biz bilincini geliştiren örgütün uyumlu bir cemiyet haline gelmesine sebep olan bir değerdir. İşyeri ruhsallığı sayesinde, örgüt üyeleri birbirlerine daha saygılı ve toleranslı davranır ve kendilerini daha rahat ifade eder ve bireysel maneviyatlarını daha rahat deneyimleyebildikleri için çalışanlar kendilerini örgüt içerisinde daha huzurlu ve örgütlerine daha uyumlu hissederler. İşyerindeki bu spiritüel ortam çalışanların daha dingin, kaostan ve çatışmadan uzak, uyumlu ve adanmış bir şekilde çalışabilmeleri için faydalı bir araçtır. Aşırı rekabetçi iş hayatının çalışan motivasyonu üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi azaltmak için çok önemli bir önleyici tedbir mekanizmasıdır.

## **7. Araştırmacılar için Tavsiyeler**

Söz konusu çalışmanın temsil gücünün artırılması amacıyla bundan sonraki çalışmalarda araştırma coğrafi olarak tüm Türkiye'ye yaygınlaştırılabilir ve farklı sektörlerde tekrarlanabilir. Bunun yanında, aracı değişken olarak

spiritüeliteden beslenebilecek farklı örgütsel davranış kavramları kullanılabilir. Ayrıca söz konusu çalışma işyeri ruhsallığının bireysel ve örgütsel performanslar üzerindeki olası olumlu etkilerini ölçmek amacıyla uzun dönemli bir çalışma olarak yeniden uygulanabilir. Böylece işyeri ruhsallığının çalışanlar üzerindeki dolaylı etkisini daha net bir şekilde gözlemlenebilir. Ayrıca çalışma işyeri ruhsallığını bağımsız değişken olarak kabul etmek yerine liderliğin etkisini gözlemleyebilmek adına spiritüel liderliğini modele bağımsız değişken olarak tanımlayarak da uygulanabilir veya spiritüel liderliğin moderatör etkisine bakılabilir. Böylece liderin spiritüel liderlik davranışı arttığında işyeri ruhsallığının performans üzerindeki etkisini artırmadığı gözlemlenebilir.

## KAYNAKÇA

- Afsar, B., & Badir, Y. (2017). Workplace spirituality, perceived organizational support and innovative work behavior: The mediating effects of person-organization fit. *Journal of Workplace Learning*, 29(2), 95-109.
- Afsar, B., Badir, Y., & Kiani, U. S. (2016). Linking spiritual leadership and employee pro-environmental behavior: The influence of workplace spirituality, intrinsic motivation, and environmental passion. *Journal of Environmental Psychology*, 45, 79-88.
- Ahmadi, S., Nami, Y., & Barvarz, R. (2014). The relationship between spirituality in the workplace and organizational citizenship behavior. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 114, 262-264.
- Altaf, A., and M. A. Awan. 2011. "Moderating A ect of Workplace Spirituality on the Relationship of Job Overload and Job Satisfaction." *Journal of Business Ethics* 104 (1): 93–99.
- Ashmos, D., & Duchon, D. (2000). Spirituality at work: A conceptualization and measure. *Journal of Management Inquiry*, 9(2), 134–145.
- Bauman, Z. (2001). The great war of recognition. *Theory, Culture & Society*, 18(2-3), 137-150.
- Baykal, E., & Zehir, C. (2018). Mediating effect of psychological capital on the relationship between spiritual leadership and performance. *Economics and Management*.
- Chawla, V. (2016). Workplace spirituality governance: Impact on customer orientation and salesperson performance. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 31(4), 498-506.
- Collins, J. (2001). *Good to great*. New York: HarperBusiness, 14, 41-187.
- Csikszentmihalyi, M. (2003). *Good business: Leadership, flow, and the making of meaning*. New York: Penguin.
- Daniel, J. L. (2015). "Workplace Spirituality and Stress: Evidence from Mexico and US." *Management Research Review* 38 (1): 29–43.
- Duchon, D., & Plowman, D. A. (2005). Nurturing the spirit at work: Impact on work unit performance. *The Leadership Quarterly*, 16(5), 807-833.
- Emmons, R. & Paloutzian, R. (2003). The psychology of religion. *Annual Review of Psychology*, 54, 377-402.
- Fromm, E. (1987), *İtaatsizlik Üzerine Denemeler*, (Çev.A.Sayın) İst: Yaprak Yayınları
- Fry, L. W. (2003). Toward a theory of spiritual leadership. *The Leadership Quarterly*, 14(6), 693–727.
- Fry, L. W. (2005). Toward a theory of ethical and spiritual well-being, and corporate social responsibility through spiritual leadership. *Positive Psychology in Business Ethics and Corporate Responsibility*, 7–83.
- Garcia-Zamor, J. -C. (2003). Workplace spirituality and organizational performance. *Public Administration Review*, 63(3), 355–363.
- Garg, N. (2018). Promoting Organizational Performance in Indian Insurance Industry: The Roles of Workplace Spirituality and Organizational Citizenship Behaviour. *Global Business Review*, 0972150918778983.
- Gatling, A., J. Kim, and J. Milliman. 2016. " e Relationship between Workplace Spirituality and Hospitality Supervisors' Work Attitudes: A Self-determination eory Perspective." *International Journal of Contemporary Hospitality Management* 28 (3): 1–38.
- Gibbons, P. (2000), "Spirituality at work: definitions, measures, assumptions, and validity claims", paper presented at the Academy of Management, Toronto.
- Goodman, S. A., & Svyantek, D. J. (1999). Person–organization fit and contextual performance: Do shared values matter. *Journal of vocational behavior*, 55(2), 254-275.
- Gull, G. A., & Doh, J. (2004). The "transmutation" of the organization: Toward a more spiritual workplace. *Journal of Management Inquiry*, 13(2), 128-139.
- Hamid, N., & Dehghanizadeh, Z. (2012). The relationship between spirituality, organizational commitment and general health with job performance of clinical nurses. *Quarterly Journal of nursing management*, 1(2), 20-28.

- Houghton, J. D., Neck, C. P., & Krishnakumar, S. (2016). The what, why, and how of spirituality in the workplace revisited: A 14-year update and extension. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 13(3), 177-205.
- Joelle, M., & Coelho, A. M. (2019). The impact of spirituality at work on workers' attitudes and individual performance. *The International Journal of Human Resource Management*, 30(7), 1111-1135.
- Kanungo, R.N. (1992), "Alienation And Empowerment: Some Ethical Imperatives IIIn Business" *Journal Of Business Ethics*, Vol:11, No:5-6
- Kazemipour, F., Amin, S. M., & Pourseidi, B. (2012). Relationship between workplace spirituality and organizational citizenship behavior among nurses through mediation of affective organizational commitment. *Journal of Nursing Scholarship*, 44(3), 302-310.
- Malik, M. E., Naeem, B., & Ali, B. B. (2011). How do workplace spirituality and organizational citizenship behaviour influence sales performance of FMCG sales force. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(8), 610-620.
- Martin, J. E., & Carlson, C. R. (1988). Spiritual dimensions of health psychology. In W. R. Miller & J. E. Martin (Eds.), *Behavior therapy and religion: Integrating spiritual and behavioral approaches to change* (pp. 57-110). Newbury Park, CA: Sage.
- Milliman, J., Czaplewski, A. J., & Ferguson, J. (2003). Workplace spirituality and employee work attitudes: An exploratory empirical assessment. *Journal of organizational change management*, 16(4), 426-447.
- Narcikara, E. B. (2018). Spiritüelite (Ruhsallık) ve iş ortamında anlam arayışı. *Alanya Akademik Bakış*, 2(1), 11-25.
- Narcikara, E. (2017). Spiritüel liderlik davranışının algılanan performans üzerine etkisi, Yayınlanmış doktora tezi.
- Narcikara, E.B., Zehir, C. (2016). Effect of Organizational Support in the Relationship between Spiritual Leadership and Performance.
- Naseer, S., Syed, F., Nauman, S., Fatima, T., Jameel, I., & Riaz, N. (2019). Understanding how leaders' humility promotes followers' emotions and ethical behaviors: Workplace spirituality as a mediator. *The Journal of Positive Psychology*, 1-13.
- Nasurdin, A. M., Nejati, M., & Mei, Y. K. (2013). Workplace spirituality and organizational citizenship behaviour: Exploring gender as a moderator. *South African Journal of Business Management*, 44(1), 61-74.
- Neck, C. P., & Milliman, J. F. (1994). Thought self-leadership: Finding spiritual fulfilment in organizational life. *Journal of Managerial Psychology*, 9(6), 9- 16.
- Noh, G. M., & Yoo, M. S. (2016). Effects of workplace spirituality and organizational citizenship behavior on nursing performance. *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, 22(3), 251-259.
- Osman-Gani, A. M., Hashim, J., & Ismail, Y. (2013). Establishing linkages between religiosity and spirituality on employee performance. *Employee relations*, 35(4), 360-376.
- Petchsawang, P., & McLean, G. N. (2017). Workplace spirituality, mindfulness meditation, and work engagement. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 14(3), 216-244.
- Pfeffer, J. (2003). Business and the spirit. In R. A. Giacalone, & C. L. Jurkiewicz (Eds.), *Handbook of workplace spirituality and organizational performance* ( pp. 29-45). New York: M. E. Sharp.
- Reave, L. (2005). Spiritual values and practices related to leadership effectiveness. *The leadership quarterly*, 16(5), 655-687.
- Tourish, D., & Tourish, N. (2010). Spirituality at work, and its implications for leadership and followership: A post-structuralist perspective. *Leadership*, 6(2), 207-224.
- Van der Walt, F. (2018). Workplace spirituality, work engagement and thriving at work. *SA Journal of Industrial Psychology*, 44(1), 1-10.
- Weber, M. (1993), *Sosyoloji Yazıları* (Çev.Taha Parla) İst:Hürriyet Vakfı Yay.
- Wilson, C. L. (2008). A relational study of leadership spirituality and organizational performance in home health care agencies (Doctoral dissertation, UNIVERSITY OF PHOENIX).
- Wrzesniewski, A., & Dutton, J. (2001). Crafting a job: Revisioning employees as active crafters of their work. *Academy of Management Review*, 26(2), 179- 201.
- Xiaorong, J., Hui, Y., & Juan, H. (2018). Research on Effect of Workplace Spirituality on Job Burnout and Job Performance. *Future and Development*, (5), 17.

# G20 Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün 5 Yıllık Geleceğinin ARIMA Yöntemi ile Tahmin Edilmesi

Serkan ETİ<sup>1</sup>  
Hasan DİNÇER<sup>2</sup>  
Serhat YÜKSEL<sup>3</sup>

## Özet

*Bu çalışmada, G20 ülkelerinin bankacılık sektörünün gelecekteki büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, 1960-2018 dönem aralığındaki verilerine ulaşılabilen 15 farklı ülke inceleme kapsamına alınmıştır. Söz konusu veriler ARIMA yöntemi ile analiz edilmiş ve 2019-2023 yıllarına yönelik tahminlerde bulunulmuştur. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, 14 farklı G20 ülkesi için önümüzdeki 5 yıl içerisinde bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYİH rakamına oranının artacağı öngörülmektedir. Belirtilen bu sonuç, gelecekte bankacılık sektörünün dünyada daha etkin olacağını ifade etmektedir. Buna karşın, Hindistan için önümüzdeki 5 yılda bu oranın azalacağı tahmin edilmektedir. Bundan dolayı, Hindistan hükümetinin ve yetkili kuruluşların bu konuya yönelik aksiyon almaları yerinde olacaktır.*

**Anahtar Kelimeler:** Bankacılık, G20 Ülkeleri, ARIMA

## *Prediction of the 5-Year Future of the Banking Sector in G20 Countries with ARIMA Method*

### Abstract

*In this study, it is aimed to predict the future size of the banking sector of G20 countries. In this context, 15 different countries whose data can be reached in the period of 1960-2018 were included in the scope of the study. These data were analyzed by ARIMA method and forecasts were made for 2019-2023. According to the results of the analysis, it is foreseen that the ratio of loans extended to private sector by the banks to the GDP will increase in the next 5 years for 14 different G20 countries. This result indicates that the banking sector will be more effective in the world in the future. However, it is estimated that this rate will decrease for India in the next 5 years. Therefore, it would be appropriate for the Indian government and authorities to take action on this issue.*

**Keywords:** Banking, G20 Countries, ARIMA

## 1. Giriş

Bankalar bir ülkedeki fon fazlası olanlar ile paraya ihtiyacı olanları bir araya getirmektedirler. Bahsi geçen bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, bankaların ülkenin ekonomik performansına etkisi oldukça önemlidir. Birikime sahip olan kişiler veya şirketler paralarını bankalara yatırarak faiz geliri elde edebilme imkanına sahip olurlar. Diğer taraftan, paraya ihtiyacı olan kişi veya kurumlar da bankalar sayesinde ihtiyaç duydukları fonlara hızlı bir şekilde ulaşabilmektedirler. Belirtilen bu durum ülkedeki yatırımların artmasına olanak vermektedir. Bu sayede ülkede yeni iş imkanları doğacak ve bu da işsizliğin azalmasına katkı sağlayacaktır (Eroğlu ve Kara, 2017:60).

Yukarıda belirtilen hususlardan da anlaşılacağı gibi, bankacılık sektörünün etkin bir şekilde faaliyet gösteremediği durumlarda ülke ekonomisinde de durgunluk yaşanma riski bulunmaktadır. Geçmişte yaşanan

<sup>1</sup>Öğ. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, seti@medipol.edu.tr

<sup>2</sup>Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, hdincer@medipol.edu.tr

<sup>3</sup>Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, serhatyuksele@medipol.edu.tr

bazı olumsuz örnekler bu hususu destekler niteliktedir. Örnek olarak, 1994 ve 2000 yıllarında Türkiye’de yaşanan bankacılık krizleri ülke ekonomisini durma noktasına getirmiştir (Dinçer ve Aracı, 2019:74). Bununla birlikte, 1997 yılında Güneydoğu Asya’da, 1998 yılında Rusya’da, 2001 yılında Arjantin’de ve 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşanan bankacılık sektörü bazı problemler ülkedeki ticaret hacmini olumsuz etkilemiştir (Kalkavan ve Ersin, 2019:148). Bahsi geçen krizlerin sürecinde çok sayıda firma iflas etmiş ve milyonlarca kişi de işsiz kalmıştır.

Dolayısıyla, ülkeler, bankacılık sektörlerinin etkinliğinin azalmaması için birtakım tedbirler almak zorundadırlar. Bu bağlamda, bankaların faaliyetleri dolayısıyla karşılaştıkları riskler belirlenmeli ve bu risklerin minimize edilebilmesi için yönetim planları yapılmalıdır. Belirtilen hususa ek olarak, bankacılık sektörünün rakamları da ülkeler tarafından dönemsel olarak takip edilmelidir. Yapılacak bu etkin takip sayesinde, bankacılık sektöründe meydana gelebilecek olası bir olumsuzluk erkenden tahmin edilebilecektir. Bu sayede, ilgili problemin önlenmesi amacıyla vaktinde tedbir alabilmek mümkün olacaktır. Burada önem arz eden husus ise yapılacak bu analizin başarısı ve doğruluğu test edilmiş bir yöntem ile yapılmasının gerekliliğidir.

Bu çalışmada, G20 ülkelerindeki bankacılık sektörünün büyüklüğü analiz edilecektir. Bu çerçevede, bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYİH rakamına oranı dikkate alınacaktır. Adı geçen değişkenin 1960-2018 dönem aralığındaki verileri incelenecektir. Söz konusu veriler ARIMA yöntemi ile test edilerek gelecek 5 yıla yönelik tahmin yapılacaktır. Bu sayede, bahsi geçen ülkelerin bankacılık sektörünün gelecekteki durumuna yönelik trend belirlenerek, sektörün daha etkin faaliyet sürdürebilmesi için strateji üretmek mümkün olabilecektir. Söz konusu çalışmanın literatüre birçok katkısından söz edebilmek mümkündür. İlk olarak, çalışmada G20 ülkelerinin hepsi aynı anda incelenerek detaylı bir analiz yapılmaktadır. Bahsi geçen ülkeler, dünyanın en büyük 20 ekonomisini temsil etmektedir. Bundan dolayı, elde edilecek analiz sonuçları dünya ekonomisinin geleceği hakkında belirli ölçüde fikir verebilecektir. Belirtilen hususa ek olarak, ARIMA yöntemi G20 ülkelerindeki bankacılık sektörünün geleceğinin analizinde ilk defa bu çalışmada dikkate alınacaktır. İlgili hususun çalışmanın orijinalliğini arttırdığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada 4 farklı bölüm bulunmaktadır. Çalışmanın ilk kısmını oluşturan bu bölümde konu ile ilgili genel bilgiler verilmektedir. Bu bağlamda, bankacılık sektörünün önemi, avantajları ve riskleri bu kısımda tartışılmaktadır. İkinci bölümde bankacılık sektörünün önemine yönelik literatürdeki önemli çalışmalar taranmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ARIMA yöntemi kullanılarak G20 ülkeleri üzerine bir uygulama yapılmaktadır. Son kısımda ise elde edilen analiz sonuçları ve bu çerçevede üretilen stratejiler hakkında bilgi verilecektir.

## 2. Literatür Taraması

Bankacılık sektörünün önemini konu alan literatürde yüzlerce çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı bankacılık sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini konu almıştır. Feldenkirchen (2017) çalışmasında Almanya’daki bankacılık sektörünü analiz etmiştir. Söz konusu çalışmada hem 19. yüzyıl hem de günümüz bankacılık sektörü incelenmiştir. Netice itibarıyla, bankacılık sektörünün etkin olması durumunda ülkedeki sanayi hacminin artacağı, bu durumun da ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmaya paralel olarak, Ghosh (2017) ve Cave vd. (2019) da aynı konuyu farklı ülke ve ülke grupları için dikkate almış ve benzer hususları vurgulamışlardır. Tang ve Ho (2017) ASEAN ülkelerini hem lineer hem de lineer olmayan yöntemlerle analiz etmiştir. Sonuç olarak, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için bankacılık sektörünün daha etkin çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Akyol vd. (2017) ve Neanidis (2019) da bu sonuçları vurgulayan diğer çalışmalardır.

Çalışmaların bazıları da bankacılık sektörünün ülkedeki yatırım miktarının artırılmasında önemli rol oynadığı sonucuna varmışlardır. Morrison vd. (2018) çalışmasında bankacılık sektörünün ülke ekonomileri için önemini konu almıştır. Söz konusu çalışmada 1933 ve 2007 dönem aralığındaki uzun bir süre inceleme kapsamına alınarak tarihsel bir analiz yapılması hedeflenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, bankacılık sektörünün etkinliği ile ülkedeki yatırımlar arasında pozitif bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Abubakar ve Aduda (2017), Yaseen ve Naqvi (2018) ve Ibrahim (2015) de aynı sonucu İslami bankacılık ve ekonomik kalkınma arasında bulmuşlardır. Benzer şekilde, Doyle vd. (2016), Sugarda ve Wicaksono (2017) ve Kandilov vd. (2016) da bankacılık sektörünün performansının artmasının ülkedeki ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir.

Öte yandan, bankacılık sektörünün ülkedeki işsizlik probleminin önlenmesi üzerindeki etkisi de birçok çalışmada vurgulanmıştır. Bu çerçevede, Feldmann (2015) gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık sektörü ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan analizler neticesinde, ülkedeki bankacılık sektörünün ticaret hacmini

arttırdığını, bu durumun da yeni istihdam olanakları yarattığını belirtmişlerdir. Bernal-Verdugo vd. (2015) de bu hususu bankacılık krizleri üzerinden vurgulamıştır. Diğer bir ifadeyle, bankacılık sektörünün etkin bir şekilde çalışmadığı durumda, ülkedeki şirketlerin önemli bir kısmının iflas edeceği ve bu durumun da işsizliğe yol açacağı belirtilmiştir. Aleksynska (2016) ve Mastromatteo ve Esposito (2017) de benzer hususları vurgulamışlardır. Dorraji ve Abbasi (2017) ve Ibrahim vd. (2015) de Nijerya ve İran gibi farklı coğrafyalardaki bankacılık sektörünü ele almışlardır. Sonuç olarak, etkin bir bankacılık sektörünün ülkedeki işsizliği azaltmada önemli rol oynadığı vurgulanmıştır.

Bazı çalışmalar da bankacılık sektörünün ülke ekonomisinde hayati öneme sahip olduğundan dolayı bankaların performanslarının düzenli olarak takip edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Daly ve Frikha (2017) Bahreyn'deki, Amuakwa-Mensah vd. (2018) Afrika'daki ve Al-Malkawi ve Pillai (2018) ise Körfez ülkelerindeki bankacılık sektörünün performans analizini yapmışlardır. Maradin vd. (2018) de bankacılık sektörünün performans analizinde veri zarflama yöntemini tercih etmiştir. Mirzaei ve Moore (2016) ise Katar'daki bankacılık sektörünün performansına etki eden faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Platonova vd. (2018) ise bu çalışmayı İslami bankacılık sektörü üzerinden gerçekleştirmiştir. Nouaili vd. (2015) ise benzer bir analizi Tunus'daki bankacılık sektörü üzerinde yapmışlardır. Ayrıca, Dinçer vd. (2017), Yüksel vd. (2017), Dinçer ve Yüksel (2018), Dinçer vd. (2019a,b,c,d,e) de bankacılık sektörünün performans analizini bulanık mantık ve ekonometrik yöntemler kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Literatür taraması neticesinde, bankacılık sektörünün geleceğe yönelik tahminini yeni bir metot ile yapan bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

### 3. G20 Ülkeleri Üzerine Bir Analiz

#### 3.1. Veri Seti ve Kapsam

Söz konusu çalışmada G20 ülkelerinin bankacılık sektörünün gelecek tahmini yapılacaktır. Bankacılık sektörünü temsilen bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYİH rakamına oranı dikkate alınacaktır. İlgili değişkenin 1960-2018 dönem aralığındaki Dünya Bankası'ndan temin edilen yıllık verileri kullanılacaktır. Söz konusu dönem aralığında tüm G20 ülkelerinin verileri mevcut değildir. Bundan dolayı 5 ülke incelemeye dahil edilememiştir. Analiz edilen 15 farklı G20 ülkesinin isimlerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

**Tablo 1: İnceleme Kapsamına Alınan 15 G20 Ülkesi**

Arjantin	Avustralya	Brezilya	Kanada	Çin
Hindistan	Endonezya	Japonya	Güney Kore	Meksika
Suudi Arabistan	Güney Afrika	Türkiye	İngiltere	ABD

Bahsi geçen 15 farklı G20 ülkesinin 2000-2018 dönem aralığındaki verilerinin Tablo 2'de yer verilmiştir.

**Tablo 2: Çalışmada Analiz Edilen 15 Farklı Ülkenin 2000-2018 Dönem Aralığındaki Bankacılık Verileri**

Yıl	Arjantin	Avustralya	Brezilya	Kanada	Çin	Hindistan	Endonezya	Japonya	Güney Kore	Meksika	Suudi Arabistan	Güney Afrika	Türkiye	İngiltere	ABD
2000	23.89	87.78	31.14	93.44	111.12	28.34	19.91	212.27	73.60	15.04	24.24	130.31	17.34	115.93	162.09
2001	20.83	88.69	29.00	173.23	110.04	28.62	20.29	183.18	106.06	12.88	27.09	138.79	15.03	121.89	170.21
2002	15.33	91.52	29.65	167.86	117.50	32.31	21.28	180.85	116.02	14.89	28.95	110.72	14.16	126.09	161.69
2003	10.76	99.44	27.69	162.07	125.67	31.63	22.95	180.49	114.74	15.37	28.23	115.86	14.14	130.66	176.56
2004	9.68	103.07	29.37	164.87	118.64	36.19	26.39	173.54	109.78	14.78	32.35	126.93	16.74	138.45	183.94
2005	10.65	108.91	31.84	172.75	111.84	40.07	26.43	170.41	114.82	16.01	35.42	138.16	21.43	144.40	187.85
2006	11.91	114.04	35.43	188.75	109.16	43.63	24.61	168.40	127.22	19.20	33.72	156.98	24.93	155.01	197.71
2007	13.10	120.94	40.69	123.86	105.73	45.63	25.46	161.56	134.88	21.40	37.07	160.12	28.25	171.26	206.30
2008	12.31	122.12	45.78	124.41	101.92	49.56	26.55	159.86	148.34	20.67	37.68	140.35	33.64	193.74	188.02
2009	12.42	122.81	47.49	173.37	124.21	48.12	27.66	166.67	144.53	22.65	45.63	145.94	37.35	194.86	191.84
2010	12.69	125.70	52.76	178.70	126.30	50.56	27.25	159.83	135.93	23.33	39.16	148.98	44.65	187.05	186.87
2011	14.01	122.54	58.08	184.02	122.75	51.29	30.08	159.01	138.13	24.55	34.10	139.60	49.42	172.24	177.57
2012	15.21	121.50	62.52	189.35	128.50	51.89	33.43	159.58	136.69	26.05	36.34	146.48	52.23	162.59	178.60
2013	15.73	124.98	64.23	194.68	133.80	52.39	36.06	162.72	134.91	29.02	40.22	149.23	60.71	151.25	191.46
2014	13.82	128.73	66.03	200.01	140.15	51.88	36.42	163.24	138.36	29.25	44.29	150.97	63.79	136.85	193.19
2015	14.41	136.59	66.83	205.33	152.55	51.87	39.12	162.34	140.07	31.96	55.92	147.46	66.83	132.29	187.19



2016	13.73	142.52	62.19	210.66	156.82	49.19	39.40	163.18	142.96	34.00	58.11	144.11	69.85	133.83	191.32
2017	16.12	149.73	59.77	215.99	155.82	48.78	38.74	169.07	144.80	35.53	54.12	147.53	70.95	135.41	188.69
2018	17.13	156.63	55.87	221.32	158.33	46.86	38.71	171.59	147.33	37.40	54.25	144.09	73.98	136.96	187.75

Kaynak: Dünya Bankası

G20 ülkeleri dünyadaki en büyük ekonomik güce sahip 20 ülkeyi temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, söz konusu ülkeler GSYİH rakamı dünyada en yüksek olan 20 ülkeyi ifade etmektedir. Söz konusu ülkeler dünya ekonomisinin çok önemli bir yüzdesini oluşturmaktadır. Bundan dolayı, G20 ülkelerinin alacağı ekonomik kararlar dünya ticaretinin geleceği için önem arz etmektedir. Tablo 3’de söz konusu 15 G20 ülkesinin 2000-2017 dönem aralığındaki ekonomik büyüme oranı verilerine yer verilmiştir.

**Tablo 3: Çalışmada Analiz Edilen 15 Farklı Ülkenin 2000-2018 Dönem Aralığındaki Ekonomik Büyüme Verileri**

Yıl	Arjantin	Avustralya	Brezilya	Kanada	Çin	Hindistan	Endonezya	Japonya	Güney Kore	Meksika	Suudi Arabistan	Güney Afrika	Türkiye	İngiltere	ABD
2000	-0.79	3.94	4.39	5.18	8.49	3.84	4.92	2.78	8.92	4.94	5.63	4.20	6.64	3.66	4.09
2001	-4.41	1.93	1.39	1.77	8.34	4.82	3.64	0.41	4.53	-0.40	-1.21	2.70	-5.96	2.54	0.98
2002	-10.89	4.00	3.05	3.01	9.13	3.80	4.50	0.12	7.43	-0.04	-2.82	3.70	6.43	2.46	1.79
2003	8.84	2.99	1.14	1.80	10.04	7.86	4.78	1.53	2.93	1.45	11.24	2.95	5.61	3.33	2.81
2004	9.03	4.00	5.76	3.09	10.11	7.92	5.03	2.20	4.90	3.92	7.96	4.55	9.64	2.36	3.79
2005	8.85	3.19	3.20	3.20	11.40	7.92	5.69	1.66	3.92	2.31	5.57	5.28	9.01	3.10	3.35
2006	8.05	2.83	3.96	2.62	12.72	8.06	5.50	1.42	5.18	4.50	2.79	5.60	7.11	2.46	2.67
2007	9.01	3.78	6.07	2.06	14.23	7.66	6.35	1.65	5.46	2.29	1.85	5.36	5.03	2.36	1.78
2008	4.06	3.66	5.09	1.00	9.65	3.09	6.01	-1.09	2.83	1.14	6.25	3.19	0.85	-0.47	-0.29
2009	-5.92	1.92	-0.13	-2.95	9.40	7.86	4.63	-5.42	0.71	-5.29	-2.06	-1.54	-4.70	-4.19	-2.78
2010	10.13	2.05	7.53	3.08	10.64	8.50	6.22	4.19	6.50	5.12	5.04	3.04	8.49	2.18	2.72
2011	6.00	2.45	3.97	3.14	9.54	5.24	6.17	-0.12	3.68	3.66	10.00	3.28	11.11	1.64	1.55
2012	-1.03	3.89	1.92	1.75	7.86	5.46	6.03	1.50	2.29	3.64	5.41	2.21	4.79	1.45	2.25
2013	2.41	2.64	3.00	2.48	7.76	6.39	5.56	2.00	2.90	1.35	2.70	2.49	8.49	2.05	1.84
2014	-2.51	2.56	0.50	2.86	7.30	7.41	5.01	0.37	3.34	2.80	3.65	1.85	5.17	2.95	2.45
2015	2.73	2.35	-3.55	1.00	6.90	8.00	4.88	1.35	2.79	3.29	4.11	1.28	6.09	2.35	2.88
2016	-1.82	2.83	-3.31	1.41	6.70	8.17	5.03	0.94	2.93	2.90	1.67	0.57	3.18	1.79	1.57
2017	2.85	1.96	1.06	3.05	6.90	7.17	5.07	1.73	3.06	2.04	-0.86	1.32	7.44	1.82	2.22

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 3’den anlaşılacağı üzere 2017 yılında en fazla ekonomik büyüme sırasıyla Türkiye, Hindistan ve Çin’de yaşanmıştır. Suudi Arabistan için ise 2017 yılında negatif büyüme söz konusudur. Tablo 4’de ise bahsi geçen bu ülkelerin enflasyon oranı verileri gösterilmektedir.

**Tablo 4: Çalışmada Analiz Edilen 15 Farklı Ülkenin 2000-2018 Dönem Aralığındaki Enflasyon Oranı Verileri**

Yıl	Arjantin	Avustralya	Brezilya	Kanada	Çin	Hindistan	Endonezya	Japonya	Güney Kore	Meksika	Suudi Arabistan	Güney Afrika	Türkiye	İngiltere	ABD
2000	-0.30	4.46	7.04	2.72	0.35	4.01	3.69	-0.68	2.26	9.49	-1.12	5.34	54.92	1.18	3.38
2001	41.20	4.41	6.84	2.53	0.72	3.78	11.50	-0.74	4.07	6.37	-1.12	5.70	54.40	1.53	2.83
2002	4.30	2.98	8.45	2.26	-0.73	4.30	11.90	-0.92	2.76	5.03	0.25	9.49	44.96	1.52	1.59
2003	5.60	2.73	14.71	2.76	1.13	3.81	6.76	-0.26	3.51	4.55	0.61	5.68	21.60	1.38	2.27
2004	8.10	2.34	6.60	1.86	3.82	3.77	6.06	-0.01	3.59	4.69	0.52	-0.69	8.60	1.39	2.68
2005	7.50	2.69	6.87	2.21	1.78	4.25	10.45	-0.28	2.75	3.99	0.48	2.06	8.18	2.09	3.39
2006	6.90	3.56	4.18	2.00	1.65	5.80	13.11	0.25	2.24	3.63	2.21	3.24	9.60	2.46	3.23
2007	6.75	2.33	3.64	2.14	4.82	6.37	6.41	0.06	2.53	3.97	4.17	6.18	8.76	2.39	2.85
2008	6.72	4.35	5.68	2.37	5.93	8.35	10.23	1.38	4.67	5.12	9.87	10.06	10.44	3.52	3.84
2009	6.13	1.77	4.89	0.30	-0.73	10.88	4.39	-1.35	2.76	5.30	5.06	7.26	6.25	1.96	-0.36
2010	7.54	2.92	5.04	1.78	3.18	11.99	5.13	-0.72	2.94	4.16	5.34	4.06	8.57	2.49	1.64
2011	7.67	3.30	6.64	2.91	5.55	8.86	5.36	-0.27	4.03	3.41	5.83	5.02	6.47	3.86	3.16
2012	8.00	1.76	5.40	1.52	2.62	9.31	4.28	-0.05	2.19	4.11	2.87	5.72	8.89	2.57	2.07
2013	18.40	2.45	6.20	0.94	2.62	10.91	6.41	0.35	1.30	3.81	3.51	5.78	7.49	2.29	1.46
2014	38.00	2.49	6.33	1.91	1.92	6.35	6.39	2.76	1.27	4.02	2.24	6.14	8.85	1.45	1.62
2015	26.70	1.51	9.03	1.13	1.44	5.87	6.36	0.79	0.71	2.72	1.22	4.51	7.67	0.37	0.12
2016	41.20	1.28	8.74	1.43	2.00	4.94	3.53	-0.12	0.97	2.82	2.05	6.59	7.78	1.01	1.26
2017	27.70	1.95	3.45	1.60	1.59	2.49	3.81	0.47	1.94	6.04	-0.83	5.18	11.14	2.56	2.13

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 4’den anlaşılacağı gibi 2017 yılında en fazla enflasyon oranına sahip ülke Arjantin’dir. Türkiye ise %11.14 enflasyon oranı ile ikinci sırada yer almaktadır.

### 3.2. ARIMA Modeli Hakkında Genel Bilgi

ARIMA (Autoregressive Integrated Moving Average) modeli üç parametrelidir. ARIMA(p,d,q) modelinde p, otoregresif modelin (AR) derecesini, d durağanlık için alınan fark derecesini ve q ise hareketli

ortalamanın (MA) derecesini göstermektedir. Söz konusu bu parametrelerin belirlenmesinde ilk olarak durağanlık için gerekli fark derecesinin belirlenmesi yapılmaktadır. Bu sayede, modeldeki d parametresi belirlenmektedir. ARIMA modelinin diğer iki parametresi olan p ve q nin belirlenmesi için ise ACF (Autocorrelation Function) ve PACF (Partial Autocorrelation Function) grafiklerinden yararlanılmaktadır. ARIMA modelinin literatürde sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Cadenas vd., 2016:119; Yuan vd., 2016:384; Shukur ve Lee, 2015:637; Kumar ve Vanajakshi, 2015:21; Nezhad vd., 2016:700; Ding vd., 2018:103).

### 3.3. Analiz Sonuçları

İlgili parametrenin belirlenmesi için ilk olarak durağanlık testi yapılmıştır. Bu çerçevede, ADF (Genişletilmiş Dickey Fuller) birim kök testi uygulanmıştır. Çalışmada yer alan ülkelere ait durağanlık test sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

**Tablo 5: ADF Birim Kök Testi Sonuçları**

Ülkeler	P Değerleri			d Değeri Sonucu
	Düzye Değer	Birinci Fark Değeri	İkinci Fark Değeri	
Arjantin	0.0929	0.0000	-	1
Avustralya	0.9372	0.0002	-	1
Brezilya	0.4355	0.0000	-	1
Kanada	0.0615	0.0000	-	1
Çin	0.5473	0.0000	-	1
Hindistan	0.0844	0.3372	0.0000	2
Endonezya	0.4225	0.0001	-	1
Japonya	0.7471	0.0003	-	1
Güney Kore	0.5646	0.0003	-	1
Meksika	0.9084	0.0000	-	1
Suudi Arabistan	0.4748	0.0000	-	1
Güney Afrika	0.4733	0.0000	-	1
Türkiye	0.9998	0.0000	-	1
İngiltere	0.3666	0.0089	-	1
ABD	0.7468	0.0000	-	1

Tablo 5’de ADF birim kök testi sonuçları görülmektedir. Söz konusu p değerleri 0.05 rakamından küçük olduğu durumda, o serinin durağan olduğu bilgisine erişilmektedir. Düzyede durağan olmayan serilerin durağan hale getirebilmeleri için birinci sıra farkları alınmıştır. Birinci sıra farkları alınmasına karşın yine durağan olmayan serilerin bu kez ikinci sıra farkları alınmaktadır. Serilerin durağan olma dereceleri aynı zamanda ARIMA modelinde kullanılan “d” değerini göstermektedir. Yapılan birim kök testi sonucuna göre Hindistan dışındaki ülkeler birinci seviyede durağandır. Buna karşın, Hindistan verilerinin ise 2 seviyede durağan olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda ARIMA modelinde Hindistan dışındaki ülkeler için d parametresi 1 alınırken, Hindistan için bu değer 2 alınmıştır. ARIMA modelinin diğer iki parametresi olan p ve q değerlerinin belirlenmesi için ise ACF (Autocorrelation Function) ve PACF (Partial Autocorrelation Function) grafiklerinden yararlanılmaktadır. Çalışmaya konu olan ülkelerin ACF ve PACF grafiklerine makalenin ekler bölümünde yer verilmiştir. ACF ve PACF grafiklerinin sınırı aştığı noktalar p ve q değeri olarak belirlenmektedir. Tablo 6’da Kurulan ARIMA modellerinin p, d, q parametreleri ile modelin R2 ve RMSE değerleri gösterilmektedir.

**Tablo 6: İncelemeye Konu Ülkelerin ARIMA Modeli Detayları**

Ülkeler	p	d	q	R <sup>2</sup>	RMSE
Arjantin	0	1	1	0.42	4.79
Avustralya	1	1	1	1.00	2.63
Brezilya	2	1	3	0.60	15.83
Kanada	3	1	2	0.95	14.49
Çin	4	1	2	0.98	4.74
Hindistan	4	2	3	0.99	1.38
Endonezya	3	1	1	0.89	5.20
Japonya	1	1	1	0.97	7.21
Güney Kore	1	1	1	0.99	5.38
Meksika	1	1	1	0.78	3.44
Suudi Arabistan	1	1	1	0.96	3.05
Güney Afrika	1	1	0	0.96	7.17
Türkiye	4	1	1	0.98	2.73
İngiltere	3	1	1	0.99	6.34
ABD	1	1	2	0.98	6.01

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere R2 değerleri ülkelerin hepsi için oldukça yüksektir. Bu durum kurulan ARIMA modelinin sağlıklı olduğu bilgisini vermektedir. Dolayısıyla, bahsi geçen bu ARIMA modeli ile yapılacak gelecek tahminin oldukça sağlıklı sonuçlar vereceği görülmektedir. Tablo 7'de 2019-2023 yıllarına yönelik yapılan tahmin sonuçları paylaşılmıştır.

**Tablo 7: G20 Ülkelerinin Bankacılık Sektörüne Yönelik 2019-2023 Tahminleri**

Ülkeler	2019	2020	2021	2022	2023
Arjantin	16.8	16.85	16.91	16.96	17.02
Avustralya	161.57	165.74	169.37	172.63	175.62
Brezilya	58.87	61.85	63.74	62.72	63.33
Kanada	220.07	221.01	223.73	226.5	229.82
Çin	163.61	163.26	163.43	168.49	170.31
Hindistan	45.38	43.59	42.25	40.6	38.73
Endonezya	39.26	39.87	40.41	40.92	41.43
Japonya	172.77	174.81	176.72	178.65	180.58
Güney Kore	149.94	152.41	154.89	157.36	159.83
Meksika	37.56	37.86	38.14	38.43	38.72
Suudi Arabistan	55.04	55.67	56.37	57.03	57.71
Güney Afrika	145.48	146.82	148.17	149.51	150.85
Türkiye	76.43	78.26	79.93	81.7	83.36
İngiltere	142.28	149.2	157.17	165.41	173.39
ABD	189.35	190.59	192.42	194.37	196.36

Tablo 7'den anlaşılacağı üzere 14 G20 ülkesinin önümüzdeki 5 yıl içerisinde bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYİH rakamına oranının artacağı öngörülmektedir. Belirtilen bu durum, söz konusu ülkelerde yakın gelecekte bankacılık sektörünün daha etkin olacağı bilgisini vermektedir. Buna karşın, Hindistan için ise bu oranın azalacağı tahmin edilmektedir. Belirtilen bu sonuç Hindistan'ın bankacılık sektörünün önümüzdeki 5 yıl içerisinde etkinliğinin azalacağını göstermektedir. Dolayısıyla, Hindistan hükümetinin ve yetkili kuruluşların bahsi geçen bu olumsuzluğun önlenmesi adına birtakım tedbirleri alması yerinde olacaktır.

#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

Bankacılık sektörü ülkelerin ekonomik performansı açısından önem arz etmektedir. Etkin çalışan bir bankacılık sektörü ülkedeki fon akışını hızlandıracağı için ilgili ülkenin ticaret hacminde bir artış meydana getirecektir. Belirtilen bu durum da yeni yatırımlara olanak sağlayacağından dolayı ülkedeki işsiz insan sayısı azalacaktır. Bu çalışmada G20 ülkelerindeki bankacılık sektörünün büyüklüğünün tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, özel sektöre verilen kredilerin GSYİH rakamına oranı, bankacılık sektörünün büyüklüğünün göstergesi olarak tercih edilmiştir. Söz konusu değişkene ait 1960-2018 dönem aralığındaki yıllık verilere sahip olan 15 ülke

inceleme kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte, bahsi geçen verilere ulaşılamayan 5 ülke inceleme kapsamından çıkartılmak zorunda kalmıştır.

Belirtilen bu veri seti kullanılarak ARIMA modeli kurulmuştur. Adı geçen modelin kurulması sürecinde, otoregresif modelin (AR) derecesini eden p, durağanlık derecesini temsil eden d ve hareketli ortalamasının (MA) derecesini gösteren q değerleri 15 farklı ülkenin her biri için hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle, ilgili çalışmanın analiz sürecinde 15 farklı ARIMA modeli kurulmuştur. Elde edilen analiz sonuçlarına göre R2 değerlerinin ülkelerin hepsi için oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Belirtilen bu durum kurulan ARIMA modelinin sağlıklı olduğu ve başarılı sonuçlar ürettiği bilgisini vermektedir. Dolayısıyla, kurulan ARIMA modeli ile yapılacak tahminlerin oldukça sağlıklı sonuçlar vereceği kanaatine varılmıştır.

Belirtilen bu sürecin akabinde, kurulan bu ARIMA modelleri ile gelecek 5 yıl (2019-2023) için tahminlerde bulunulmuştur. Netice itibarıyla, 14 farklı G20 ülkesi için önümüzdeki 5 yıl içerisinde bankalar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYİH rakamına oranının artacağı öngörülmektedir. Bu durum, analize konu ülkelerin büyük bir çoğunluğunda gelecek yıllarda bankacılık sektörünün daha etkin ve dominant olacağı bilgisini vermektedir. Başka bir ifadeyle, büyümesi beklenen bankacılık sektörünün bu süreci daha sağlıklı geçirebilmesi durumunda, ülkelerin ekonomik büyümelerinde sürekliliği sağlayabilmeleri muhtemeldir.

Buna karşın, Hindistan için önümüzdeki 5 yılda bu oranın azalacağı tahmin edilmektedir. Belirtilen bu husus, Hindistan'da bankacılık sektörünün etkinliğinin azalacağını göstermektedir. Çalışmanın en başında da belirtildiği gibi, bankacılık sektörünün etkinliğinin azalması ülkenin makroekonomik performansı için olumsuz bir indikatör olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden, Hindistan hükümetinin ve yetkili kuruluşların bu konuya yönelik aksiyon almaları önem arz etmektedir. Bu bağlamda, bankacılık sektörünün etkinliğini arttıracak yasal düzenlemelerin ve vergi avantajlarının sağlanması, sektörün canlanabilmesi adına önemli rol oynayacaktır.

Bu çalışmada, ülke ekonomileri için hayati role sahip olan bankacılık sektörünün G20 ülkelerindeki geleceği ARIMA modeli ile tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, gelecekte yapılacak yeni bir çalışmada farklı bir yöntem kullanılmasının da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sayede, var olan bu çalışmanın sonuçları ile karşılaştırmalı bir analiz yapabilmek mümkün olacaktır. Öte yandan, yapılan analizdeki ülke sayıları arttırılarak çalışmanın kapsamının genişletilmesi de bu çalışmanın orijinalliğine katkı sağlayacaktır.

## KAYNAKÇA

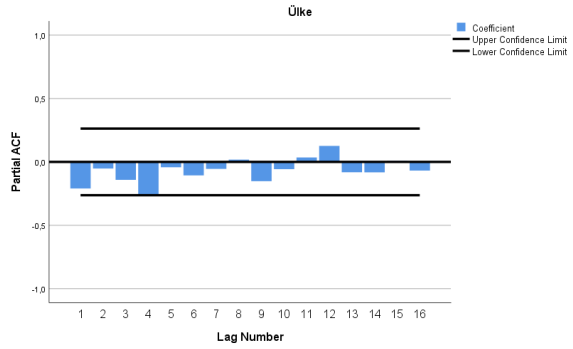
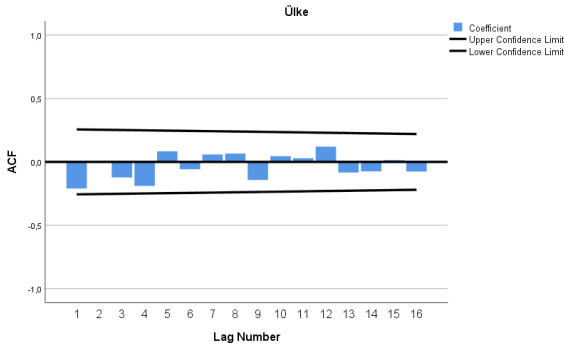
- Abubakar, A. S., & Aduda, J. (2017). Islamic Banking and Investment Financing: A Case of Islamic Banking in Kenya. *International Journal of Finance*, 2(1), 66-87.
- Akyol, M., Tatoğlu, F. Y., & Ustaoglu, M. (2017). Financing Economic Growth by Dual Banking in Malaysia: Empirical Evidence. In *Balancing Islamic and Conventional Banking for Economic Growth* (pp. 69-84). Palgrave Macmillan, Cham.
- Aleksynska, M. (2015). Banking crises, labour reforms, and unemployment: a comment. *Journal of Comparative Economics*, 43(4), 1135-1141.
- Al-Malkawi, H. A. N., & Pillai, R. (2018). Analyzing financial performance by integrating conventional governance mechanisms into the GCC Islamic banking framework. *Managerial Finance*, 44(5), 604-623.
- Amuakwa-Mensah, F., Klege, R. A., Adom, P. K., Amoah, A., & Hagan, E. (2018). Unveiling the energy saving role of banking performance in Sub-Sahara Africa. *Energy Economics*, 74, 828-842.
- Bernal-Verdugo, L. E., Furceri, D., & Guillaume, D. (2015). A reply to "Banking crises, labor reforms, and unemployment: A comment". *Journal of Comparative Economics*, 43(4), 1142-1147.
- Cadenas, E., Rivera, W., Campos-Amezcuca, R., & Heard, C. (2016). Wind speed prediction using a univariate ARIMA model and a multivariate NARX model. *Energies*, 9(2), 109.
- Cave, J., Chaudhuri, K., & Kumbhakar, S. C. (2019). Do banking sector and stock market development matter for economic growth?. *Empirical Economics*, 1-23.
- Daly, S., & Frikha, M. (2017). Determinants of bank performance: comparative study between conventional and Islamic banking in Bahrain. *Journal of the Knowledge Economy*, 8(2), 471-488.
- Diñçer, H., & Aracı, E. (2019). The Role of Effective Communication on Economic Development: The Effects of Political and Economic Crisis on the Performance of Turkish Economy. In *Handbook of Research on Global Issues in Financial Communication and Investment Decision Making* (pp. 74-94). IGI Global.
- Diñçer, H., & Yüksel, S. (2018). Comparative Evaluation of BSC-Based New Service Development Competencies in Turkish Banking Sector with the Integrated Fuzzy Hybrid MCDM Using Content Analysis. *International Journal of Fuzzy Systems*, 20(8), 2497-2516.
- Diñçer, H., Hacıoğlu, Ü., & Yüksel, S. (2017). A Strategic Approach to Global Financial Crisis in Banking Sector: A Critical Appraisal of Banking Strategies Using Fuzzy ANP and Fuzzy Topsis Methods. *International Journal of Sustainable Economies Management (IJSEM)*, 6(1), 1-21.
- Diñçer, H., Yüksel, S., & Çetiner, İ. T. (2019b). Strategy Selection for Organizational Performance of Turkish Banking Sector With the Integrated Multi-Dimensional Decision-Making Approach. In *Handbook of Research on Contemporary Approaches in Management and Organizational Strategy* (pp. 273-291). IGI Global.
- Diñçer, H., Yüksel, S., Eti, S., & Tula, A. (2019e). Effects of Demographic Characteristics on Business Success: An Evidence From Turkish Banking Sector. In *Handbook of Research on Business Models in Modern Competitive Scenarios* (pp. 304-324). IGI Global.
- Diñçer, H., Yüksel, S., Kartal, M. T., & Alpman, G. (2019c). Corporate Governance-Based Evaluation of Alternative Distribution Channels in the Turkish Banking Sector Using Quality Function Deployment With an Integrated Fuzzy MCDM Method. In *Intergenerational Governance and Leadership in the Corporate World: Emerging Research and Opportunities* (pp. 39-77). IGI Global.
- Diñçer, H., Yüksel, S., Pınarbaşı, F., & Çetiner, İ. T. (2019d). Measurement of Economic and Banking Stability in Emerging Markets by Considering Income Inequality and Nonperforming Loans. In *Maintaining Financial Stability in Times of Risk and Uncertainty* (pp. 49-68). IGI Global.
- Diñçer, H., Yüksel, S., Yazıcı, M., & Pınarbaşı, F. (2019a). Assessing Corporate Social Responsibilities in the Banking Sector: As a Tool of Strategic Communication During the Global Financial Crisis. In *Handbook of Research on Global Issues in Financial Communication and Investment Decision Making* (pp. 1-27). IGI Global.
- Ding, S., Li, Y., Wu, D., Zhang, Y., & Yang, S. (2018). Time-aware cloud service recommendation using similarity-enhanced collaborative filtering and ARIMA model. *Decision Support Systems*, 107, 103-115.
- Dorraji, A., & Abbasi, G. (2017). Study the Relation between Banking System Concentration and Unemployment-Rate in Iran. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 28-32.
- Doyle, N., Hermans, L., Molitor, P. A., & Weistroffer, C. (2016). Shadow banking in the euro area: risks and vulnerabilities in the investment fund sector. *ECB Occasional Paper*, (174).
- Eroğlu, N., & Kara, F. (2017). Makro İhtiyati Para Politikası Araçları ve Türkiye Uygulaması Üzerine Genel Bir Bakış. *International Journal of Finance & Banking Studies (2147-4486)*, 6(2), 60-69.
- Feldenkirchen, W. (2017). Banking and Economic Growth: Banks and Industry in Germany in the Nineteenth Century and their Changing Relationship During Industrialisation. In *German industry and German industrialisation* (pp. 116-147). Routledge.

- Feldmann, H. (2015). Banking system concentration and unemployment in developing countries. *Journal of Economics and Business*, 77, 60-78.
- Ghosh, A. (2017). How does banking sector globalization affect economic growth?. *International Review of Economics & Finance*, 48, 83-97.
- Ibrahim, A., Hamed, A., Lateef, A., & Blessing, O. (2015). Information and Communication Technology and Unemployment: Is Technology Labor-substitutive in the Nigerian Banking Industry?. *Ethiopian Journal of Business and Economics (The)*, 5(2), 250-268.
- Ibrahim, M. H. (2015). Issues in Islamic banking and finance: Islamic banks, Shari'ah-compliant investment and sukuk. *Pacific-Basin Finance Journal*, 34, 185-191.
- Kalkavan, H., & Ersin, I. (2019). Determination of Factors Affecting the South East Asian Crisis of 1997 Probit-Logit Panel Regression: The South East Asian Crisis. In *Handbook of Research on Global Issues in Financial Communication and Investment Decision Making* (pp. 148-167). IGI Global.
- Kandilov, I. T., Leblebicioğlu, A., & Petkova, N. (2016). The impact of banking deregulation on inbound foreign direct investment: Transaction-level evidence from the United States. *Journal of International Economics*, 100, 138-159.
- Kumar, S. V., & Vanajakshi, L. (2015). Short-term traffic flow prediction using seasonal ARIMA model with limited input data. *European Transport Research Review*, 7(3), 21.
- Maradin, D., Drazenovic, B. O., & Benkovic, S. (2018). Performance evaluation of banking sector by using DEA method. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 684-690.
- Mastromatteo, G., & Esposito, L. (2017). Banking on ELR: How Hyman Minsky's Ideas Can Help Tackle Unemployment. *Journal of Economic Issues*, 51(3), 635-650.
- Mirzaei, A., & Moore, T. (2016). Banking performance and industry growth in an oil-rich economy: Evidence from Qatar. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 60, 58-69.
- Morrison, A. D., Schenone, C., Thegeya, A., & Wilhelm Jr, W. J. (2018). Investment-Banking Relationships: 1933–2007. *Review of Corporate Finance Studies*, 7(2), 194-244.
- Neanidis, K. C. (2019). Volatile capital flows and economic growth: The role of banking supervision. *Journal of Financial Stability*, 40, 77-93.
- Nezhad, S. M. T., Nazari, M., & Gharavol, E. A. (2016). A novel DoS and DDoS attacks detection algorithm using ARIMA time series model and chaotic system in computer networks. *IEEE Communications Letters*, 20(4), 700-703.
- Nouaili, M. A., Abaoub, E., & Anis, O. C. H. I. (2015). The determinants of banking performance in front of financial changes: Case of Trade Banks in Tunisia. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), 410-417.
- Platonova, E., Asutay, M., Dixon, R., & Mohammad, S. (2018). The impact of corporate social responsibility disclosure on financial performance: Evidence from the GCC Islamic banking sector. *Journal of Business Ethics*, 151(2), 451-471.
- Shukur, O. B., & Lee, M. H. (2015). Daily wind speed forecasting through hybrid KF-ANN model based on ARIMA. *Renewable Energy*, 76, 637-647.
- Sugarda, P. P., & Wicaksono, M. R. (2017). Strengthening Indonesia's Economic Resilience through Regulatory Reforms in Banking, Investment and Competition Law. *Journal of Economic & Management Perspectives*, 11(3), 1093-1103.
- Tang, H. M., & Ho, C. M. (2017). Banking, Stock Market and Economic Growth in Four ASEAN Countries: Evidence from Linear and Nonlinear Methods. *IUP Journal of Applied Finance*, 23(2), 5.
- Yaseen, Z., & Naqvi, S. R. (2018). Factors Affecting investment Decision in banking sector of Pakistan: Analysis of Islamic and conventional Banks. *Journal of Islamic Financial Studies*, 4(01), 57-74.
- Yuan, C., Liu, S., & Fang, Z. (2016). Comparison of China's primary energy consumption forecasting by using ARIMA (the autoregressive integrated moving average) model and GM (1, 1) model. *Energy*, 100, 384-390.
- Yüksel, S., Dinçer, H., & Emir, Ş. (2017). Comparing the performance of Turkish deposit banks by using DEMATEL, Grey Relational Analysis (GRA) and MOORA approaches. *World Journal of Applied Economics*, 3(2), 26-47.

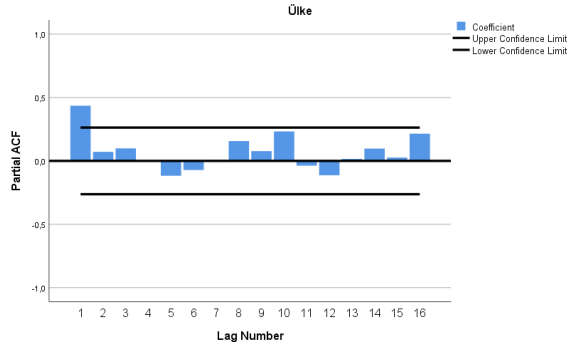
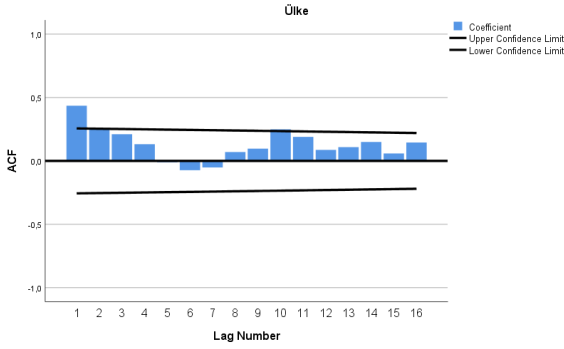
## Ekler

### Ek 1: Ülkelere Ait ACF ve PACF Grafikleri

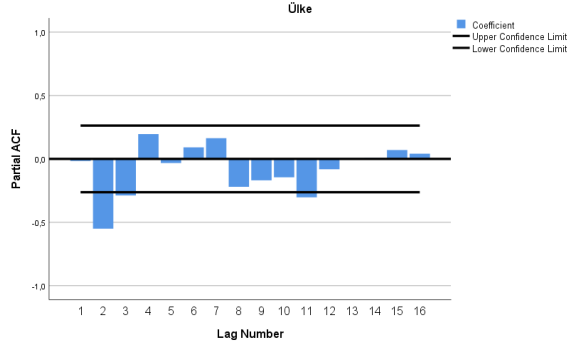
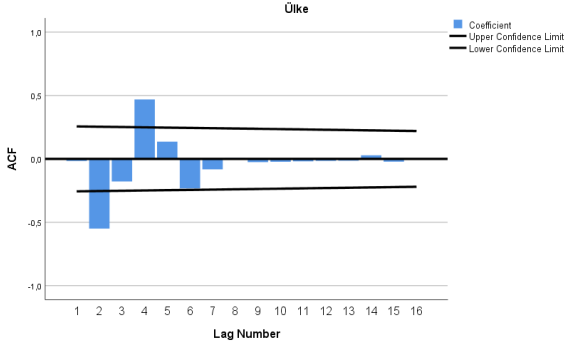
Şekil 1: Arjantin'e Ait ACF ve PACF Grafikleri



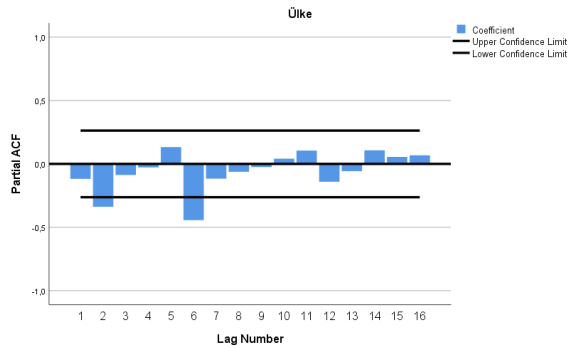
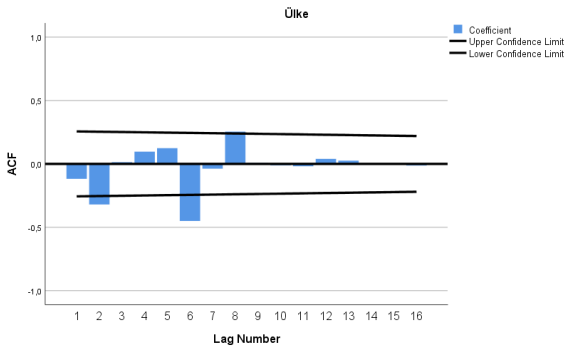
Şekil 2: Avustralya'ya Ait ACF ve PACF Grafikleri



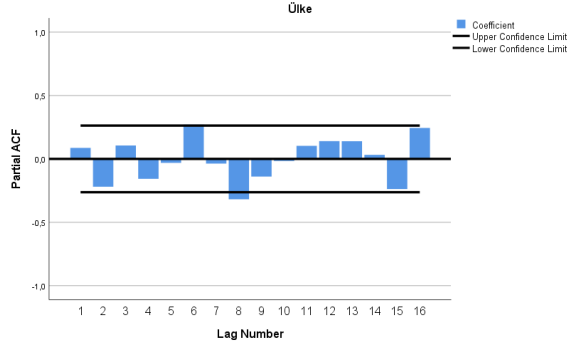
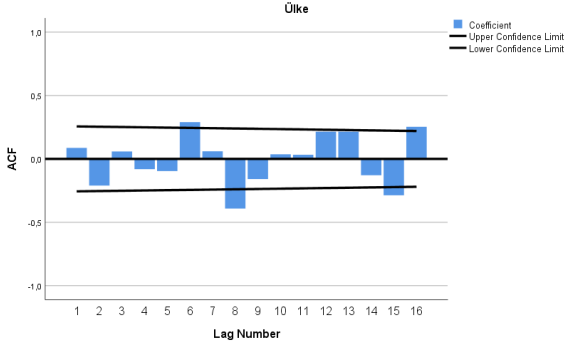
Şekil 3: Brezilya'ya Ait ACF ve PACF Grafikleri



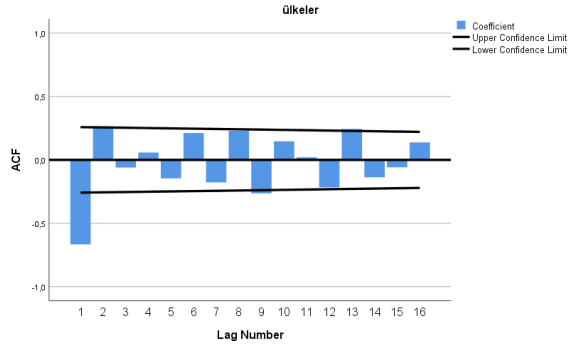
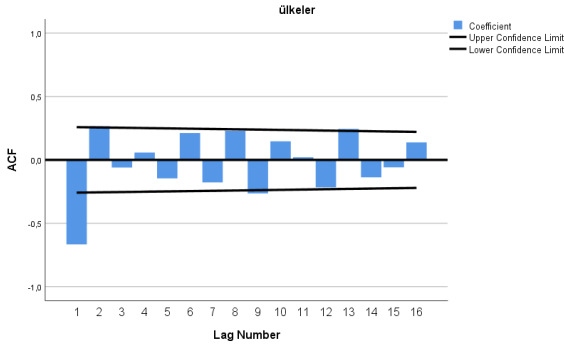
Şekil 4: Kanada'ya Ait ACF ve PACF Grafikleri



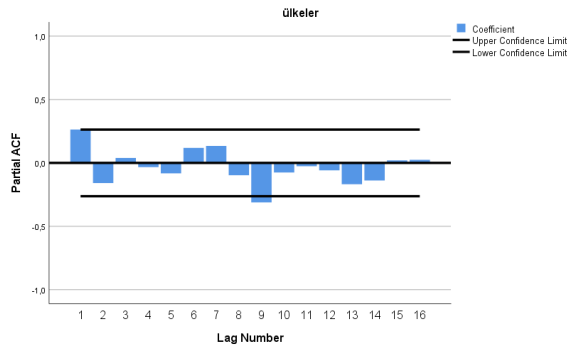
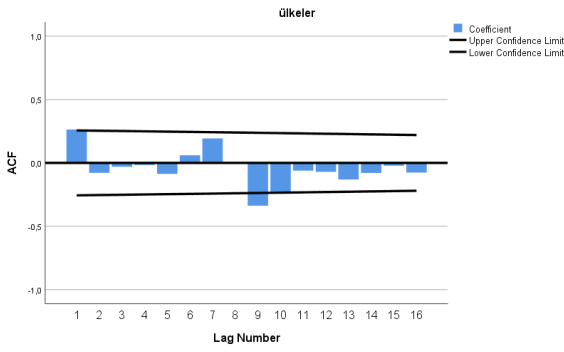
Şekil 5: Çin'e Ait ACF ve PACF Grafikleri



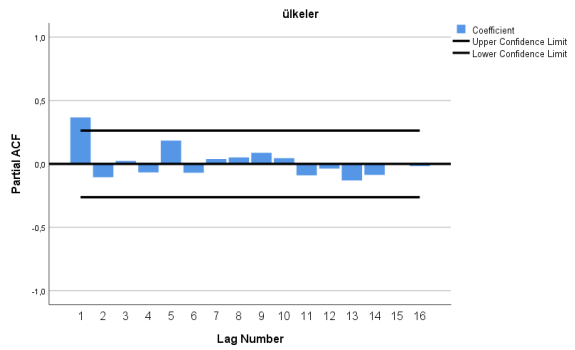
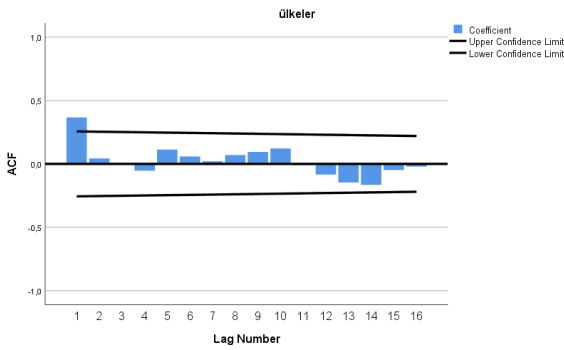
Şekil 6: Hindistan'a Ait ACF ve PACF Grafikleri



Şekil 7: Endonezya'ya Ait ACF ve PACF Grafikleri

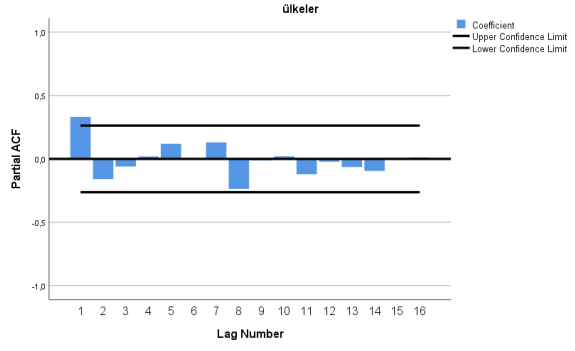
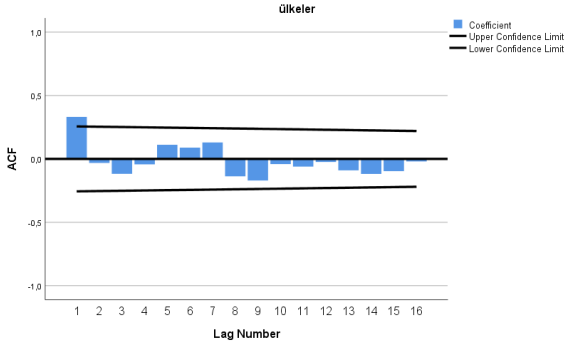


Şekil 8: Japonya'ya Ait ACF ve PACF Grafikleri

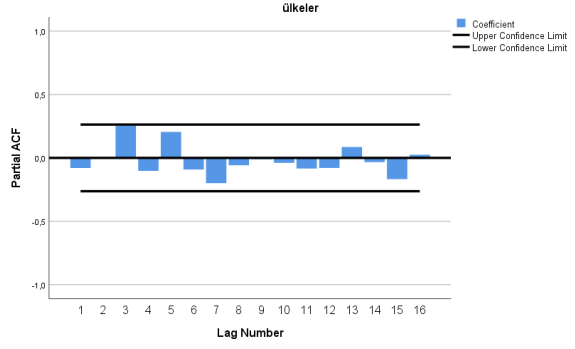
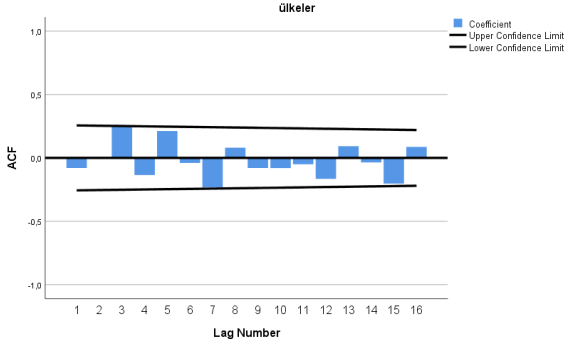




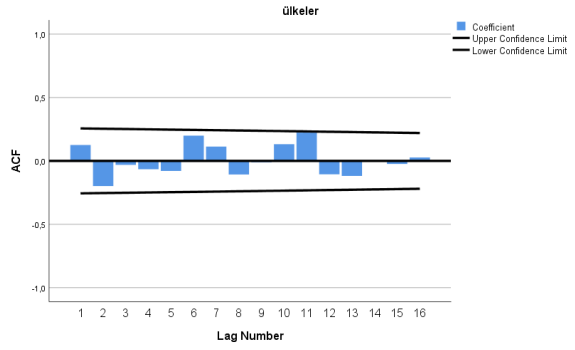
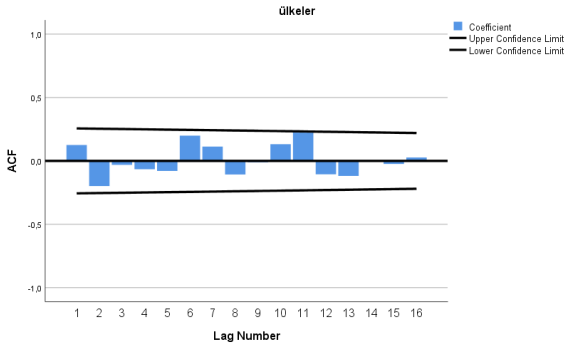
Şekil 9: Güney Kore'ye Ait ACF ve PACF Grafikleri



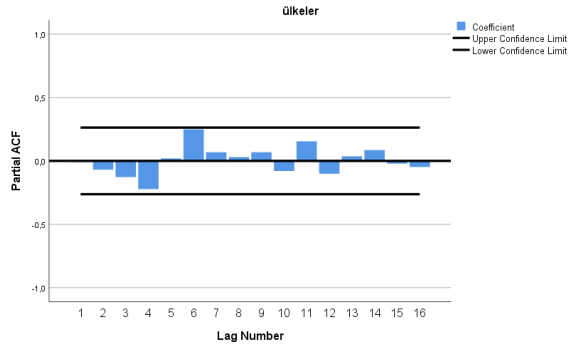
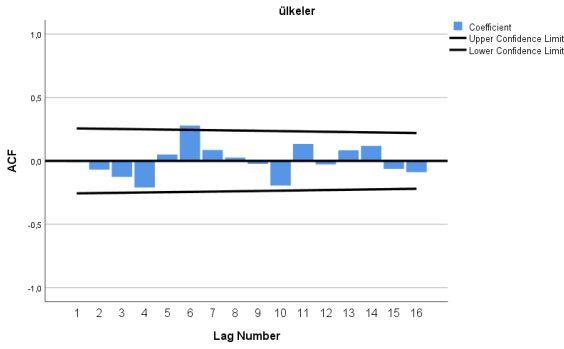
Şekil 10: Meksika'ya Ait ACF ve PACF Grafikleri



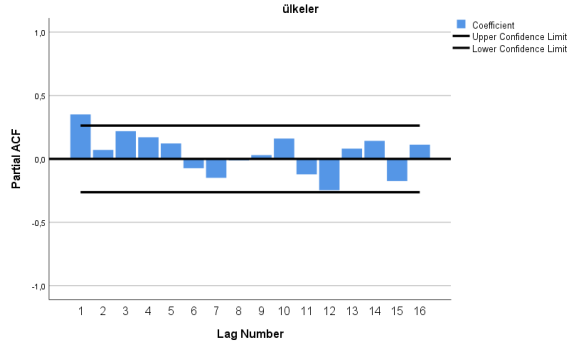
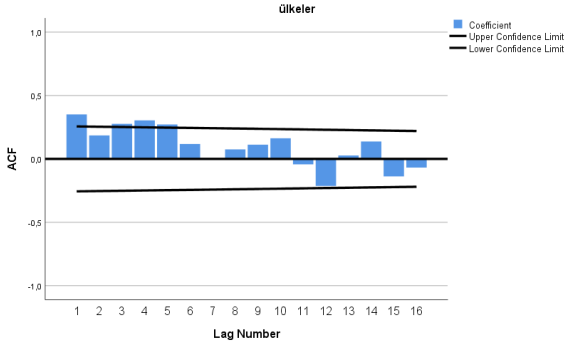
Şekil 11: Sudi Arabistan'a Ait ACF ve PACF Grafikleri



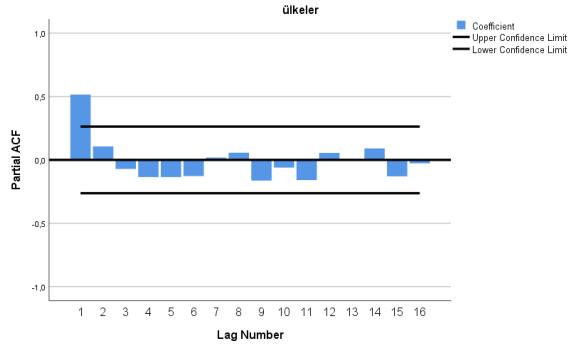
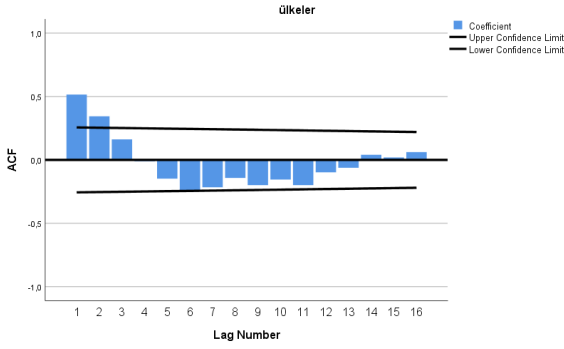
Şekil 12: Güney Afrika'ya Ait ACF ve PACF Grafikleri



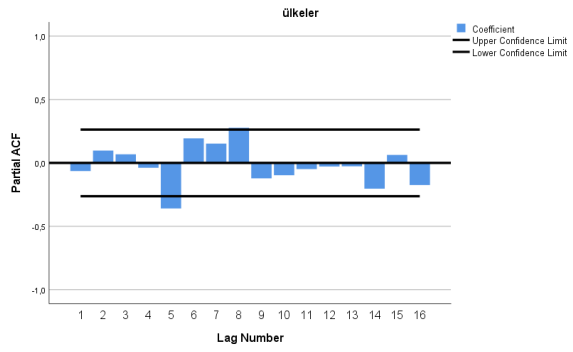
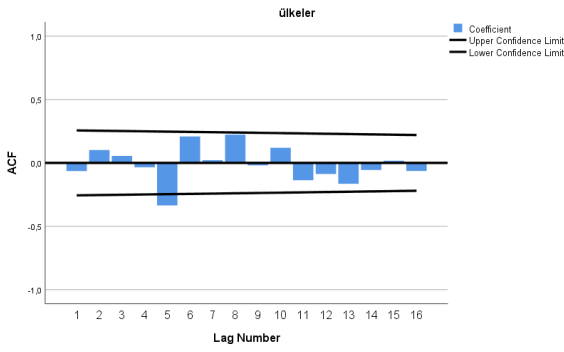
Şekil 13: Türkiye'ye Ait ACF ve PACF Grafikleri



Şekil 14: İngiltere'ye Ait ACF ve PACF Grafikleri



Şekil 15: ABD'ye Ait ACF ve PACF Grafikleri



# BRICS Ülkelerinin Küresel Güç Olma Potansiyelleri ve Türkiye

Mehmet Enes AŐCI\*

## Özet

21. Yüzyıl gerek siyasal gelişmeler gerekse küresel ekonomik düzende hızlı ve önemli değişimlere sahne olmaktadır. 2008 küresel krizi bu değişim sürecine çarpan etkisi yaparak boyutlarını farklılaştırmıştır. Başlıca ekonomik göstergeler incelendiğinde son on yılda Batılı ülkelerde bir gerileme, gelişmekte olan ülkelerde ise daha üst sıralara doğru bir hareketlenme gözlemlenmektedir. 2000'li yılların başından itibaren hızlı ekonomik büyümeleri, yabancı yatırımlar için bir cazibe merkezi oluşturmaları, küresel ekonomi üzerindeki etkinlikleri hızla artan ekonomiler arasında Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve sonradan bu gruba dahil olan Güney Afrika'nın oluşturduğu BRICS ülkeleri dikkat çekmiş ve bir çok analizlere konu olmuştur. Bu analizlerde geleceğin yükselen BRICS ekonomileri tarafından şekillendirileceği ve bu ülkelerin küresel güç olarak dünya ekonomisinde başat konuma geleceği ileri sürülmüştür. Bu çalışmamızda yükselen ekonomiler olarak kabul edilen BRICS ülkelerinin genel özelliklerinin yanısıra temel ekonomik özellikleri incelenmiş, Türkiye ile BRICS ülkelerinin başlıca ekonomik ve sosyal göstergeleri temel alınarak mukayese edilmiş ve bu ülkelerden Türkiye ile ticaret hacmi açısından ilk iki sırayı paylaşan Rusya ve Çin'in Türkiye ile ilişkileri, riskler ve fırsatlar bağlamında değerlendirilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** BRICS, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Türkiye, Dünya Ticareti, Ekonomik Büyüme, Çok Kutupluluk

## BRICS Countries as Global Power Potentials and Turkey

### Abstract

The 21st century is undergoing rapid and significant changes in both political developments and global economic order. The global crisis of 2008 has differentiated its dimensions by impacting this change process. When the main economic indicators are analyzed, a decline has been observed in the Western countries in the last decade, and a movement towards higher places in the developing countries. Brazil, Russia, India, China and South Africa, which were later included in this group, attracted attention and became the subject of many analyzes. These analyzes suggest that the future will be shaped by emerging BRICS economies and that these countries will become the dominant power in the world economy as a global power. In this study we examined the basic economic characteristics as well as the general features of emerging economies, which are regarded as the BRICS countries, economic principal of the BRICS countries, Turkey and social indicators were compared on the basis and in terms of trade volume between Turkey and these countries, the first two places share in Russia and relations with China in Turkey , risks and opportunities.

**KeyWords:** BRICS, Brazil, Russia, India, China, South Africa, Turkey, World Trade, Economic Growth, Multi-Polarity.

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, [enesasci@gmail.com](mailto:enesasci@gmail.com)

## 1. Giriş

21. Yüzyılda önemli siyasal gelişmelere paralel olarak, globalleşmenin hızlanması ile birlikte küresel ekonomik sistemlerde önemli değişimler yaşanmaktadır. Özellikle üretim süreçlerinde, üretimin organizasyonunda ve dünyadaki dağılımında çok büyük farklılaşmalar gerçekleşmiştir. 2008 küresel krizinin bu değişim sürecine hızlandırıcı etkisi olmuş, değişim olgusu boyut değiştirmiştir. Son on yılın başlıca ekonomik göstergeleri zengin batılı ülkelerin gerilediklerini, gelişmekte olan ülkelerin daha üst sıralara yükseldiğini göstermektedir.

21. Yüzyılın başından itibaren hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştiren, büyük oranda yabancı yatırım çekmeyi başaran ve küresel ekonomide etkinliği hızla artan ülkeler değişik şekillerde sınıflandırılmaya başlanmıştır. Bu sınıflandırmalar arasında, ucuz emek girdisi ve bunun sonucu olan düşük üretim maliyetleri avantajıyla yüksek büyüme oranları gerçekleştiren, yüksek düzeyde doğrudan yabancı yatırımları çeken, ihracat düzeyini, döviz rezervlerini ve GSYH'sini dikkat çekici hızlarda arttırabilen; gerçekleşen ekonomik buhranlardan görece daha az zarar gören dört ülke dikkat çekmiştir. Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin oluşturduğu bu ülkeler grubu, 2001 yılında Goldman Sachs Yönetim Kurulu Başkanı, Ekonomist Jim O' Neill'in ifadesi ile BRIC ülkeleri olarak isimlendirilmiştir. Bu ülkelerin temel karakteristikleri arasında yüksek nüfusları, doğal kaynak zenginlikleri, milli gelirlerindeki hızlı artışlar ve iç tüketici sayılarının yüksekliği dikkat çekmektedir. 2010 yılının Aralık ayı itibariyle Güney Afrika'nın da bu gruba katılımıyla grup BRICS olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Narin ve Kutluay, 2013: 32).

## 2. Bric/Brics Ülkeleri

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in baş harflerinin bir araya getirilmesi ile oluşan bir kısaltma olan BRIC (Brazil, Russian, India and China) terimi ilk kez 2001 yılında Goldman Sachs Yönetim Kurulu Başkanı iktisatçı Jim O' Neill tarafından kullanılmış ve literatüre girmiştir. Goldman Sachs'ın 2001 tarihli "Building Better Global Economic BRICs" başlıklı raporunda dünyanın ekonomik olarak daha güçlü BRIC'lere gereksinim duyduğu vurgulanmıştır. Dünya ekonomisinde en hızlı gelişen yükselen piyasalar olarak tanımlanan bu ülkeler, ekonomik büyümelerindeki dikkat çekici hızları, yüksek iç tüketim kapasiteleri ve birçok alanda iş birliği yapma olanakları gibi çok sayıda önemli özellikleri ile dikkat çekmektedir (Goldman Sachs, 2001; Moura 2012). Toplam yüzölçümleri dünya yüzölçümünün % 25'inden, nüfus toplamları da dünya nüfusunun % 40'ından daha fazladır. Ekonomik göstergeler temel alınarak bakıldığında küresel ekonomik gücün geleneksel ekonomik lider olarak kabul edilen G7 (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD) ülkelerinden BRIC ülkelerine kayacağı ve BRIC ülkelerinin ekonomik alanda dünya liderliğini ele geçirebileceği değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Hult, 2009:1; Haibin, 2012:1).

Dominik Wilson ve Roopa Purushothaman'ın hazırladığı ve 2003 yılında yayımladıkları "Dreaming With BRICs" başlıklı Goldman Sachs raporunda; 2050 yılına kadar küresel ekonomiye yönelik öngörülerinde 2050 yılında Çin'in dünyanın en büyük ekonomisi, üçüncü büyük ekonominin Hindistan, dördüncü büyük ekonominin Brezilya, altıncı büyük ekonominin ise Rusya olacağı ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra Çin ve Hindistan'ın imalat ve hizmet sektöründe, Brezilya ve Rusya'nın da hammadde sektöründe belirleyici güç olacakları da ifade edilmiştir (Goldman Sachs, 2003:1-24).

## 3. Brics Ülkelerinin Genel Özellikleri

### 3.1. Brezilya

Güney Amerika'nın en büyük ekonomisine ve en geniş topraklarına sahip olması Brezilya'nın kendi bölgesinde dikkat çekecek biçimde öne çıkarmıştır. Aynı zamanda dünyanın en büyük on ekonomisi arasında yer alması da bu özelliğini pekiştirmiştir. Tarihsel, kültürel ve coğrafi açıdan Batı Avrupa'ya ve ABD'ye yakın olması Brezilya'ya Batılı bir karakteristik özellik de kazandırmaktadır (Sotero ve Armijo, 2007: 64). Bu açıdan bakıldığında Brezilya BRICS ülkeleri içerisinde Batılı özelliklere sahip tek ülke konumundadır. Bununla birlikte Brezilya Atlantik veya Batı bloklarının temsilcisi de değildir.

Birçok ülke ile eş zamanlı iş birlikleri sürdürmekte, barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmayı amaçlayan bağımsız politikalar izlemektedir.

Bunlar Brezilya'nın uluslararası arenada dikkat çekici özellikleri olmuştur (Goldman Sachs, 2001). Brezilya GSYİH sıralamasında dünyada 8., büyüme hızı açısından dünyada 31., nüfus ve yüzölçümü değerleri sıralamasında dünyada 5. sıradadır. Brezilya Güney Yarımkürenin en geniş yüzölçümüne, Güney Amerika'nın en fazla nüfusuna sahip ülkesidir. BRICS ülkeleri arasında ise yüzölçümü, nüfus, ekonomik büyüklük ve büyüme hızı bakımından 3. büyük ülkedir. Bu özellikleri Brezilya'nın önemini açıklıkla ortaya koymaktadır. Devlet eski başkanı Lula de Silva'nın Brezilya'nın modernleşmesini amaçlayan birçok reform başarı ile sonuçlanmış, bugünkü Brezilya'nın oluşumuna önemli katkılar sunmuştur.

### **3.2. Rusya**

Rusya dünyanın en geniş topraklarına sahip olan ve çok zengin doğal kaynaklar sayesinde önde gelen petrol ve doğalgaz üreticisi olarak birçok ülkenin bağımlılık duyduğu bir konumdadır. Bu nedenle Avrupa ülkeleri diğer ülkeler ile iş birlikleri geliştirerek alternatif boru hatları projeleri yapmakta, Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmaya çabalamaktadırlar. Rusya GSYİH sıralamasında dünyada 6., büyüme hızı değerleri açısından 93. sırada nüfus büyüklüğü olarak 9. sıradadır. BRICS ülkeleri içinde nüfus büyüklüğü ve büyüme hızı değeri açısından 4. sırada; GSYİH sıralamasında ise 3. durumdadır. Çin, Hindistan ve Brezilya'da ekonomik ve siyasal alanlarda ilerlemeler gözlemlenirken, Rusya bu ülkelere oranla büyüme hızında gerileme kaydetmiştir.

### **3.3. Hindistan**

Hindistan Güney Asya'daki en geniş yüzölçümüne sahip bir ülke olarak büyük nüfusu ve bölgesel potansiyeli ile dikkat çekmektedir (Goldman Sachs, 2003:11). Hindistan GSYİH açısından dünyada 4. sırada, büyüme hızı değerlerine göre 5. sırada, nüfus büyüklüğüne göre 2. sırada, yüzölçümü olarak 7. sırada bulunmaktadır. BRICS ülkeleri içinde; GSYİH ve nüfus sıralamasına göre 2. sırada, coğrafi büyüklük olarak 4. sırada yer almakta olup en ayırt edici özelliği, büyüme hızının BRICS ülkeleri içindeki en yüksek ülke olmasıdır. Bu değerlere bakıldığında geleceğin dünyanın cazibe merkezlerinden birinin Hindistan olacağı öngörülmektedir.

### **3.4. Çin**

BRICS 'in en dikkat çekici ülkesi olan Çin'in önemi sürekli artmakta ve çok farklı değerlendirmelerin konusu olmaktadır. Çin, nüfus büyüklüğü bakımından dünyada 1. sırada, GSYİH ve toprak büyüklüğü bakımından dünyada 2. sırada, büyüme hızı değerleri açısından 6. sıradadır. BRICS ülkeleri arasında Çin; GSYİH bakımından 1. sırada, toprak büyüklüğü olarak 2. sıradadır. Dünya siyasetinde de ağırlığını arttıran Çin bütün bu özellikleri açısından mevcut potansiyelini etkin kullanabildiği takdirde dünyanın en büyük ekonomisi olmaya en büyük aday ülkedir.

### **3.5. Güney Afrika Cumhuriyeti**

BRICS olarak adlandırılan ülkeler topluluğuna en son katılan Güney Afrika Cumhuriyeti diğer BRICS üyesi ülkelerle kıyaslanamayacak ölçüde düşük değerler sergilemektedir. Güney Afrika Cumhuriyeti GSYİH, nüfus ve toprak büyüklüğü değerlerine göre dünyada 25. sırada, büyüme hızı oranlarına göre 118. sıradadır. BRICS ülkeleri arasında da her bir değerlendirme unsur açısından sonuncu sıradadır. Güney Afrika'nın BRICS grubuna kabul edilmesi konunun uzmanlarında şaşkınlık yaratmış, bu gruba hangi ölçüde katkı sağlayıp, etkili olabileceği bağlamında soru işaretlerine yol açmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü gibi BRICS ülkeleri dünya nüfusunun % 40'ına ve toplam GSYH'nin % 25'ine, dünya yüzölçümünün yaklaşık % 25'ine sahiptir. BRICS 'in global ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin % 40'a ulaşacağı; 2050 yılına kadar da dünyanın başat güçleri arasında

yerini alacağı yapılan öngörülerde sıklıkla ifade edilmektedir. Ekonomik gücünün yanı sıra siyasal bir güç olarak da küresel siyasette söz sahibi olmak isteyen BRICS mevcut düzene alternatif bir yapılanma olarak geleceğe yönelik projeksiyonlarda kendinden bahsettirmektedir. Üye ülkeler arasında çelişki ve çekişmeler yaşanmadığı ve ülke içi sorunların minimize edildiği takdirde BRICS oluşumunun gelişimini sürdüreceği ve daha üst sıralara tırmanacağı öngörülmektedir. Bu nedenle BRICS üyesi ülkeler "Yükselen Güç" olarak adlandırılmaktadır (Elbasan, 2011:426).

#### 4. BRICS Ülkelerinin Başlıca Ekonomik Özellikleri

Globalleşmenin bir gereği olarak ülkeler dünya ekonomisi içerisinde etkinliklerini artırma amacıyla ticari ve finansal alanlarda güç birliğine yönelik bloklar oluşturmaktadırlar. Bu bloklar bazen bölgesel temele dayanmakta, bazen de bölgesel temele dayanmayan entegrasyonlar da olabilmektedir. BRIC coğrafi esasa dayanmayan entegrasyonların bir örneğidir. Bu birlikteliği oluşturan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in ekonomik büyüklük olarak önümüzdeki elli yıl içerisinde dünya ekonomisinin dominant güçleri konumuna geleceği ve söz konusu ülkelerin 2025 yılında ise ekonomik büyüklüklerinin G-6 ülkelerinin<sup>1</sup> toplam ekonomik büyüklüğünün yarısından fazlasına ulaşacağı öngörülmektedir (Wilson ve Purushothaman, 2003:1; Akgemci, 2011:3). Bu öngörünün temel dayanağını BRICS ülkelerinin 2003 yılındaki toplam GSYH'lerinin G-6 ülkelerinin toplam GSYH'sinin % 15'ine eşdeğerde gerçekleşmesi gerçeği baz alınarak, gelecek dönemlerde de BRICS ekonomilerinin gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüklüklerini yakalayıp geçeceği görüşü oluşturmaktadır (Armijo, 2007: 8).

Demokratik, kültürel ve ekonomik olarak farklı özellikler göstermelerine rağmen BRICS ülkeleri uluslararası ticaretteki payları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının oranına bağlı olarak elde ettikleri döviz rezervlerinin büyüklüğü bakımından benzer özelliklere sahiptirler. 2010 yılı itibariyle Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya dünyadaki toplam döviz rezervinin % 40'ına sahip olmuştur ve yalnızca Çin 2,4 trilyon \$ döviz rezervi ile birinci sırada bulunmaktadır (Piper, 2015: 4). Döviz rezervine dayalı ekonomik büyüme bu ülkelerin ortak özelliği olmakla beraber, her bir ülkenin sektörel gelişimi kendine özgü bir yapısal özellik göstermektedir. Örneğin, Çin ekonomisi düşük iş gücü ve düşük girdi maliyetini temel alan yatırımları ön plana çıkarırken, Rus ekonomisi engin enerji kaynakları silah ve ağır sanayi ağırlıklı bir üretim yapısı sergilemektedir. Hindistan düşük emek maliyetinin yanı sıra dış kaynak kullanımının olanaklarını da kullanarak ihracat dayalı büyüme stratejisi uygulamaktadır. Brezilya ve Güney Afrika ekonomilerinin ağırlık noktasını ise enerji ihracına dayanmakta ve bu sektördeki uluslararası fiyat ve talep dalgalanmaları ekonomi üzerinde önemli etkiler yaratabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında BRICS ekonomileri farklı sektörlerde uzmanlaşmış olmakla birlikte, yapısal olarak birincil sektörlerle ve yabancı yatırımlara öncelik vermektedir (Chu,2014:1; Radulescu vd., 2014:609).

Yıllar itibariyle ekonomik gelişim trendlerini incelediğimizde BRICS ülkelerinde emek ve sermaye miktarındaki artışın yanı sıra toplam faktör verimliliğinin de arttığı ve 2006 yılında toplam faktör verimliliği payının % 10'ları aştığı görülmektedir (UN, 2014: 22). Burada Çin'in 1990-2000 ve 2000-2005 dönemlerinde % 10,4 ve % 9,6'lık büyüme oranlarını gerçekleştirmesi, faktör verimliliğindeki artışın bir sonucu olarak sağlanmıştır. Benzer şekilde Hindistan da aynı dönemlerde % 6 ve % 6,9 oranlarında bir büyüme kaydetmiş, bu oran 2010 yılında % 10,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu değerler Hindistan ve Çin'in düşük iş gücü ve düşük maliyetli kaynak kullanımının olanaklarından yararlanarak ekonomik büyüme oranlarını yükselttiklerini göstermektedir. Rusya'nın aynı dönemde dünyadaki enerji fiyatlarındaki yükselişten kaynaklanan bir büyüme artışı gösterdiği, küresel ekonomik krizin enerji fiyatlarına yansıyan olumsuz etkisinin bir sonucu olarak 2009 yılında büyüme oranlarında düşüş eğilimi görülmektedir. Brezilya % 3 civarında süren büyüme oranı 2010 yılında yükselmiş ancak 2009 yılında negatif büyüme gerçekleşmiştir (Ersungur, vd. 2017:397).

<sup>1</sup> G-6 Ülkeleri: Dünya'nın en büyük ekonomilerine sahip altı ülkeyi (ABD, Japonya, Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere) ifade etmektedir

Aşağıda yıllara göre BRICS ülkelerinin reel GSYH'lerinde gerçekleşen ortalama yıllık büyüme oranları yer almaktadır.

**Tablo 1: 1980- 2020 Yılları Arasında Reel GSYİH Büyüme Oranlarının Ortalama Yıllık Değişimi**

Ülkeler	1980-1990	1990-2000	2000-2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2020
Çin	10.3	10.4	9.6	8.7	10.3	9.3	7.8	7.8	7.4	6.8	6.3	6.3
Rusya	-	-4.7	6.2	-7.9	4.8	4.3	3.4	1.3	0.6	-3.8	-0.6	1.5
Brezilya	2.8	2.9	2.8	-0.2	7.5	3.9	1.8	2.7	0.1	-1.0	-1.0	2.5
Hindistan	5.8	6.0	6.9	7.4	10.4	6.6	5.1	6.9	7.2	7.2	7.5	7.8
Güney Afrika	1.6	2.1	4.0	-2.1	1.9	3.2	2.2	2.2	1.5	2.0	2.1	2.8
<b>BRICS Ortalama</b>	<b>5.13</b>	<b>3.34</b>	<b>5.9</b>	<b>1.18</b>	<b>6.98</b>	<b>5.46</b>	<b>4.06</b>	<b>4.18</b>	<b>3.36</b>	<b>2.24</b>	<b>2.86</b>	<b>4.18</b>

**Kaynak:** Francesca Beusang ve IMF, World Economic Outlook Aralık 2012 ve Nisan 2015 -veri yok anlamındadır. (Erişim Tarihi: 29.03.2016).

## 5. BRICS Ülkelerinin Dünya Ticaretindeki Konumu

BRICS ülkelerinin dünya ticaretindeki paylarının artması ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları için bir çekim merkezi oluşturmaları küresel ekonomide de ön plana çıkmalarını sağlayan başlıca itici güç olmuştur. 1990'lı yıllardan başlayarak BRICS ülkeleri ağırlıklı olarak hizmet ve üretim sektöründe olmak üzere dünyada en yüksek düzeyde yabancı sermaye çekmeyi başaran ülkeler arasındadırlar. Bu durumda bu ülkelerin yüksek nüfusları ve bunun doğal bir sonucu olarak tüketici sayısındaki yükseklik, büyüme performanslarını olumlu etkilemekte, aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımlar açısından da bir cazibe merkezi olmalarını sağlamaktadır. BRIC ülkelerinin uyguladıkları neo- liberal politikalar ve bunun bir gereği olarak ticari engelleri kaldırmaları da yabancı sermaye hareketlerinin yönünün bu ülkelere çevrilmesinde etkin olmuştur (Oliviera, 2014: 33-34).

Dış ticaret hacmine göre Çin dünyada ihracat payı açısından birinci sırada olup, ardından Almanya ve ABD gelmektedir. Diğer BRIC ülkelerinden Rusya ihracat sıralamasında dünyada sekizinci, Hindistan yirmi birinci, Brezilya yirmi üçüncü, Güney Afrika ise kırk üçüncü sırada bulunmaktadır (Purugganan, vd., 2014:2). BRICS ülkelerinden Çin söz konusu ihracat artışını ithalatta serbestleşme politikaları ile dış ülke piyasalarına yönelik üretim yapan şirketlere sağlanan teşviklerin getirdiği olumlu yatırım ortamından yararlanarak gerçekleştirmiştir. Bu politikaların makine ithalatı ve üretimin temel girdileri üzerindeki vergi indirimleri, firmalara doğrudan nakit destekleri ve finansal piyasalara giriş kolaylıkları gibi uygulamalar ile de desteklenmesi Çin'in ihracat artışını olumlu yönde etkileyen diğer faktörler arasında sayılabilir (Defer ve Riano, 2013: 24).

1990'lardan itibaren Brezilya ithal ikameci endüstrileşme politikalarını terk ederek ihracata yönelik sanayileşme politikalarına yönelmiştir. Bunun yanı sıra ithal mallardaki tarife dışı engeller kaldırılmış ve ithalattan alınan vergi oranları düşürülmüştür (Averbug, 2000:2). Hem bölgesel hem de bölge dışındaki ülkelerle geliştirilen ticari iş birlikleri ve ikili anlaşmalar Brezilya'nın ticaret hacmini genişletici unsurlar olarak öne çıkmıştır. MERCUSUR ( Güney Ortak Pazarı) üyeliğinden kaynaklanan avantajları da kullanarak bu pazara yapılan ticari mal ihracatının % 10'unu gerçekleştirmiş, Türkiye, Ürdün, Fas, Güney Afrika Birliği ülkeleri, İsrail ve Körfez Ekonomik İşbirliği Konseyi ile ticari işbirlikleri oluşturabilmek için anlaşmalar da yapmıştır. Brezilya ayrıca ihracatı desteklemeye yönelik ihracat finansman programları geliştirmiş finans, sigorta ve garanti alanlarında planlamalar yapmıştır. Bunun yanı sıra dış ticareti serbest ticaret bölgeleri kurarak desteklemiş, ihracatta vergi iadeleri ile ihracatçılara önemli destek ve kolaylıklar sağlamıştır (WTO, 2009: 12-13).

Küresel piyasalarda dikkat çeken bir performans sergileyerek önemli bir oyuncu konumuna gelen Hindistan bu başarısını 1991 yılından itibaren izlediği dışa açık ekonomi, liberal yatırım politikaları ile

gerçekleştirmiştir (Sharma, 2000:3). Bu bağlamda ithalat vergi oranlarında büyük indirimler sağlanmış, 714 adet ithal ürün üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. İhracat artışını sağlamaya yönelik olarak ise ihracat teşvikleri getirilmiştir. Bu teşvikler ihraca yönelik yapılan girdi ithalatlarındaki vergi iadelerini, bazı yatırım mallarının ithalatında vergi muafiyeti, serbest bölgelerden yapılan ihracatlar için sağlanan vergi muafiyetlerini kapsamaktadır (Balasubramanyam, 2003:1359-1362). Bunun yanı sıra Hindistan ticari faaliyetlerde bölgeselleşmenin yanı sıra küreselleşmeye de önem vermiş Uzak Doğu, Latin Amerika, Güney Doğu Asya Birliği ve Avrupa Birliği'nden bir çok ülke ile ticari anlaşmalar yaparak faaliyetlerini geniş bir yelpaze içerisinde gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Gasiorek, vd., 2007:12).

Önceleri katı korumacı ve devlet tekeli ağırlıklı bir dış ticaret politikası güden Rusya, 1991 yılından itibaren liberal ekonomik politikaları benimsemiştir. Bu liberalleşme uygulamaları yerli üreticilerin dış piyasalara açılmasının önündeki engellerin kaldırılmasının yanı sıra yabancı sermayenin ve ithal mallarının iç piyasaya girişinin kolaylaştırılması ve teşviki ile gerçekleştirilmiştir ( Makeeva ve Chaplygina, 2008: 4). Rusya'nın ticari faaliyetlerinin artmasını etkileyen önemli bir faktör de komünizmin terk edilmesi sonrasında Batı ile ve özellikle Avrupa ülkeleri ile petrol ve doğal gaz ihracatı bağlamında entegrasyonun geliştirilmesi sonucunda ihracat hacminde sağlanan genişlemedir (Hanson, 2008: 6).

Güney Afrika 1970'lerden itibaren ithal ikameci politikaları terk ederek ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisine yönelmiştir. 1990'lı yıllarda ise Güney Afrika'da ihracatın yoğun biçimde teşvik edilmiş ve ekonomik büyüme stratejisinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu dönemde tekstil, giyim ve motorlu araçlar gibi ihraç mallarına gümrük vergisi muafiyeti olanağı tanınmış, endüstri ürünlerin ihracat teşvikleri getirilmiş, ithalattan alınan ek vergiler sınırlandırılmış, bununla birlikte ithalattaki miktar kısıtlamaları da azaltılmıştır (Edwards, vd., 2009: 3). Güney Afrika'da dış ticaretin gelişimine bölgesel entegrasyonlar ve diğer bölgelerdeki ülkeler ile yapılan ticaret anlaşmalarının önemli katkıları olmuştur. Bölgesel iş birlikleri bağlamında Güney Afrika Gümrük Birliği oluşturulmuş ve birlikteki üye ülkeler ile yapılan serbest ticaret anlaşması iş birliğini geliştirme hedefine katkı sunmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği ile on iki yıllık bir süreç içinde serbest ticaret bölgesi kurulması ve tarafların pazarlarını birbirlerine açması hedeflenmiştir (Teweldemedhin, 2009: 72-73). BRIC ülkelerine katılmasından sonra Çin ve Hindistan'ın önemli katkıları Güney Afrika'nın ihracat hacminin hızlıca büyümesine destek olmuştur (IDC, 2014: 10-11).

BRICS ülkelerinin dünya ihracatındaki payı 1990 yılından itibaren artış göstermiş, 2014 yılında % 18,3 düzeyine ulaşmıştır. İhracat hacmini en fazla arttıran BRICS ülkesi Çin olmuş, onu Rusya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika takip etmiştir. Çin'in ihracat payını başarı ile arttırmasında birincil ürünlerden imalat sanayiine doğru bir geçiş olması ve bu sanayi ürünlerinin ihracatında 1990'lı yıllardan itibaren başlayan artışın istikrarlı olarak sürdürülmesi etkili olmuştur (Athukorala, 2009: 4). Rusya'nın ihracatındaki artış ise 2000'li yıllarda ki petrol ve doğalgaz fiyatlarının olumlu etkisi ile gerçekleşmiş, ayrıca piyasa ekonomisine geçiş sonrasındaki coğrafi bağlantıların desteği ile hız kazanmıştır (Makeeva ve Chaplygina, 2008:5).

**Tablo 2: BRICS Ülkelerinin Dünya İhracatı İçerisindeki Payları**

Ülkeler	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Brezilya	0,90	0,90	0,85	1,13	1,22	1,32	1,4	1,31	1,28	1,18
Çin	1,78	2,87	3,86	7,25	9,57	10,31	10,35	11,07	11,65	12,32
Hindistan	0,51	0,59	0,66	0,95	1,31	1,48	1,65	1,60	1,66	1,69
Rusya	-	1,59	1,63	2,32	2,42	2,62	2,85	2,86	2,76	2,62
Güney Afrika	0,67	0,54	0,46	0,49	0,49	0,6	0,59	0,54	0,51	0,48
BRICS	2,96	6,49	7,46	12,14	15,01	16,33	16,84	17,38	17,86	18,29

**Kaynak:** UNCTAD, (Erişim Tarihi: 30.03.2016) - Veri yok anlamındadır.



BRIC ülkelerinin ithalatları ise yıllar itibariyle artış göstermiş, 2014 yılında bu ülkelerin ithalatlarının toplamının dünya ithalat hacmi içindeki payı % 16,3 düzeyine erişmiştir. İthalat hacmi en yüksek olan BRIC ülkesi Çin'dir, ardından Hindistan, Rusya, Brezilya ve Güney Afrika gelmektedir. Çin'in ithalat kompozisyonuna baktığımızda ithalatının komşularına bağlı bir artış gösterdiği, ithal edip işlediği ürünleri diğer ülkelere ihraç ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra artan hammadde ihtiyacı ve fiyat yükselişlerine bağlı olarak Çin'in Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden yaptığı ithalat hacmi artış göstermektedir. Çin'in 2007 yılında % 22 olan enerji ve hammadde talebi 2010 yılında % 28'e yükselmiştir. Çin artan birincil mal talebini Kazakistan ( % 22), Peru (%14), Şili (% 26) ve Avustralya'dan (%25) yaptığı ithalat ile karşılamaktadır (Lemoine ve Ünal, 2012). Hindistan'ın petrol ve kömür ihtiyacının artması doğal olarak dünya ithalatı içindeki hacminin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca nüfus artışının bir sonucu olarak tarım ürünleri ve demir çelik ürünlerine iç ve dış talep artışı Hindistan'ın toplam ithalatını arttırıcı bir etki yapmaktadır (Bhat, 2011:44).

**Tablo 3: BRICS Ülkelerinin Dünya İthalatındaki Payları**

Ülkeler	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Brezilya	0,62	1,03	0,88	0,72	1,05	1,24	1,29	1,25	1,32	1,26
Çin	1,48	2,52	3,38	6,12	7,93	9,05	9,47	9,76	10,3	10,32
Hindistan	0,65	0,66	0,77	1,33	2,03	2,27	2,52	2,63	2,46	2,44
Rusya	-	1,2	0,67	1,16	1,51	1,61	1,76	1,80	1,80	1,62
Güney Afrika	0,51	0,58	0,45	0,58	0,58	0,63	0,68	0,68	0,67	0,64
BRICS	3,26	5,99	6,15	9,91	13,1	14,8	15,72	16,12	16,55	16,28

Kaynak: UNCTAD, (Erişim Tarihi:30.03.2016) – Veri yok anlamındadır.

## 6. Başlıca Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Bazında Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Mukayesesi

1995-2015 arasındaki yirmi yıllık döneme ilişkin reel büyüme oranlarını beş yıllık periyotlara göre incelediğimizde 1995 yılında Çin'in % 10,9'luk büyüme hacmiyle ilk sırada yer aldığını Türkiye'nin ise % 7,9'uk büyüme oranı ile diğer BRICS ülkelerinin önüne geçerek ikinci sırada olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde Rusya'nın negatif büyümesi ise dikkat çekmektedir. Rus ekonomisi 2000 yılında petrol fiyatlarındaki artışın olumlu etkileri ile 1998 krizinin olumsuzluklarını gidererek yükselişe geçmiş ve Çin'i de geçerek % 10'luk bir büyüme gerçekleştirmiştir. Türkiye bu dönemde Rusya ve Çin'in hemen arkasında Hindistan'a göre % 75, Güney Afrika ve Brezilya'ya göre ise % 60 daha yüksek ekonomik büyüme sağlayarak 3. olmuştur. 2005 yılında ise Çin % 11,4, Hindistan % 9,2'lik bir büyüme gerçekleştirmiş, Türkiye ise % 8,4'lük büyüme oranı ile Rusya, Brezilya ve Güney Afrika'nın üstünde bir büyüme sağlamıştır.

2010 yılında BRICS ülkeleri ile ABD, Avrupa ülkeleri ve Japon ekonomisi arasındaki ayrışmanın en belirgin biçimiyle ortaya çıktığı dönem olmuştur. Çünkü, 2008 yılında yaşanan finansal kriz Avrupa ülkeleri, Amerikan ve Japon ekonomilerinde daralmalara neden olurken, 2010 yılında, BRICS ülkeleri ve Türk ekonomisinde önemli oranlarda büyüme gerçekleşmiştir.

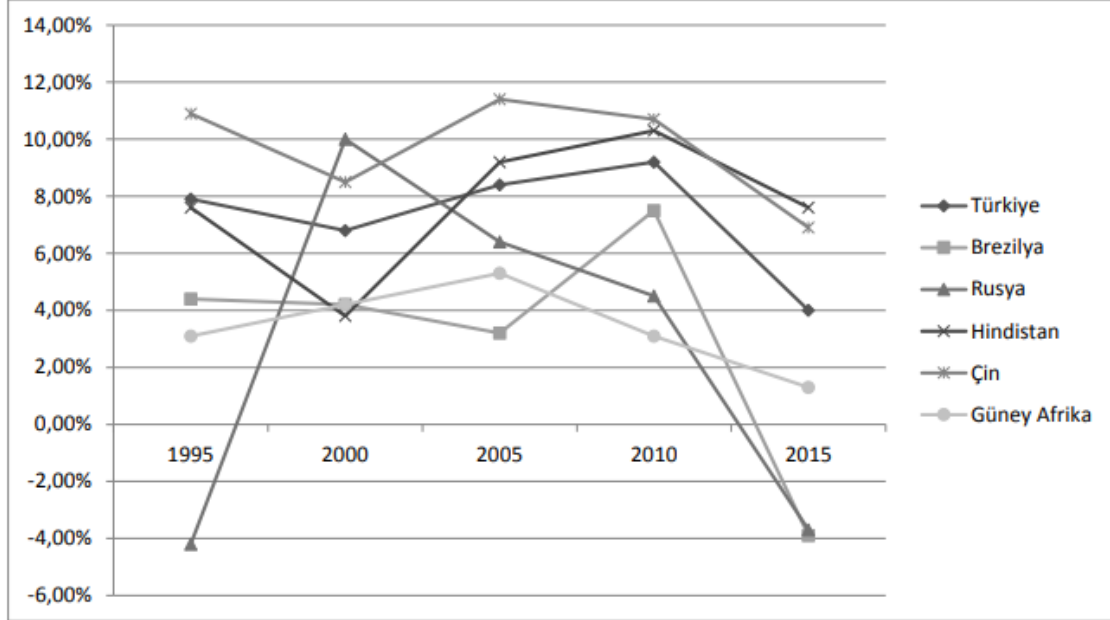
İncelenen dönemin son periyodu olan 2015 yılında ise Türkiye'nin ekonomik büyümesi, Hindistan ve Çin'den sonra kendine üçüncü sırada yer bulurken, global ekonomide gerçekleşen genel gerilemenin de etkisi ile Rusya ve Brezilya'da ise ekonomik büyümenin yönü negatif olarak gerçekleşmiştir.

Yukarıda ki verilere ışığında Türkiye ve BRICS ülkelerinin ekonomik performansları mukayese edildiğinde şu sonuçlara ulaşılabilir:

- Türkiye 1995 yılında büyüme oranları sıralamasında ikinci, diğer dört dönemde de üçüncü sırada yer almıştır. Yani Türkiye büyüme oranı baz alındığında BRICS ortalamasının üzerinde bir başarı göstermiştir.

- 1995 yılında Rusya'da, 2015 yılında ise Rusya'nın yanı sıra Brezilya'da da ekonomik büyüme negatif yönlü gerçekleşmiş; buna karşın bu süreçte büyümesini sürdürmüştür ( Aksu, 2017: 128-129).

**Tablo 4: BRICS Ülkeleri ve Türk Ekonomilerinin Büyüme Oranları (1995-2015)**

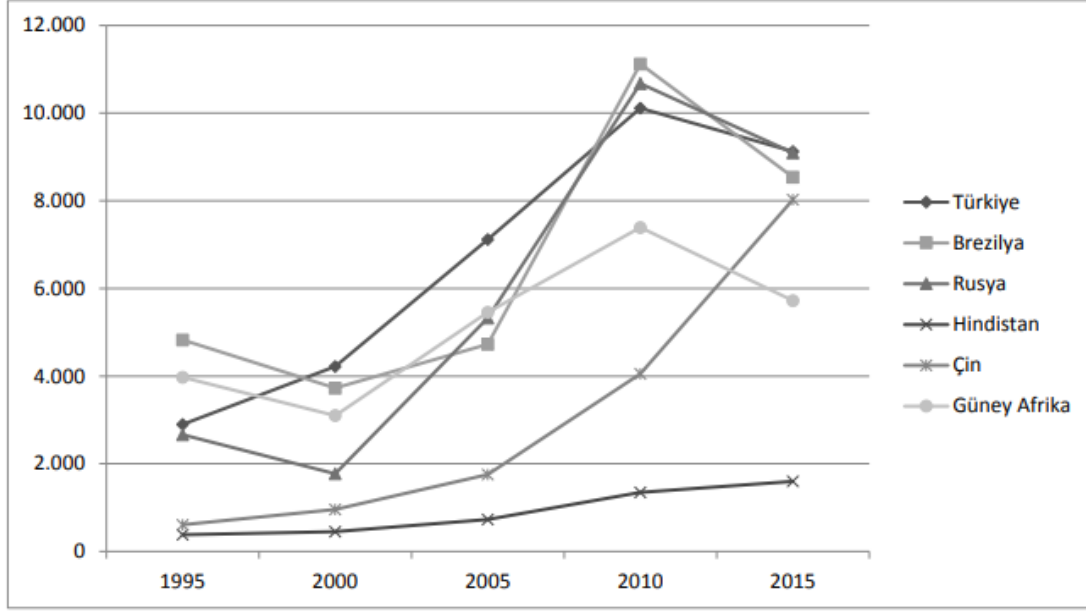


*Kaynak: World Bank, 2016.*

1995- 2015 dönemine ait dolar cinsinden kişi başı GSYİH değerleri incelendiğinde 1995 yılında Brezilya 4800 USD'lik kişi başı GSYİH ile birinci sırada yer almış, Türkiye 2900 USD'lik kişi başı GSYİH'si ile Güney Afrika'da sonra üçüncü sıradadır. Bir milyarın üzerinde nüfusu olan Hindistan ve Çin için GSYİH oranlarında gerçekleşen büyüme artışının kişi başı GSYİH artışına pek fazla bir etkisi olmadığı ileri sürülebilir. Çin 2005 yılında gerçekleştirdiği atılımla bu oranı önemli oranda iyileştirmiştir, ancak Hindistan böyle bir gelişme sağlayamamıştır. Kişi başı 1600 USD'lik GSYİH'nin gerçekleştiği Hindistan 2015 yılında BRICS ülkeleri arasında sonuncu olmuştur. Bu durum nüfusunun yaklaşık 400 milyonluk kısmının günlük kazancı bir doların altında olan ve dünyadaki yoksulluk sınırında yaşayan toplam nüfusun % 40'ının yaşadığı Hindistan için bir tehdit oluşturmaktadır (Yılmaz, 2015:366).

Türkiye 2000 yılında 4200 doların üzerindeki kişi başı GSYİH'si ile BRIC ülkelerinin tümünü geride bırakmıştır. 2015 yılında da benzer bir durum gerçekleştiren Türkiye için ekonomisinde sağlanan büyümenin nüfusuna da yansıdığı ileri sürülebilir. Bu dönemde Türkiye'de Çin'in yaklaşık 6 katı, Hindistan'ın da yaklaşık 10 katı kişi başına GSYİH oranı gerçekleşmiştir. 2010 yılında Türkiye kişi başı GSYİH bakımından Brezilya ve Rusya'nın ardından 3. sırada yer almış; 2015 yılında ise BRICS ülkelerine göre en yüksek kişi başı GSYİH gerçekleştiren ülke olmuştur (Aksu, 2017:129-130).

Tablo 5: BRICS Ülkeleri ile Türkiye'nin Kişi Başına GSYİH Mukayese Tablosu (\$)



Kaynak: World Bank, 2016.

2000-2014 yılları arasında Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki ihracat ve ithalat değerleri toplamına baktığımızda ithalat 10 kat artarken ihracatın yaklaşık olarak 12 kat arttığı görülmektedir. BRICS ülkeleri ile ticari ilişkilerde Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracat tutarının daha yüksek olduğu, bunun yanı sıra Rusya ve Çin'den yapılan ithalatın da artış gösterdiği söylenebilir. BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin dış ticaretinde ağırlıklı olarak Çin ve Rusya'nın başı çektiği bunun yanı sıra diğer ülkeler ile olan dış ticaret hacminin de artış kaydettiği görülmektedir. Türkiye'nin BRICS ülkelerinden yaptığı ithalat oranı 2000 yılında % 11,2 iken, bu oran 2014 yılında yaklaşık % 25 olarak gerçekleşmiş, aynı yıllarda ihracat oranı % 3,2'den % 6,81'e yükselmiştir.

Tablo 6: Türkiye ile BRICS Ülkelerinin Dış Ticaret Oranları (2000-2014- Milyon \$)

Yıllar	Dış Ticaret	Brezilya	Çin	Rusya	Hindistan	Güney Afrika	BRICS
2000	İthalat	301	1.322	3.880	437	171	6.111
	İhracat	41	91	639	56	71	898
2001	İthalat	212	926	3.436	355	345	5.273
	İhracat	90	199	924	74	78	1.366
2002	İthalat	236	1.366	3.863	564	211	6.240
	İhracat	49	263	1.168	72	87	1.639
2003	İthalat	402	2.610	5.451	726	336	9.525
	İhracat	50	505	1.368	71	122	2.115
2004	İthalat	566	4.476	9.033	1.046	1.007	16.129
	İhracat	69	392	1.859	136	190	2.647
2005	İthalat	799	6.885	12.906	1.280	1.260	23.130
	İhracat	103	550	2.377	220	316	3.566
2006	İthalat	935	9.669	17.807	1.579	1.793	31.783
	İhracat	122	693	3.238	222	598	4.873
2007	İthalat	1.173	13.234	23.508	2.300	2.172	42.387
	İhracat	228	1.040	4.727	348	654	6.996
2008	İthalat	1.424	15.658	31.364	2.458	1.502	52.407
	İhracat	318	1.437	6.483	543	1.239	10.020
2009	İthalat	1.106	12.677	19.450	1.903	1.103	36.238
	İhracat	388	1.600	3.190	409	867	6.454
2010	İthalat	1.348	17.181	21.601	3.410	890	44.429
	İhracat	614	2.269	4.628	606	369	8.487
2011	İthalat	2.074	21.693	23.953	6.499	1.955	56.174
	İhracat	883	2.466	5.993	756	511	10.609
2012	İthalat	1.077	21.295	26.625	5.844	1.290	56.131
	İhracat	1.003	2.833	6.681	792	382	11.690
2013	İthalat	1.409	24.686	25.064	6.368	1.479	59.006
	İhracat	936	2.601	6.964	587	620	11.708
2014	İthalat	1.729	24.919	25.589	6.899	1.189	60.324
	İhracat	794	2.861	5.943	587	545	10.730

**Kaynak:** United Nations Comtrade Database (20.11.2016)

Başlıca temel kalkınmışlık göstergelerine göre BRIC ülkeleri ve Türkiye kıyaslandığında; yatırım özgürlüğü, ticaret serbestisi ve çalışma özgürlüğü ölçütlerine göre Türkiye'nin üstünlüğü görülmektedir. Bu ölçütlere göre yapılan değerlendirmelerde Brezilya ve Hindistan Türkiye'nin ardında kalmaktadır. Her ne kadar ekonomik büyüklük ve ekonomik güç açısından Çin'in fark edilir bir üstünlüğü söz konusu olsa da ekonomik kalkınmışlık ve piyasa ekonomisinin işlerliği açısından Türkiye'nin nispi üstünlüğünden söz etmek mümkündür ( Erkan, 2012: 105).

**Tablo 7: Türkiye ve BRICS Ülkelerinin Temel Kalkınmışlık Göstergelerine Göre Mukayesesi**

Ülkeler	İş Özgürlüğü	Ticaret Özgürlüğü	Mali Özgürlük	Parasal Özgürlük	Yatırım Özgürlüğü	Finansal Özgürlük	Mülkiyet Hakları	İşçi Özgürlüğü
Brezilya	54.3	69.8	69.0	75.9	50.0	50.0	50.0	57.8
Rusya	50.7	68.2	82.7	63.1	25.0	40.0	25.0	62.9
Hindistan	36.9	64.2	75.4	65.1	35.0	40.0	50.0	67.2
Çin	49.8	71.6	70.3	75.3	25.0	30.0	20.0	54.9
Türkiye	68.7	85.4	78.2	72.7	70.0	50.0	50.0	39.6

Kaynak: <http://www.heritage.org/index/explore>

0-49.9	50-59.9	60-69.9	70-79.9	80-100
kısıtlı	düşük özgür	orta özgür	oldukça özgür	özgür

Türkiye ile BRICS ülkelerinin karakteristik güçlü ve zayıf yönleri ile karşılaştırdığımızda; Türkiye'nin jeopolitik ve ekonomik konumu, genç ve dinamik nüfusu, hizmet ve sanayi sektörünün genel ekonomi içerisindeki paylarının yüksekliği güçlü yönleri olarak dikkat çekerken, yabancı sermaye yetersizliği, yüksek enerji maliyetleri, teknoloji üretimindeki zafiyeti, düşük iş gücü verimliliği, vergiler ve işgücü maliyetlerindeki yükseklik Türkiye'nin zayıf yönler olarak özetlenebilir.

BRICS ülkelerinden Çin'in yüksek sanayi çeşitliliği ve rekabet gücünün yanı sıra dış finansal yatırımlar için bir cazibe merkezi olması güçlü yönleri arasında sayılabilir. Çin'in başlıca zayıf yönleri ise gelir dağılımdaki büyüyen eşitsizlik, sürdürülebilir kalkınmanın önünde büyük engel oluşturan çevresel sorunlar ile bazı sanayi ve ticaret sektörlerindeki kapasite fazlalığı olarak dikkat çekmektedir.

**Tablo 8: BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri**

Ülkeler	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<b>Brezilya</b>	-Doğal kaynak bol ve çeşitli -Emek maliyeti uygun	-Sosyal altyapı (enerji, yol, yatırım) eksik -Kamu açığı ve faiz yüksek
<b>Rusya</b>	-Doğal kaynak zengin -İşgücü nitelikli -Bölgesel düzeyde istikrarlı bir politika	-Yatırım oranı diğer yükselen ekonomilere göre düşük -Sanayi rekabet gücü düşük -Sermaye teçhizatı eski
<b>Hindistan</b>	-Özel şirketler güçlü -Dış kaynak güçlü (özellikle ilaç ve tekstil sanayi)	-Kamu sektörünün finansal durumu zayıf -Borç servis oranı artıyor, kamu gelirleri azalıyor

Tablo 9: BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Ülkeler	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Çin	-Sanayi çeşitliliği yüksek -Sanayi rekabet gücü yüksek -Dış finansal yatırım gücü yüksek	-Çevre sorunları sürdürülebilir kalkınmayı engelliyor -Gelir dağılımı eşitsizliği artıyor -Bazı sanayi ve ticaret sektörlerinde aşırı kapasite mevcut
Türkiye	-Hizmet ve sanayi sektörünün payı yüksek -Genç ve dinamik nüfus -Jeo-ekonomik konum	-Vergiler ve işgücü maliyetleri yüksek -Enerji maliyetleri yüksek -İşgücü verimliliği düşük -Teknoloji üretimi zayıf -Yabancı sermaye yetersiz

**Kaynak:** T.HULT, "The BRIC Countries", Küresel EDGE Business Review, Vol:3, No:4, 2009, s.2

R.Coşkun, M.Geyik, "Türkiye'nin Rekabet Gücünün Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Önerisi: T ows Matrisi, II.Ulusal Orta Anadolu Kongresi-Küresel Rekabette Yeni Verimlilik Stratejileri, 2002, s.31-53, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=14394> (24.10.2011)

Hindistan'ın başlıca güçlü yönleri arasında sahip olduğu güçlü özel sektör yapısı, dış kaynak çekmedeki başarısı sayılabilirken, kamu gelirlerindeki azalışlar ve kamu sektörünün finansal zafiyeti ise başlıca zayıf yönleri olarak dikkat çekmektedir.

Rusya'nın zengin doğal kaynakları, sahip olduğu nitelikli iş gücü yapısı bölgedeki siyasal etkinliği güçlü yönleri olarak öne çıkmakta, diğer yükselen ekonomilere göre yatırım oranlarındaki düşüklük, sanayi ürünlerinin düşük rekabet gücü gibi hususlar zayıf yönlerini oluşturmaktadır.

Brezilya'nın bol ve çeşitli doğal kaynakları ve düşük emek maliyeti güçlü yönlerini oluşturmakta, ancak alt yapı yetersizliği ve yüksek faizler ile kamu açıkları ise zayıf yönleri olarak dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin genç ve dinamik nüfusu, jeo-stratejik ve ekonomik pozisyonu, ekonomisindeki hizmet ve sanayi sektörünün yüksek oranı güçlü yönleri olarak kabul edilmekte, bununla birlikte teknoloji üretimindeki zafiyeti, düşük iş gücü verimliliği, enerji maliyetlerindeki yükseklik, yüksek vergi ve iş gücü maliyetleri ise zayıf yönleri olarak öne çıkmaktadır (Erkan, 2012:105-106).

## 7. BRICS Ülkeleri ve Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Kapasiteleri Açısından Mukayesesi

Yükselen güçlerin değerlendirilmesi ve belirlenmesine ilişkin genel kabul görmüş somut göstergeler mevcut değildir. Doğal olarak bu durum böyle bir kavramsallaştırma ve kategorizasyonu zorlaştırmaktadır. Ancak ekonomik büyüme oranları kalkınma, global yönetime katkı sunma ve bölgesel liderlik çabaları gibi bazı göstergeler böylesi bir kavramsallaştırmaya katkı sunmaktadır.

**Tablo 10: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Sosyo-Ekonomik Kapasite Karşılaştırılması**

ÜLKELER	Nüfus (MN) D.S. 06.2016	Doğ. Bekl. Yaşam Sür. (Yıl) D.S.	GSYİH SGP (\$MR) D.S.	Kişi Başına GSYİH SGP (\$) D.S.	Ask. Harç. (%GSYİH) D.S.	Enflasyon Oranı (%) D.S.	IFM Kotaları (%) D.S.	IDA Oylama Gücü (%)D.S
TÜRKİYE	80.3 (20)	75.2 (115)	1.589 (18)	20.400 (86)	2.1 (35)	8 (196)	0.96 (20)	0.60 (27)
BREZİLYA	205.8 (6)	74.4 (127)	3.132 (8)	15.600 (103)	1.47 (165)	8.40 (199)	2.22 (10)	1.56 (13)
RUSYA	142.2 (10)	70.3 (153)	3.718 (7)	25.400 (73)	3.49 (16)	7.20 (189)	2.59 (9)	0.33 (47)
HİNDİSTAN	1266.9 (2)	68.1 (164)	7.965 (4)	6.200 (158)	2.4 (31)	5.60 (178)	2.64 (8)	2.93 (6)
ÇİN	1373.6 (1)	75.7 (101)	19.039 (1)	14.100 (113)	2 (40)	2.30 (120)	6.09 (3)	2.18 (9)

**Kaynak:** IMF Data, 2016; World Bank, 2016; The World Factbook 2016, Notlar: MN: Milyon, D.S.: Dünya Sıralaması, Doğ. Bekl. Yaşam Sür: Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi, MR: Milyar, SGP: Satın alma Gücü Paritesi, Ask. Har: Askeri Harcamalar, IDA: International Development Association.

Tablodaki Haziran 2016 verilerine göre Türkiye 80 Milyonun üzerindeki nüfusu ile dünyanın en fazla nüfusa sahip 20. ülkesi konumundadır. BRICS ülkelerinden Çin, Brezilya, Rusya ve Hindistan'ın nüfusları Türkiye'den daha fazladır.

Nüfus yükselen güçler için olduğu kadar yerleşik güçler içinde önemli bir güç göstergesidir. Çin ve Hindistan nüfuslarının toplamı toplam dünya nüfusunun % 35'ini oluşturmaktadır. Bu iki ülkenin nüfusları birbirine çok yakındır ancak Çin, Hindistan'a göre daha hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmiş ve Hindistan'ın dört katı kadar kişi başı GSYİH'ye sahip olarak nüfusun bir ekonomik güç olarak kabul edilebilmek için tek başına yeterli bir gösterge olamayacağını göstermiştir. Ancak yine de yükselen güç değerlendirmesi yapılırken nüfus unsuru değerlendirme dışı bırakılmayacak önemdedir.

GSYİH sıralamasında, Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya'dan sonra Türkiye 5. sırada yer almıştır. Ancak burada Türkiye'nin dünyanın ilk 20 büyük ekonomisi arasında 18. sırada yer aldığı ve kişi başı GSYİH değerleri bakımından Rusya hariç tüm BRICS ülkelerinin üzerinde yer alarak Rusya ile birlikte bu kategoride dünyadaki ilk 100 ülke arasında bulunduğu gibi özelliklerini vurgulamak gerekmektedir.

Türkiye'nin BRICS ülkelerine görece daha iyi bir performans sergilediği faktör Çin'in ardından en yüksek ortalamaya sahip olduğu doğuştan beklenen yaşam süresi faktörüdür. Dengeli, sürdürülebilir ve yüksek oranlı ekonomik büyümenin sağlanması ülkelerin demografik yapılarında gerçekleşen değişimler ile ölçülmektedir; bu husus dikkate alındığında Türkiye'nin BRICS ülkelerine oranla daha ileri bir potansiyel performansa sahip olduğu açıktır.



Türkiye enflasyon oranları sıralamasında yalnızca Brezilya'nın önündedir. Çin'in haricindeki tüm bu ülkelerde gerçekleşen yüksek enflasyon oranları ekonomilerinin olası bazı risklerle karşılaşabileceğinin bir ifadesidir.

Türkiye ve BRICS ülkelerinin askeri harcamalarını incelediğimizde zaten oldukça gelişmiş askeri sanayi ve teknolojiye sahip Rusya ve Hindistan'dan sonra Türkiye'nin üçüncü sırada en yüksek oran ve dünya sıralamasına sahip ülke olarak, jeo-politik ve jeo-stratejik konumu nedeniyle yüzleştiği meydan okumalara cevap verecek güce sahip olduğu görülmektedir.

Dünya Bankası içerisinde faaliyet gösteren uluslararası kalkınma örgütündeki oylama gücü oranları ve sıralamaları kriterine göre Türkiye örgütün 188 üyesi içinde 27. sıradaki ülke olma konumuyla Güney Afrika ve Rusya'nın üzerindedir. Oylama gücü söz konusu kurum yönetimindeki etkinliğin bir ifadesidir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin bulunduğu sıra küresel yönetimdeki etkin rolünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Hindistan, Brezilya ve Çin'in de görece yüksek oranlara sahip olmaları BRICs ülkelerinin küresel yönetimde etkin rol oynama hedeflerinin bir işaretidir (Aksu, 2017: 134-135).

Bu çalışmamızda yönetim biçimleri, uyguladıkları gelişme modelleri ve ekonomik politikalar açısından pek çok farklılıklar sergileyen ve 21. yüzyıla damga vuracağı tartışılan BRICS ülkelerinden Türkiye ile ticaret hacmi açısından ilk iki sırayı paylaşan Rusya ve Çin'in Türkiye ile ilişkileri, riskler ve fırsatlar bağlamında değerlendirilecektir.

## 8. Bugünkü Rusya Ekonomisi

Ekonomik, sosyal ve siyasi yönden Rusya'yı derinden etkileyen 1998 krizi sonrasında uygulanan ekonomik politikalar ve Rusya'yı tekrar "söz dinleten" konuma getirme iddiası ile iktidara gelen Putin'in devlet başkanlığı sürecinde ülke tekrar toparlanma çabaları içine girmiştir.

Putin, Rusya'da güçlü ekonominin oluşması için bir program başlatmış ve kriz döneminde moratoryum ilan edilmiş olması ve dış borçların ödenememesi gibi konuların çözümüne hassasiyet göstermiştir. Putin döneminde Rusya Federasyonu ekonomisinin temelini oluşturan enerji kaynaklarının fiyatları dünya genelinde artmış bu da reform uygulamalarının sürdürülmesinde olumlu etki yaratmıştır. Dünyada en büyük gaz ve petrol rezervlerine sahip ülkelerin başında gelen Rusya, enerji kaynaklarından elde ettiği gelir sayesinde iç ve dış borçlarını ödeyebilmiş ve bu dönemde döviz ve altın rezervlerini arttırmıştır (Bal,2011).

Putin dibe vurmuş ekonomiyi toparlamayı başarmış ve kendisinin ilk iki başkanlık dönemlerini kapsayan 2000-2008 yılları kapsayan, bu sekiz yıllık dönemde Rusya'da ortalama % 7'lik büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde vatandaşların reel gelirleri de ortalama % 10,5 artmıştır. Rusya ekonomisinin performansında 1999 sonrasında olumlu gelişmeler gözlenmiş, ekonomik büyüme 2009 yılına kadar istikrarlı bir seyir izlemiş ancak 2009 yılında dünya çapında krizin etkisi ile ekonomi 7,6 daralmıştır. 1998 Rusya krizi nedeniyle 1999 yılında & 85,7'ler düzeyine yükselmiş olan enflasyon 2008 yılına kadar sürekli düşme eğilimine girmiş ve tek haneli düzeylere inmiştir. 2008 sonrasında ise tekrar yükselme eğilimine girmiştir. Yaşanan bu olumsuzluğun temel kaynakları arasında Rus ekonomisinin önemli ölçüde enerji ürünleri ve türevlerine bağlı olması sayılabilir. Global krizin etkisi ile üretim kapasitesi dünya çapında düşmüş, buna bağlı olarak enerji talebinin de düşmesi Rus ekonomisinde ciddi bir küçülmeye neden olmuştur. Kriz sonrası toparlanmada yüksek oranlı devalüasyon ve uygulanan ekonomiyi genişletici politikalar etkili olmuştur (Kotz,2004:53).

Ekonominin dış dünya ile ilişkisi açısından ise ilk göze batan nokta Rus ekonomisinin ağırlıkla Avrupa'ya satılan hammadde kaynakları üzerinden dünya ekonomisine entegre oluşudur. Rusya ihracatının dörtte üçü enerji ve maden kaynaklarıdır. Ayrıca ülkenin can damarı olan enerji sektörü ekonomik göstergelerde en önemli yeri tutmaktadır. Federal bütçe gelirlerinin yıllık ortalama % 40'ı petrol, % 10'u doğal gaz satışından gelmektedir. Rusya dış ticaret fazlası yıllar içinde değişen petrol fiyatları nedeniyle büyük dalgalanmalar göstermesine karşın 2017 yılında 353 milyar dolar ihracat ve buna karşılık 237 milyar dolar ithalat ile kapatmıştır. Ülkenin enerjinin yanı sıra ulaştırma ve



taşımacılık kaynaklı büyük gelir kaynakları da mevcuttur. Sovyetler sonrası Rusya sivil sanayi üretimini büyük ölçüde kaybetmiş, buna karşın savunma sanayinde halen büyük gücünü korumaktadır. Kendi kendine yeterli ve yıllık 15 milyar dolar ile ABD'den sonra dünyanın en büyük silah ihracatçısıdır. Telekomünikasyon, optik, ağır sanayi, yazılım, bilişim ve uzay-havacılık sektörlerinde de Rus ekonomisi dünyada rekabetçi üstünlüğe sahiptir. Rusya'nın iddialı olduğu bir diğer alan ise internet ve bilişim sektörüdür. Rusya Batı'nın bu alandaki tekeli ile yaratmış olduğu Yandex, Kaspersky, Vkontakte gibi markalar ile mücadele ediyor. 2016 yılı Dünya Bankası verilerine göre Rusya GSYH'sinin sektörel kompozisyonu tarım % 4, sanayi % 31 ve hizmetler % 65 şeklinde bir dağılım göstermektedir. Sovyetler zamanında en yüksek pay sanayideyken, 1991 yılında % 38 olan hizmet sektörünün payı 2000 yılında % 57'ye kadar çıkmış bulunmaktadır. Rusya'da işsizlik tek haneli rakamlarda ve büyük bir sorun oluşturmuyor. Ancak asgari ücret 200 doların altında ve toplam Rusya nüfusunun yaklaşık % 15'i açlık sınırında bulunuyor. Dünyanın en çok dolar milyarderine ev sahipliği yapan ülkelerinden biri olan Rusya'da sosyal adaletsizlik sorunu bir türlü giderilemiyor. % 40'ın üzerindeki GINI katsayısı Rusya yeryüzünde servetin en adaletsiz dağıldığı ülkeler arasında bulunuyor. Reel ekonomi ve finansal güç merkezleri arasındaki çekişme ve ihtilaflar Rus ekonomisinde de kendini en üst düzeyde hissettiriyor. Yüksek faize karşı duran lobinin başını reel sektör temsilcileri çekiyor ve merkez bankasını fiyat istikrarını hedefleyen yüksek faiz uygulamaları nedeniyle eleştiriyorlar. Buna karşın Merkez Bankası da bağımsızlık zırhına sığınarak politikalarından taviz vermiyor ve sonuç olarak hemen her yerde yaşanan reel ekonomi ve finansal kesim arasındaki gerilim Rusya'da da tüm yoğunluğu ile yaşanıyor. Bu duruma tepkisel olarak ekonominin önemli aktörlerinden önemli bir kısmı liberal ekonomi reçetelerinin olumsuz sonuçlarını öne sürerek finansal sektör uğruna uzun dönemlerdir uygulanan sanayisizleşme programının terk edilmesini talep ediyorlar. Bu programın yan ürünü olan bir diğer toplumsal sorun olarak da; Rus halkının otuz yıldan bu yana üretimden adım adım kopuşun bir sonucu olarak artık üretim gibi zahmetli işlerden soğumuş durumda olduğunu vurguluyorlar. Bu taleplerini, Rusya'nın sivil sanayide üretim gücünü her geçen gün kaybettiği ve nüfusun yaşlanması sorununun da (1998 yılı doğum oranı binde 8,4) etkisi ile dinamizmini kaybeden Rus ekonomisinin yapısal olarak güçlenmesinin zora girdiği argümanları ile destekliyorlar. Bu açıdan bakıldığında Putin'in ilk sekiz yılında gerçekleştirilen yüzde 7'lik büyümenin tekrarlanmasının zor olduğu yaygın bir kanaat olarak görülüyor. (Özdemir, 2018:144-152).

### **8.1. Rus Ekonomisindeki Gelişmelerin Türk Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Etkileri**

Türkiye ile Rusya'nın en büyük kalemini enerjinin oluşturduğu ticaret hacmi yaklaşık 35 milyar \$ mertebesindedir. Türkiye kullandığı doğal gazın yaklaşık % 60'ını Rusya'dan ithal etmektedir.

Türkiye 'den Rusya'ya yapılan yaklaşık 6 milyar dolarlık ihracatın ağırlığını tarımsal ürünler, tekstil ve otomotiv sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Hizmet ticaretinde ise turizm ve inşaat sektörlerinin önemli payı vardır. Türkiye'ye yılda 4,5 milyon Rus turist gelmekte, Türk şirketlerinin Rusya'da üstlendiği inşaat projeleri toplam 50 milyar doları aşmıştır. Bunun yanı sıra Türk şirketlerinin Rusya'da beyaz eşya, gıda, içecek ve cam sektörlerinde 10 milyar dolarlık yatırımları mevcuttur. Türkiye ile Rusya arasında iş birliğini arttırıcı önemli girişimler arasında Türkiye'nin ilk nükleer santrali olarak planlanan ve 22 milyar dolarlık bir proje olan Akkuyu Nükleer Santrali Projesi, bir Rus kamu şirketi tarafından gerçekleştirilecektir. Bunun yanı sıra Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)'nin kararıyla Rusya'nın Türkiye'ye ihraç ettiği doğal gaz fiyatlarında 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren % 6 indirim yapılmış; iki ülke arasındaki ticaret hacminin de 2023 yılına kadar 100 milyar dolara ulaşması hedefi taraflarca benimsenmiştir. Ayrıca, Rusya tarafından Kırım sorunu esnasında uygulanmaya başlayan yaptırımlara bir tepki olarak AB ve ABD'den ithal edilen tarım ve gıda ürünlerine yönelik engellemeler getirilmesi, Türkiye'de bu sektörlerde faaliyet gösteren ihracatçılar için önemli fırsatlar olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda başta yumurta ve tavuk eti olmak üzere çikolata, unlu-şekerli mamuller ve turuncgillerin Rusya pazarına ihracatında önemli artışlar gerçekleşmiştir. İkili ilişkilerin olumlu bir seyir izlemesine karşın, Rus ekonomisinde baş gösteren yaşanan sorunlar öncelikle turizm ve inşaat olmak üzere bu ülke ile Türkiye arasındaki ticari faaliyetleri olumsuz yönde etkileyebilme potansiyeli taşımaktadır. Bu durumun olumsuz sonuçları 2014 yılının ortalarından itibaren belirlemeye başlamış; inşaat projelerinin yavaşladığı turist rezervasyonlarının azaldığı ve Rusya'ya yapılan ihracatın bir önceki yıla göre % 15 civarında eksildiği gözlemlenmiştir (Sezgin, 2015: 3-4).

## 9. Bugünkü Çin Ekonomisi

Yaklaşık yirmi yıl ortalama yüzde 10'luk büyüme oranları ile bir başarı serisi gerçekleştiren Çin ekonomisi, global ekonomik krizin ardından hız kesmiş ve 2014 yılında % 7,4, 2015 yılında % 6,8 2016 yılında ise % 6,3'lük büyüme oranları gerçekleştirmiştir. Çin'in orta vadede ekonomisinde radikal dönüşümü sürdürerek büyümeyi % 7-8 bandına oturtularak sürdürülebilir kılmayı hedeflediği söylenebilir. Buna rağmen küresel kriz sonrasında gelişmiş ekonomilerin ve neo liberal piyasa politikasını uygulayan Batılı ülkelerin ekonomik durgunlukları dikkate alınırca, Çin'in son yıllarda sergilediği yavaşlamaya rağmen küresel ekonomide büyümenin motoru işlevini sürdürdüğü görülebilir.

Uluslararası para fonu (IMF) verilerine göre Çin, milli gelir (GSYİH) rakamlarına göre 12,3 trilyon dolarlık ekonomisi ile 16,2 trilyon dolarlık ABD'den sonra dünyada 2. büyük ekonomidir (Atlı ve Ünay, 2014: 11). Hindistanlı ünlü iktisatçı Arvind Subramanian'ın ülkelerin dünyadaki milli gelir payları ile birlikte küresel ticaret ve sermaye akışları içerisindeki durumlarını da dikkate alarak yaptığı "ekonomik güç endeksi" hesaplamasına göre ABD'nin, küresel ekonomide % 13,3 lük bir payı varken; Çin % 12,3'lük payı ile hemen 2. sırada bulunmaktadır. 2030 yılına gelindiğinde söz konusu güç endeksi hesaplamaları Çin'in % 18'lik bir payla küresel ekonomide ilk sırada yer alacağını, ABD'nin payının % 10,1 düzeyine ineceğini ve 2. sıraya düşeceğini öngörmektedir ( Subramanian, 2011).

Ancak Çin'in global ekonomideki bu dikkat çekici milli gelir ve ekonomik büyüme rakamlarının yanı sıra gelişmekte olan bir ülkenin tipik problemlerini bünyesinde barındıran sorunlu bir sosyal yapıya sahip olduğu görmezden gelinemez. Öncelikle Çin'de kişi başına düşen milli gelir rakamları ABD'nin % 17,5'i düzeyindedir. Bu rakamlar bağlamında Dünya Bankası sınıflandırmalarında "alt-orta gelir" grubu ülkeler kategorisinde yer alan Çin'in dünya milli gelir sıralamasında 92. sırada yer aldığı dikkat çekmektedir (Atlı ve Ünay, 2014: 11). Diğer taraftan Birleşmiş Milletlerin eğitim, sağlık, eşitlik, çevre ve teknoloji gibi kriterlerde gelişmişliği değerlendiren "İnsani Kalkınma Endeksi"ne göre Norveç ve Avustralya'dan sonra ABD üçüncü sırada iken Çin'in 101. sırada olması oldukça önemlidir.<sup>2</sup>Bireylerin kendi emekleri ve mülkiyetleri üzerindeki kontrollerini ölçen "Ekonomik Özgürlükler Endeksi" nde ABD 12. sırada iken, "piyasa sosyalizmi" sisteminin etkileri nedeniyle Çin en sonlarda, 137. sırada yer almaktadır.<sup>3</sup>

20. yüzyılın en yoksul ülkelerinden biri olan Çin, başlattığı reform programları sonucunda otuz yıl içerisinde yavaş fakat kararlı bir anlayışla uyguladığı politikalar ile 21. yüzyılda, dünya ekonomisini etkileyen ve bu etkisini de sürdüreceği öngörülen bambaşka bir kimlikle ortaya çıkmıştır. Çin dünya ülkelerinin geleceklerini planlamaları açısından da son derece önemli bir konudur. Ancak büyüyen Çin'in tüm dünyaya sahip olacağına yönelik mevcut kaygıların da abartılı bir hayal ürünü olduğuna dair görüşleri de görmezlikten gelmek mümkün değildir. Bu görüşlerin sahipleri, dünyadaki zengin ülkelerin sanıldığından daha zengin olduklarına vurgu yaparak, bu gerçeğin gözardı edilmemesine dikkat çekiyorlar. Bu görüşlerin en önde gelen savunucularından Piketty, "Avrupa hanehalkının bugün sahip olduğu gayrimenkul ve finansal aktiflerin borçlar düşüldükten sonraki toplamının 70 trilyon avroyu aştığına" vurgu yaparak bunun "Çin'in farklı devlet fonları ile Çin Merkez Bankasının rezervlerinin toplamı olan yaklaşık olarak 3 trilyon avronun neredeyse 20 katından fazla olduğuna, Çin'in gelişmiş ülkelerden daha zengin olması için çok daha uzun bir zamana ihtiyacı olduğuna" dikkat çekmektedir (Piketty, 2015: 499-501).

Bu verilerden şu sonuca ulaşmak mümkündür: Çin ulusal ekonomisinde gerçekleştirdiği sürekli büyümesi, milli gelirindeki artış ve gelişme hızı faktörleri göz önüne alındığında orta vadede dünyanın en büyük "ekonomik süper gücü" olmaya adaydır. Ancak bu olumlu faktörlerin yanı sıra büyük ekonomik gücünün bireylerin zenginleşmesine ve toplumsal standartların yükseltilmesine katkıları açısından yapılan değerlendirmelerde Çin dünya sıralamasında oldukça alt sıralarda kalmaktadır. Bu

<sup>2</sup> İnsani Kalkınma Endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yıllık bazda hesaplanarak açıklanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://hdr.undp.org/en>.

<sup>3</sup>Ekonomik Özgürlükler Endeksi, Merkezi ABD'de olan düşünce kuruluşu *The Heritage Foundation* tarafından yıllık bazda hesaplanarak açıklanmaktadır.. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.heritage.org/indeks>.

çelişkiler Çin'de son 30 yıldır kesintisiz olarak sürdürülen ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği konusunda kaygılara neden olmaktadır (Atlı ve Ünay, 2014: 12).

İhracat, alt yapı yatırımları, yüksek tasarruf oranları ve ağır sanayi üzerine kurulan Çin'in klasik büyüme modeli sürdürülebilirliğini artık kaybetmektedir. Küresel krizin etkileri ile dış talep daralmış, yerel para birimi olan renminbi'nin ihracatçılara avantaj sağlayan düşük değeri yükselmeye başlamış, dünya ticaret örgütü üyeliği sonrasında getirilen koşullara uyum zorunluluğu nedeniyle ucuz iş gücü maliyeti avantajları göreceli olarak azalmış<sup>4</sup>, bütün bu faktörler ihracat hacmine olumsuz etki yapan sorunlar haline gelmiştir. Artan kur ve yükselen girdi maliyetlerinin etkisiyle Çin'in; ihracattaki rekabetçi üstünlüğü zayıflamış, bunun üzerine üretim yapıları ihracata yönelik özellikler taşıyan yabancı şirketler yatırımlarını Kamboçya, Endonezya, Hindistan, Vietnam gibi diğer Asya ülkelerine yönlendirmişlerdir. Birçok sektörde yatırım fazlalığı nedeniyle atıl kapasiteler mevcuttur. Çin ihracattaki rekabet gücü ve talep azalışının, bunun yanı sıra sanayide kapasite fazlalığı nedeniyle boş duran endüstri tesislerinin ortaya çıkması ile ürettiği ancak yurt dışındaki talep daralması nedeniyle satılamayan stokları eritebilmek için iç tüketimi teşvik etmeye yönelmiştir. Bir diğer sorun da şimdiye kadar düşük veya orta düzeyde teknolojik nitelikli ürünler üreten ve bu nitelikteki ürünleri ihraç eden Çin'in rekabetçi üstünlüğünü sürdürebilmesi için artık bir üst kademeye sıçraması zorunluluğudur. Çin'in bu aşamada Ar-Ge'ye dayalı öz teknolojisini üretmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir (Atlı ve Ünay, 2014: 19).

Çin'in geçirdiği hızlı ve köklü değişim sonrasında ulaştığı ekonomik üstünlüğü global ekonominin yanı sıra Türkiye'yi de doğal olarak etkilemektedir. Bugün "Türkiye-Çin ilişkilerinden söz edilince akla ilk gelen alan ticaret olmaktadır" vurgusunu yapan ünlü tarihçi İsenbike Togan'ın işaret ettiği gibi, bu durum tarih boyunca geçerli olmuştur (Togan, 2013: 12). Bugünkü Türkiye ve Çin ticari ilişkilerine baktığımızda ekonomik güç ve kapasite bakımından iki ülke arasında asimetric bir durum olduğu açıklıkla görülmektedir. Türkiye yaklaşık 820 milyar \$'lık milli geliri ve 160 milyar \$'ı aşan ihracatı ile dünyanın en büyük ilk yirmi ekonomisi arasında olan ve ekonomik büyümesini istikrarla sürdürme çabasında olan önemli bir ülkedir. Çin ise, yıllık 2 trilyon doları aşan ihracatı ve ABD'den sonra dünyanın 2. büyük ekonomisi konumuyla dünya piyasalarında "ekonomik bir süper güç" tür. Bu açıdan bakıldığında Türkiye dünyanın bu yeni ekonomik süper gücü ile ilişkilerini kendi ekonomik çıkarlarına maksimum faydayı sağlayacak politikalar çerçevesinde yürütmek zorundadır. Geçmişte çok uzun dönemler boyunca Çin ile ekonomik ilişkilerini kısa vadeli hedefler çerçevesinde ve ticaret merkezli yürüten Türkiye, son dönemlerde Çin ile ilişkilerinde daha kapsamlı, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir ilişkiyi amaçlayan bir yönelim içerisinde. Bugün Türkiye ile Çin büyük çaplı ortak proje fırsatları için arayışlarını sürdürmekte: savunma sanayii, madencilik, telekomünikasyon ve hızlı tren teknolojisi gibi çeşitli alanlarda etkin iş birlikleri amaçlamaktadır.<sup>5</sup> Türkiye ve Çin hükümetleri ikili ticaret hacimlerini 2020'de 100 milyar dolara yükseltmeyi amaçlayan ortak bir hedef belirlemişlerdir.<sup>6</sup>

### **9.1. Çin Ekonomisindeki Gelişmelerin Türk Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Etkileri**

Çin'in ekonomisinde gerçekleştirdiği yıllık ortalama %10 büyüme ile 2011 yılı sonunda 1977 yılına göre ekonomik büyüklüğünü 25 katına ulaştırmış bir ülke olarak, ekonomik ve politik olarak dünyanın

<sup>4</sup> Uluslararası Danışmanlık Firması *Accenture*'ün verilerine göre, imalat sektöründeki işçilerin ortalama saat ücreti Çin'de 1,9 \$, Vietnam'da 0,9 \$, Endonezya'da 0,3 \$, Hindistan'da ise 0,2 \$'dır.

<sup>5</sup> Çin Başbakanı Wen Jiabao'nun Ekim 2010'da ki Türkiye ziyaretinde iki ülke arasında aşağıdaki anlaşmalar imzalanmıştır.: 1. İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliği'nin Geliştirilmesi ve Derinleştirilmesine İlişkin Çerçeve Anlaşması; 2. Üçüncü Ülkelerde Alt Yapı İnşaatı ve Teknik Müşavirlik Alanlarında İşbirliği'nin Arttırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı; 3. İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliği Orta ve Uzun Dönem Kalkınma Planı için Ortak Araştırma Başlatılmasına Yönelik Mutabakat Zaptı; 4. Yeni İpek Yolu Bağlantısı Ortak Çalışma Grubu Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı; 5. Demiryolu İşbirliği Anlaşması; 6. Ulaştırma Alt Yapısı ve Denizcilik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı; 7. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanında İşbirliği için Mutabakat Zaptı; 8. 2010-2013 Yılları için Kültürel Değişim ve İşbirliği Uygulama Planı

<sup>6</sup>"Türkiye Çin'le Stratejik Ortak Oluyor" , *Radikal*, 9 Ekim 2010

gelecekteki büyük oyuncularından biri olacağı öngörüsü çalışmamızın önceki bölümlerinde de vurgulanmıştı.

ABD'nin Çin'in çevre ülkeleri ile politik ve ekonomik birlikteliklerini güçlendirmeye yönelik çabaları ya da ABD ve Çin arasındaki ekonomik mücadeleden kaynaklanan gerilimlerin artarak bir soğuk savaşa evrilmesinin Çin'in bu ilerlemesini yavaşlatsa bile sonlandıramaya-cağı öngörülüyor (Atlı ve Ünay, 2014: 13).

Türkiye ekonomisinin global ekonomideki rekabet avantajının temellerini oluşturan, Avrupa ve Ortadoğu ülkelerine yani dünyanın en önemli iki pazarına coğrafi ve kültürel yakınlık avantajı, dünya ekonomisinin yöneliminin Çin'e kayması nedeniyle büyük ölçüde zayıflama eğilimi gösteriyor. Birçok ürünün dünyadaki en büyük pazarı olan ve giderek tüm ürünler için de bu konuma ulaşmakta olan Çin ile Türkiye arasında hem coğrafi hem de kültürel bağlamda bir yakınlıktan söz etmek pek mümkün görünmüyor.

Günümüz Çin sanayiinde, kalite ve ürün özelliklerine daha yüksek önem atfedilen pazarın üst segmentlerine yabancı şirketler, maliyetin daha ön planda olduğu alt kısımlarına ise Çin şirketleri egemen durumda bulunmaktadır. Türk şirketlerinin Çin pazarlarının üst segmentlerinde ürün ve kalite özellikleri bakımından yabancı şirketlerle, alt segmentlerinde ise maliyet faktörüyle rekabet gücü bakımından da Çinli şirketler ile rekabet açısından çok geniş olanaklara sahip değiller. Ancak Türk şirketleri, Batı ekonomileri ve Batı kültürü ile oldukça uzun süreden bu yana sürdürdükleri etkileşimin bir sonucu olarak, yönetim, pazarlama, kalite kontrol teknik ve uygulamalarında Çinli şirketlere karşı görece genel bir üstünlüğe sahipler. Türk şirketleri bu avantajlarını değerlendirerek, Batılı ve Çinli şirketlerin faaliyet alanlarının tam uzanamadığı alanlarda pazarlara – bazı Türk şirketlerinin Avrupa pazarlarında gerçekleştirdiği gibi- iyi fiyat/performans sağlayan ürünler sunarak pay kapmaları mümkün olabilir. Böylesi bir çabanın geleceğin en önemli pazarını tanımak ve bu pazardan pay alabilmek için bir zorunluluk olduğu çok açık bir ekonomik gerçekliktir. Ancak aynı hedefe Çinli şirketlerin de yönelme olasılığı, bu alanların bir süre oldukça daralması hatta Türk şirketleri için olası fırsatların tamamen ortadan kalkabileceği gibi riskler de göz önünde bulundurularak; Türk şirketlerinin Çin pazarında sağlam bir yer edinebilmeleri için, ürün ve süreçlerde farklılık yaratmaları, pazarın gereksinimlerini tam olarak karşılayacak ürünleri sunabilme becerilerini geliştirmeleri kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da Türkiye'nin yenilikçi bilgi üretmesine ve birey ve kurumların yeni ürünler ve çözümler geliştirme kapasitesine doğrudan bağımlı bir husustur (Oktay, 2017: 568-569).

## 10. Sonuç ve Değerlendirme

Yirmi birinci yüzyıl başlarında küresel ekonomik düzende gerçekleşen köklü değişimler, 2008 global krizinin etkileriyle boyut değiştirmiş ve Batılı ülkelerin ekonomik göstergelerinde gerilemeler, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde ise yükselişler gözlemlenmiştir. Bu olgunun ardından 2000'li yılların başlarından itibaren, hızlı ekonomik büyüme sağlayan, büyük oranda doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başaran ve global ekonomi üzerindeki etkinlikleri hızla artan ekonomiler farklı kategorizasyonlara tabi tutulmuşlar ve BRIC ülkeleri bu kategorizasyonlar içinde en yüksek ilgiyi çeken grup olmuştur.

Büyük nüfusları, geniş toprakları, birçok alanda işbirliği yapabilme potansiyeline sahip olmaları, ekonomik ve sosyal bütünleşme istekleri, BRICS ülkelerinin birbirleri ile ilişkilerinin politik düzlemde de farklı bir konuma evrilmesine de yol açmıştır. Çin, Hindistan ve Rusya'nın Dışişleri Bakanları, *ekonomik güç ve siyasi gücün yeni bir merkezde birleştirilmesi* teması ile bir araya gelmişler ve bu toplantıları sürdürmüşlerdir. Bu girişimler sonrasında ilk BRICS toplantısı 16 Temmuz 2009 tarihinde Rusya'da yapılmıştır. Bugüne kadar sekiz zirve gerçekleştiren BRICS ülkeleri her yıl bir ülkede devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen bu toplantılarda; tarımdan finansa, güvenlikten sağlığa, ticaret ve yatırımdan bir kalkınma bankası oluşturmaya kadar birçok alanda işbirliğine yönelik kararlar almışlardır.

Kendi üyelerinin çıkarlarının yanı sıra ekonomik sistemin yeniden yapılandırılmasını da amaçlayan BRICS Topluluğu, çok taraflılığın güçlenmesini amaçlayan önemli bir yapılanmadır. Bugünkü yapısıyla BRICS Topluluğu, uluslararası ilişkilerde pozitif çok kutupluluğun oluşumuna katkı sunabilecek ve küresel yönetişimi etkileyebilecek bir güç merkezi konumundadır.

## **KAYNAKLAR**

Akgemci, E. (2011). BRICS Ülkeleri Neyi Temsil Ediyor? Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yıl 3, Sayı 36.

Aksu, M. (2017). "Değişen Küresel Düzenin Yükselen Güçleri Türkiye ve BRICS: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Strategic Public Management Journal*, Volume 3, Issue 5, pp.124-139.

Armijo, L., E. (2007). The BRICS Countries (Brazil, Russia, India and China) as Analytical Category: Mirage or Insight? *Asian Perspective*, 31 (4), 7-42.

Athukorala, P., C. (2009). The Rise of China and East Asian Export Performance: Is The Crowding-Out Fear Warranted?, *The World Economy*, 32(2), 234-266.

Atlı, A., ve Ünay, S. (2014). Küreselleşme Süresinde Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri SETA Analiz, Haziran 2014, Sayı. 96.

Averbug, A., (2000). Brazilian Trade Liberalization and Integration in the 1990s, *Banco Nacional de Decenvolvimento Economico e Social (BNDES)*.

Bal, H. (2011). "İktisadi Gelişme ve Doğal Kaynaklar: Geçiş Ekonomileri Çerçevesinde Bir İnceleme", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1.

Balasubramanyam, V., N., (2003). India: Trade Policy Review, *The World Economy*.

Bhat, T., B. (2011). Structural Changes in India's Foreign Trade, *Institute for Studies in Industrial Development*.

Chu, K. (2014). Analysis of The Economic Development Prospects of BRICS Countries, *Mondaq Connecting Knowledge and People*. <http://www.mondaq.com/southafricas>

Coşkun, R. ve Geyik, M. (2011). "Türkiye'nin Rekabet Gücünün Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Önerisi: Tows Matrisi" II. Ulusal Orta Anadolu Kongresi-Küresel Rekabette Yeni Verimlilik Stratejileri.

Defer, F., ve Riano, A., (2013). China's Trading Success: The Role of Pure Exporter Subsidies, *The Magazine for Economic Performance from Center for Economic Performance*, CEP Discussion Paper, No.1082, London School of Economics.

Edwards, L., Cassim, R., ve Seventer, D., V. (2009). Trade Policy in South Africa, Oxford University Press.

Elbasan, P. (2011). "Yükselen Güçler: Brezilya ve Türkiye Jeopolitik ve Jeostratejik Değerlendirme", Dünya Jeopolitiğinde Türkiye, (ed. Hasret Çomak), Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Erkan, B. (2012). BRIC Ülkeleri ve Türkiye'nin İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar 2012, C.8, Yıl 8, S.1, ss.101-131.

Ersungur, M., Ş., Boz-Çelebi, F., Çınar, Ö. (2017). Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri: Girdi-Çıktı Yöntemi İle Bir Analiz, Business and Economics Research Journal, Vol. 8, Number 3, pp. 395-412.

Gasiorek, M., Holmes, P., Robinson, S., Rollo, J. ve Shingal, A. (2007). Analysis of Trade and Production Structures and Implications for Non-Tariff Barriers, Services and Regulatory Parts of an FTA, Center for the Analysis of Regional Integration at Sussex.

Goldman Sachs, (2001). "Building Better Global Economic BRICs", Written By Jim O'Neill, Global Economics Paper, No.66, 30th November 2001.

Goldman Sachs, (2003). "Dreaming With BRICs", The Path to 2050, Written by Wilson, D. and Purushothaman, R., Global Economics Paper No. 99.

Haibin, N. (2012). "BRICs in Global Governance a Progressive Force?", Dialogue On Globalization, Friedrich Ebert Stiftung, FES New York, April 2012.

Hanson, P. (2008). The Economic Development of Russia: Between State Control and Liberalization, ISPI-Working Paper.

Hult, T. (2009). "The BRIC Countries", Global EDGE Business Review Volume 3, Number 4.

IDC, (2014). Trade Report Export Opportunities for South Africa in Other BRICS Economies, Department of Research and Information.

Lemoine, F. ve Ünal, D. (2012). China's Strong Domestic Demand Has Reduced Its Trade Surplus, Vox Cepri's Policy Portal London, 19 July 2012.

Makeeva, A. ve Chaplygina, A. (2008). Russian Trade Policy, Eco- Accord Center for Environment and Sustainable Development.

Moura, G. (2012). "BRICs ", Ambassador of Brazil to Slovenia RoundTable EU and BRICS Academy of Active Citizenship and Entrepreneurship, 13 May 2012.

Narin ve Kutluay, (2013). Değişen Küresel Ekonomik Düzen:BRIC, 3G ve N11 Ülkeleri, Dosya, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Ocak/Şubat 2013.

Oktay, F. (2017). Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sertifika No:29619.

Oliveira de Gomes Joao Pedro (2014). The Determinants of Foreign Direct Investment in BRIC Countries: A Focus on Brazil, Universidade Catolica Portuguesa.

Özdemir, V. (2018). Rusya'nın Kodları İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Piketty, T. (2015). Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Basım, Sertifika No: 29619.

Piper, L. (2015). The BRICS Phenomeon: From Regional Economic Leaders to Global Political Players, Bicas, Working Paper 3.

Purugganan, J., Afsar, J., ve Solon, P. (2014). BRICS A Global Trade Power in A Multi-Polar World, Shifting Power Critical Perspectives On Emerging Economies Tni Working Papers.

Radulescu, I., G., Panait, M ve Voica, C. (2014). BRICS Countries Challenge to The World Economy New Trends, Procedia Economics and Finance, 8, 605-613.

Sezgin-Şat, A., G. (2015). Rusya'daki Ekonomik Gelişmelerin Türkiye'deki Sektörlere Olası Etkileri, Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü, Bilgi Notu, Mart 2015.

Sharma, K. (2000). Export Growth in India: Has Fdi Played a Role? Economic Growth Center Yale University, Center Dicsussion Paper, No. 816.

Sotero, P., ve Armijo, E., L., (2007). "Brazil To Be or Not To Be a BRIC?", Asian Perspective, Vol. 31, No 4, pp.43-70.

Subramanian, A. (2011). "Eclipse: Living in the Shadow of China's Economic Dominance", Peterson Institute for International Economies, Washington DC.

Teweldemedhin, M., Y. (2009). Implications of Trade Liberalization and Economic Growth for South African Agri Cultural Industries, Department of Agri Cultural Economics Faculty of Agriculture and Natural Science University of the Free State BloemFontein, South Africa.

Togan, İ. (2013). "Türk-Çin İlişkilerinde Ticaretin Rolü", Türkiye'de Çin'i Düşünmek: Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar, (Der. Esenbel, S., Togan, İ., ve Atlı, A.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

UN (2014). World Situation and Prospects, New York, [http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp\\_curret/2014Chap1\\_en.pdf](http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_curret/2014Chap1_en.pdf).

WTO,( 2009). Trade Policy Review, WT/TPR/S/212. [https://docsonline.wto.org/dol2fe/Pages/FE|\\_Search/ExportFile.pdf](https://docsonline.wto.org/dol2fe/Pages/FE|_Search/ExportFile.pdf).

Yılmaz, B. (2015). "MuhteŐem Hindistan: AbartılmıŐ Bir BaŐarının Öyküsü mü ?" (Der. Őenses, F., ÖniŐ, Z., Bakır, C.), Üлке Deneyimleri IŐıŐında Kũresel Kriz ve Yeni Ekonomik Dũzen, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.361-373.



# ULAKBİM İndeksinde Taranan Sosyal Bilimler Alanındaki Dergilerde Öne Çıkan Konu ve Yöntemlerin Metin Madenciliği Yaklaşımı ile Belirlenmesi

Serkan ETİ<sup>1</sup>

## Özet

Bu çalışmada ULAKBİM indeksinde taranan sosyal bilimler alanındaki dergilerin içeriği analiz edilmiştir. Bu çerçevede, 537 dergi içerisinde dergipark sistemine kayıtlı olan 308 derginin 2019 yılına ait son sayıları inceleme kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte, analiz sürecinde metin madenciliği yönteminden faydalanılarak en fazla geçen kelime ve kelime grupları belirlenmiştir. Sonuç olarak, uygulamalı çalışmaların ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Belirtilen bu çalışmalarda AHP, DEMATEL, VIKOR ve TOPSIS gibi çok kriterli karar verme yöntemlerinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, yapılacak yeni çalışmalarda bahsi geçen bu yöntemlerin kullanılmasının ilgili çalışmanın kabul edilme oranını artıracak olduğu düşünülmektedir. İlgili çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise, finans alanında yapılan çalışmaların çoğunlukta olmasıdır. Öte yandan, çalışmaların önemli bir bölümünde Türkiye üzerine analiz yapıldığı anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak, yapılacak yeni çalışmalarda farklı ülke gruplarının dikkate alınarak panel veri analiz yapılması söz konusu makalelerin özgünlüğünün artmasına katkı sağlayacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** ULAKBİM İndeksi, Metin madenciliği, Sosyal bilimler

## Determination of the Featured Topics and Methods in the Social Sciences Journals Indexed in ULAKBİM with Text Mining Approach

### Abstract

In this study, the content of journals in the field of social sciences indexed in ULAKBİM is evaluated. Within this framework, the latest issues of 308 journals in 2019 out of 537 journals are included in the scope of the analysis. On the other side, the most common words and word groups were identified with the help of text mining method in the analysis process. The findings show that applied studies are mostly preferred in these journals. Additionally, multi-criteria decision making methods such as AHP, DEMATEL, VIKOR and TOPSIS are taken into consideration. Therefore, it is thought that the use of these approaches in new studies will increase the acceptance possibility. Another result is that the majority of the studies are carried out in the field of finance. Furthermore, it is understood that a significant proportion of the studies focused on Turkey. From this point of view, it can be said that panel data analysis by considering different country groups in the new studies will contribute the originality of the articles.

**Keywords:** ULAKBİM Index, Text mining, Social sciences

## 1. Giriş

Akademide bilim insanlarının performansını değerlendirmede makale, bildiri, kitap ve atf gibi kriterlere dikkat edilir. Bununla birlikte yapılan yayınların nitelikleri de önemli bir kriterdir. Yayınların kalitesini belirleyen en önemli unsur ise yayınlandığı indekstir. Akademik çalışmalarda birçok farklı indeks söz konusudur. En çok kabul gören indeks Social Sciences Citation Index (SSCI) ve Science Citation Index (SCI) indeksleridir. Birincisi Sosyal bilimlerde, ikincisi ise fen bilimlerinde ön plana çıkan indekslerdir (Eti, 2016). Bundan dolayı, akademik yayın yapan hakemli dergiler bu indekslere girmeye çalışırlar. Fakat bu indekslere girmek zordur ve bu yüzden de buradaki dergiler seçilmiş dergiler olarak literatürde kabul görmektedir. Dolayısıyla, bu indekslerde yapılan yayınlar da daha kaliteli çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, söz konusu indeksler dışında da kabul gören indeksler bulunmaktadır. Scopus ve Econlit indekslerinde uluslararası kabul gören diğer indekslerdir.

Ülkemizde ise Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) indeksi öne çıkan yerel indekslerdendir. TÜBİTAK arama tabanını kullanan ULAKBİM indeksine her dergi girememektedir. Adı geçen indeks sosyal ve

<sup>1</sup>Öğ. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, seti@medipol.edu.tr

fen olmak üzere iki ayrı kategoride dergileri sınıflandırmaktadır. Türkiye’de ULAKBİM’de taranan dergiler diğer yerel dergilere göre daha kalite kabul edilmektedir. Özellikle son yıllarda doçentlik başvuru sürecinde ULAKBİM’de taranan dergilerde yayın yapma kriteri ön koşul haline getirilmiştir. Bundan dolayı da hem dergiler ULAKBİM indeksine girmeye çalışmakta hem de akademisyenler bu indekste yayın yapmak istemektedirler. Bu talep durumu, ULAKBİM indeksinin kalitesini artırmaktadır.

Özellikle doçentliğe hazırlanan akademisyenler, ön koşul olan ULAKBİM indeksindeki dergilere ciddi talep göstermektedir. Bu yüzden birçok dergi daha yayınlanmamış sayılarını doldurduklarını ilan etmişlerdir. Gelen makale taleplerine, önlerindeki bir iki sayı için dolu olduklarını ve yayın alamadıklarını bildirmişlerdir. Bu yüzden, bu dergilerde talep artığından ret oranlarında yükselme görülmüştür. Ret oranlarının yükselmesinden dolayı, artık ULAKBİM indeksindeki dergilerin hangi yayınları kabul ettiği konusu önem arz etmektedir. Bu sayede yazarların bu indekste dergilere makale gönderirken nelere dikkat etmesi gerektiğinin belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı da ULAKBİM indeksindeki sosyal bilimler alanında yer alan dergilerin kabul ettiği makalelerin detaylarının analiz edilmesidir. Bu çerçevede 2019 Temmuz ayı itibari ile bu kapsamdaki 308 adet derginin son sayılarındaki yayınlarının özetleri analiz edilmiştir. Analiz sürecinde metin madenciliği kullanılarak makalelerde en çok geçen kelime ve kelime grupları belirlenmiştir. Bu sayede özellikle ULAKBİM’deki makalelere yayın göndermek isteyen akademisyenlerin nelere dikkat etmesi gerektiğinin ön plana çıkarılması hedeflenmiştir. Bu sayede hem literatüre katkı bulunulması hem de yazarlara yol gösterilmesi hedeflenmektedir.

Çalışmamız 4 bölümden oluşacaktır. İlk bölüm olan bu kısımda konu hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde metin madenciliği hakkında teorik bilgi verilip bu konu hakkında yapılan çalışmalardan bahsedilecektir. Çalışmamızın üçüncü kısmında ise konuyla ilgili yapılan uygulamaya yer verilecektir. Son bölümde ise, analiz sonuçları ve buna yönelik tarafımızca verilen önerilerin altı çizilecektir.

## 2. Metodoloji

Birçok çalışmanın temel taşı genellikle veridir. Araştırma için farklı tipte veriler toplanabilmektedir. Bazı çalışmalarda sayısal veriler elde edilebilirken (Dinçer et al., 2019a,b), bazı durumlar ise sadece metin içerikli veriler olabilmektedir. Sayısal olmayan ya da sayısallaştırılamayan veriler için nitel araştırmalar en tercih edilen araştırma türlerinden biridir. Verilerin sözel ifadelerden olduğu durumlarda, bir diğer kullanılabilecek yöntem ise veri madenciliği yöntemlerinden birisi olan metin madenciliğidir.

Metin madenciliği yöntemi, metinlerden oluşan veri ambarlarında anlamlı sonuç çıkarma yöntemlerinden birisidir. Söz konusu yöntemde, kelime ve kelime gruplarının özelliklerine dayanarak sonuç çıkarma temeline dayalıdır (Dolgun vd., 2009). Söz konusu yöntemde, terimlerin özelliklerine göre kişi, zaman, organizasyon, ürün gibi sınıflandırmalar sayesinde analiz yapılabilmektedir. Metin madenciliği analizi, metinlerin sınıflandırılması, konu/anahtar kelime çıkarımı, duygu analizi, metin özetleme ve ilişki modellemesi gibi amaçlar için kullanılmaktadır (Şeker, 2015). Metin madenciliği, ilk olarak 1960’larda işlenmemiş verilerden anahtar kelime arama süreciyle başlamıştır. Yapay zekanın gelişmesi ile birlikte doğal dil işleme süreç (NLP) algoritmaları geliştirilmiştir. Günümüzde mevcut metin madenciliği algoritmaları bu süreci temel almaktadır (Cambria & White, 2014). Bu amaçla, doğal dil işleme kullanılması ile özellik çıkarımı yapılabilmektedir. Hece analizi, kelime frekansı dağılımı, örüntü tanımlama, etiketleme, görselleştirme de bu amaçla yapılan bazı metin madenciliği analiz teknikleridir (Tan, 1999 & Mattingly, 1972). Metin madenciliği, müşteri ilişkilerinde, pazarlamada, sahtekarlık tespitinde, güvenlik araştırmalarında ve bilimsel araştırmalar olmak üzere birçok alanda kullanılmaktadır.

Literatüre incelendiğinde, web analizi başta olmak üzere birçok alanda metin madenciliği kullanılmaktadır. Shen vd. (2018) çalışmasında sosyal medyayı dikkate alarak iki dilli metin madenciliği üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu çalışmada online to offline (O2O) ticaretinin trendi üzerinde durulmuştur. Farklı dil bölgelerinde O2O gelişim ile ilgili trend analizleri tartışılmıştır. Ayrıca, Ding vd. (2018) enerji tasarrufu üzerine bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarında 1600 makale ve rapor metin madenciliği ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucu olarak yeşil binalar, akıllı binalar ve düşük karbonlu binalar inşaat sektöründe eğilim olunan konular olarak belirlenmiştir. Eskici ve Koçak (2018) ise çalışmalarında metin madenciliği finans alanında kullanmışlardır. İlgili çalışmada merkez bankasının aylık fiyat geliştirme raporları metin madenciliği yardımıyla analiz edilmiş ve sonuç olarak, aylık fiyat geliştirme raporlarının enflasyon değerlendirilmesinde çekirdek yoğunlaştığı görülmüştür. Ayrıca kümelerin yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) enflasyon rakamları ile anlamlı olarak uygunluk gösterdiği rapor edilmiştir.

Öte yandan, Tobback vd. (2018) çalışmasında Belçika ekonomisindeki belirsizlik endeksinde metin madenciliğinden yararlanmıştır. Söz konusu amaç için destek vektör makinası tekniğinden yararlanarak sınıflandırma yoluna gidilmiştir. Sonuç olarak, belirsizliğin yüksek olduğu dönemlerde devlet tahvilinin getirisi ve yayılımı, krediler ve tüketici güvenceleri öngörülebildiği saptanmıştır. Kim ve Kang (2018) kozmetik ürünlerin ayırt edici özellikleri üzerine yaptıkları çalışmada metin madenciliğinden yararlanmışlardır. Çalışmanın yöntem kısmında duygu analizi ve doğal dil işleme algoritmaları kullanılmıştır. Böylelikle, pazar araştırmaların alternatif olacak bir yaklaşım önermişlerdir. Pınarbaşı ve Canbolat (2018) çalışmasında mobil uygulamalara gelen yorumları metin madenciliği ile incelemiştir. Adı geçen yazarlar, ngram yöntemi ile en çok geçen ikili ve üçlü kelime gruplarını analiz etmişlerdir. Yuksel vd. (2018) çalışmalarında Türk bankacılık sektörünü metin madenciliği ile performans değerlendirmesi yapmışlardır.

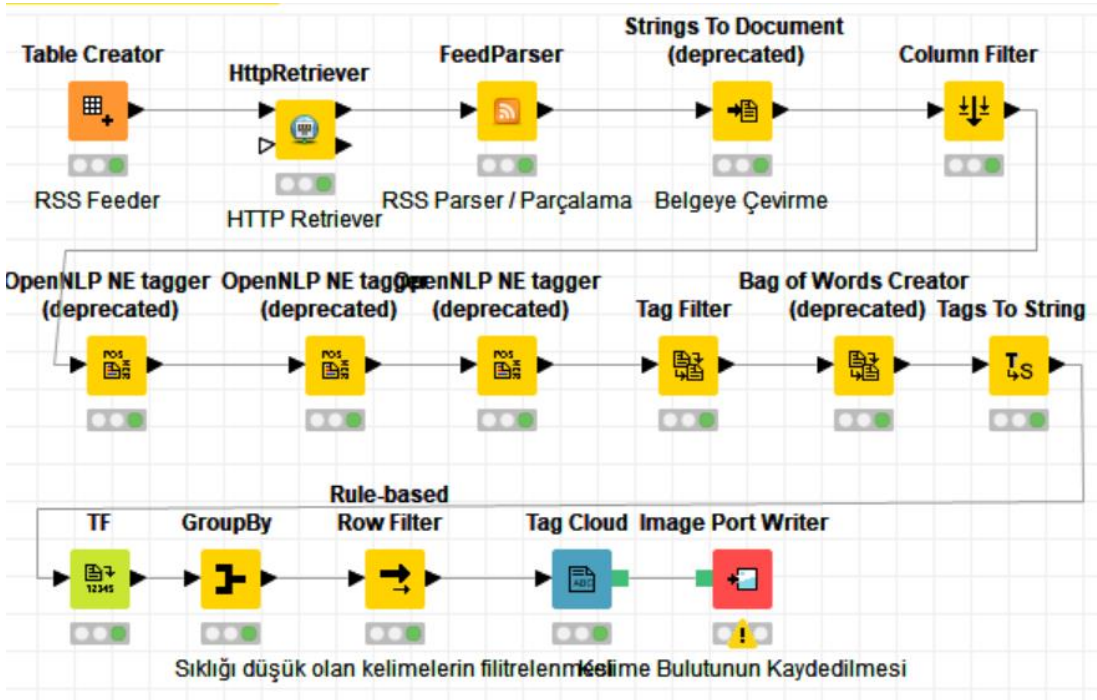
Belirtilen çalışmalara ek olarak, Hu ve Trivedi (2020) metin madenciliği ile otel kullanıcılarının 111,986 yorumunu değerlendirmişlerdir. Söz konusu değerlendirmeye göre otel marka konumlandırması ve rekabet üzerine görselleştirme çalışmasında bulunmuşlardır. Greco ve Polli (2019) duygu metin madenciliği üzerine çalışmışlardır. Söz konusu çalışmada marka yönetimi için müşteri profilleri oluşturulmuştur. İlgili çalışmanın örnekleme spor markasına gelen Twitter kullanıcı yorumları olarak alınmıştır. Loureiro vd. (2019) sanal gerçekliğin pazarlamadaki kullanımı üzerine yaptıkları bir çalışmada metin madenciliğinden yararlanmışlardır. Web of Science indeksinde yayınlanan 115 derginin 150 makalesi değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda en çok atf yapılan yazarlar belirlenmiştir.

### 3. Uygulama

Çalışmanın amacı, ULAKBİM indeksinde yer alan sosyal bilimler alanındaki dergilerde yayınlanan çalışmaların hangi yöntem, konu ve çerçevelerden oluştuğunu araştırmaktır. Bu bağlamda söz konusu dergilerin son sayılarındaki çalışmalar incelenmiştir. Bu inceleme sonuçlarına göre ULAKBİM indeksinde taranan dergilerde yayın yapmayı hedefleyen akademisyenlere rehberlik edilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda, bu çalışmada ULAKBİM indeksinde taranan sosyal bilimler alanındaki dergilerin son sayıları araştırma kapsamına alınmıştır. ULAKBİM indeksinde yer alan 537 sosyal bilim bulunmaktadır. Bu dergilerden 308 adedinin Dergipark sisteminde aktif olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Söz konusu çalışma için bahsi geçen 308 derginin Rich Site Summary (RSS) linkleri temin edilmiştir.

Çalışmanın analiz sürecinde KNIME programından yararlanılmıştır. RSS linkleri üzerinden yayınlanan makalelerin özet kısımları, başlıkları, yayımlama tarihleri ve linkleri program aracılığıyla temin edilmiştir. Daha sonrasında ise özet kısımları dikkate alınarak kelimeler etiketlenmiş ve bu kelimelerin frekans dağılımları elde edilmiştir. KNIME programı kullanılarak oluşturulan iş akışına Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1: KNIME Programının İş Akışı



“Table Creator” yardımıyla RSS linkleri üzerinden “Httpretriever” ve “Feedpaser” modülleri ile programa çekilmiştir. Böylelikle, 308 derginin son sayısında yer alan toplam 4,480 makalenin bilgileri elde edilmiştir. Daha sonrasında ise analize hazır hale getirilmesi için “String To Document” modülü yardımıyla özetler belge formatına çevrilmiştir. Daha sonra bu veriler doğal dil işleme modülü olan “Tagger” yardımıyla, metinlerdeki kelimelerin özelliklerine göre etiketlenmiştir. Daha sonrasında “Bag of Words Creator” modülü ile kelime özellikleri hazırlanmıştır. “TF” modülü ile kelimelerin metinlerde kaçar defa geçtikleri sayılmıştır. “TAG Cloud” yardımıyla da kelime bulutu oluşturulmuştur. Bütün kelimeler analizin anlaşılmasını zorlaştırılacağı için öncesinde az geçen kelimeler filtrelenmiştir. Kelime bulutunun çıktısına Şekil 2’de yer verilmiştir.

## Şekil 2: Kelime Bulutu



Öte yandan kelime bulutunda yer alan bu kelimelerin sıklıkları Tablo 1’de paylaşılmıştır. Söz konusu tablodan görülebileceği üzere korelasyon, fark testi, çok kriterli karar verme teknikleri en çok kullanılan kelimelerdir. Buradan yola çıkarak, ULAKBİM indeksindeki sosyal bilimler alanındaki dergilerin son sayılarında araştırma makalelerinin çoğunlukta olduğu yorumu yapılabilmektedir.

**Tablo 1: Kelime Frekans Dağılımı**

<i>Kelime</i>	<i>Sıklığı</i>
Pearson	80
Mann Whitney U	51
VIKOR	25
TOPSIS	22
FLA	21
Korelasyon	21
OECD	16
TÜİK	14
TÜFE	12
AFA	10
İslam	10
AR	9
CDS	9
DİBS	9
VAR	9
YSA	8
KDV	7
PISA	7
TMK	7

AHP	6
Brand Finance	6
DEMATEL	6
Dickey Fuller	6
EURO	6
FED	6
FRS	6
GSS	6
GSYİH	6
Kendall	6
OI	6
ROA	6
ROK	6

#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

Son düzenleme ile doçentlik kriterlerinin zorunlu koşullarından biri ULAKBİM indeksinde taranan dergilerde yayın yapmak olmuştur. Akademisyenlerin de bu amaçla yayınlarını bu dergilere çevirmeleri, söz konusu dergilerin önemini artırmıştır. Bundan dolayı, ULAKBİM indeksinde yer alan dergilerde hangi anahtar kelimeler ön plana çıktığı önem kazanmıştır. Metin madenciligi ile sosyal bilimlerde ULAKBİM indeksinde yer yapan dergilerin son sayıları incelenmiştir. Bu çerçevede bahsi geçen dergilerde yer alan makalelerde en çok tekrarlanan kelimeler dikkate alınmıştır. Analiz sonucunda, ULAKBİM’de taranan dergilerde yayın yapmayı hedefleyen akademisyenlere yol gösterecek sonuçlar elde edilmiştir.

Elde edilen analiz sonuçlarına göre, korelasyon, fark testleri gibi istatistiki yöntemlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, çok kriterli karar verme tekniklerinin bu indekste yayınlanan makalelerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, VIKOR, TOPSIS ve DEMATEL yöntemlerinin en fazla dikkate alındığı anlaşılmıştır. Söz konusu yöntemler SSCI ve SCI gibi önemli indekslerde de oldukça tercih edilmektedir (Dinçer vd., 2019c,d). Öte yandan, finans ve ilahiyatın en fazla odaklanılan konu olduğu belirlenmiştir. ULAKBİM indeksinde yayın yapan dergilerin belli bir oranının İlahiyat dergileri olmasından dolayı, İslam, Kur’an gibi kelimelerin sık kullanılmış olması beklenen bir sonuçtur. Bununla birlikte finans alanında yapılan çalışmaların sıklığı bu alanın popüleritesinin yüksek olduğu bilgisini vermektedir. Bu çerçevede CDS, DİBS, Brand Finance, EURO, FED, ROA ve ROK gibi kelimeler en fazla geçen kelime listesinde yer almaktadır. Belirtilen bu sonuç dikkate alındığında yapılacak yeni çalışmalarda bu kapsamdaki araştırmalarının şansının yüksek olacağı düşünülmektedir.

Çalışma alanı olarak, genellikle Türkiye çalışmaları olduğu tespit edilmiştir. Türk indeksi olması ve genellikle Türkçe yayın yapıyor olmasından dolayı, çalışmaların uygulama alanı genellikle Türkiye üzerine olmuştur. Panel çalışmalar yapılması bu indekslerde orijinallik sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş, gelişmekte olan, yükselen ve az gelişmiş ülke grupları üzerinde analizler yapılması yerinde olacaktır. Örnek olarak, E7 ve G7 ülkeleri üzerinde yapılacak yeni bir çalışmanın farklılık yaratacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte ölçek/metot olarak, eğitim çalışmalarında başta olmak üzere çok sık kullanılan PISA ölçeği ön plana çıkmıştır. Veri seti olarak da çalışmalarda TÜİK ve OECD verileri tercih edilen veri setleri olarak ön plana çıkmıştır. Belirtilen bu çalışmada, sadece 2019 yılının son sayıları dikkate alınmıştır. Bundan dolayı, yapılacak yeni bir çalışmada bu kapsamın artırılması ve fen bilimlerinin de dikkate alınması literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

#### Kaynakça

Cambria, E., & White, B. (2014). Jumping NLP curves: A review of natural language processing research. IEEE Computational intelligence magazine, 9(2), 48-57.

Dinçer, H., Yüksel, S., & Adalı, Z. (2019b). Economic Effects in Islamic Stock Development of the European Countries: Policy Recommendations for Ethical Behaviors. In Handbook of Research on Managerial Thinking in Global Business Economics (pp. 58-78). IGI Global.

- Dinçer, H., Yüksel, S., & Martínez, L. (2019c). Interval type 2-based hybrid fuzzy evaluation of financial services in E7 economies with DEMATEL-ANP and MOORA methods. *Applied Soft Computing*, 79, 186-202.
- Dinçer, H., Yüksel, S., & Martínez, L. (2019d). Analysis of balanced scorecard-based SERVQUAL criteria based on hesitant decision-making approaches. *Computers & Industrial Engineering*, 131, 1-12.
- Dinçer, H., Yüksel, S., Eti, S., & Tula, A. (2019a). Effects of Demographic Characteristics on Business Success: An Evidence From Turkish Banking Sector. In *Handbook of Research on Business Models in Modern Competitive Scenarios* (pp. 304-324). IGI Global.
- Ding, Z., Li, Z., & Fan, C. (2018). Building energy savings: Analysis of research trends based on text mining. *Automation in Construction*, 96, 398-410.
- Dolgun, M. Ö., Özdemir, T. G., & Oğuz, D. (2009). Veri madenciliğinde yapısal olmayan verinin analizi: Metin ve web madenciliği. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 2(2), 48-58.
- Eskici, H. B., & Koçak, N. A. (2018). A text mining application on monthly price developments reports. *Central Bank Review*, 18(2), 51-60.
- Eti, S. (2016). Üniversitelerdeki Akademik Üretkenliğe Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi. *İş'te Davranış Dergisi*, 1(1), 67-73.
- Greco, F., & Polli, A. (2019). Emotional Text Mining: Customer profiling in brand management. *International Journal of Information Management*.
- Hu, F., & Trivedi, R. H. (2020). Mapping hotel brand positioning and competitive landscapes by text-mining user-generated content. *International Journal of Hospitality Management*, 84, 102317.
- Kim, S. G., & Kang, J. (2018). Analyzing the discriminative attributes of products using text mining focused on cosmetic reviews. *Information Processing & Management*, 54(6), 938-957.
- Loureiro, S. M. C., Guerreiro, J., Eloy, S., Langaro, D., & Panchapakesan, P. (2019). Understanding the use of Virtual Reality in Marketing: A text mining-based review. *Journal of Business Research*, 100, 514-530.
- Mattingly, I. G. (1972). Reading, the linguistic process, and linguistic awareness.
- Pınarbaşı, F., & Canbolat, Z. N. (2018). Evaluation Of Augmented Reality Mobile Applications In Turkey Market: A Data Mining Approach To Consumer Reviews. *Changing Organizations*, 187.
- Seker, S. E. (2015). Metin Madenciliği (Text Mining). *YBS Ansiklopedi*, 2(3), 30-32.
- Shen, C. W., Chen, M., & Wang, C. C. (2018). Analyzing the trend of O2O commerce by bilingual text mining on social media. *Computers in Human Behavior*.
- Tan, A. H. (1999, April). Text mining: The state of the art and the challenges. In *Proceedings of the PAKDD 1999 Workshop on Knowledge Discovery from Advanced Databases (Vol. 8, pp. 65-70)*. sn.
- Tobback, E., Naudts, H., Daelemans, W., de Fortuny, E. J., & Martens, D. (2018). Belgian economic policy uncertainty index: Improvement through text mining. *International journal of forecasting*, 34(2), 355-365.
- Yüksel, S., Dinçer, H., & Emir, S. (2018). Analysis of Service Innovation Performance in Turkish Banking Sector Using a Combining Method of Fuzzy MCDM and Text Mining. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 479-504.